

prof. B.A.Xankiřiyev, P.N.Abdullayev

SİĞORTA İŐİ

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 10 fevral 2004-cü il tarixli 118 saylı əmri ilə qrif verilmiş və ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti kimi tövsiyyə olunmuşdur.

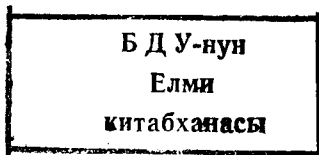

**“ADILOĞLU”
BAKI-2004**

+ 338.5
X27

Elmi redaktor: dos. A.M.Kərimov

SİĞORTA İŞİ. B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.
Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı - 2004, 186 səh.

“Sığorta işi” adlı dərs vəsaiti “Sığorta işi” fənni kursunun Tədris proqramı, ali və orta peşə təhsili standartlarına uyğun tərtib olunmuşdur. Kitabda sığortanın nəzəri, praktiki, iqtisadi və təşkilati-hüquqi əsasları, sığorta bazarı, sığorta qanunvericiliyi, sığorta marketinqinin əsas funksiyaları, sığorta statistikasını, tarifləri, ehtiyatları, sığortaçıların uçot və hesabatı, maliyyə nəticələri və s. məsələlər şərh edilmişdir.

Dərs vəsaitindən ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələri, magistrləri, sığorta şirkətində çalışan mütəxəssislər və sığorta işi ilə maraqlanan digər şəxslər istifadə edə bilərlər.

X $\frac{4709121174}{121-2004}$ sifarişlə

© B.Xankişiyev,
P.Abdullayev

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
Giriş	6
I. Sığortanın mahiyyəti və əhəmiyyəti	9
II. Sığortanın iqtisadi, təşkilati və hüquqi əsasları	22
III. Sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf problemləri	35
IV. Bazar münasibətləri şəraitində sığorta bazarının rolu	57
V. Sığorta qanunvericiliyi və sığorta fəaliyyətini tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlar	64
VI. Sığorta işində marketinq	73
VII. Sığorta statistikasını göstəriciləri	78
VIII. Sahələr üzrə sığortanın inkişafının müasir vəziyyəti	82
IX. Sığortaçının maliyyə sabitliyini təmin edən əsas amillər	130
X. Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi	142
XI. Riyazi ehtiyatlar	156
XII. Sığortaçıların vergiyə cəlb olunması və maliyyə nəticələri ...	162
XIII. Sığortaçılarda mühasibat uçotu və hesabatları	170
1 saylı Əlavə (Ölüm cədvəli)	179
2 saylı Əlavə (Komutasiyon ədədlər cədvəli)	182
İstifadə olunan ədəbiyyatlar	184

ÖN SÖZ

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının bazar münasibətləri tələbləri əsasında qurulması və idarə olunması idarəetmə sahəsində bir sıra köklü dəyişikliklər aparılmasını tələb edir. Bazar iqtisadiyyatı münasibətləri şəraitində sığorta işinin səmərəli təşkili və inkişaf etdirilməsinin mühüm iqtisadi əhəmiyyəti vardır.

Onu qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta sahəsində mövcud olan beynəlxalq təcrübə prinsiplərinin Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilməsi heç də sadə bir proses deyildir. Bu tələb hazırda müasir bazar münasibətlərinin, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin daha da inkişafı, genişləndirilməsi və təkmilləşməsindən irəli gəlir.

Bütün bunları nəzərə alaraq Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Maliyyə-Kredit” fakultəsində 2002/03 tədris ilindən başlayaraq “sığorta işi” ixtisası üzrə kadr hazırlığına başlanmışdır. Sığorta ixtisası üzrə kadr hazırlığı isə öz növbəsində çoxlu sayda sığorta işini geniş əhatə edən dərslik və dərs vəsaitlərinin olması lazımdır. Bu məqsədlə “sığorta işi” adlı dərs vəsaitinin tərtibinə və nəşrinə ehtiyac vardır.

Kitabda sığortanın mahiyyəti, əhəmiyyəti, sığorta bazarı, sahələr üzrə sığortanın inkişafının müasir vəziyyəti, maliyyə sabitliyini təmin edən əsas amillər, sığortaçıların vergiyə cəlb olunması və maliyyə nəticələri, sığortaçıların mühasibat uçotu və hesabatları, sığorta marketinqi və s. məsələlər şərh olunmuşdur. Onu da qeyd etmək istərdim ki, dərs vəsaitində “sığorta işi” fənni ilə əlaqədar olan məsələlərin bir

hissəsi əhatə olunmuşdur.Həmin fənnin tam işlənib hazırlanması gələcəkdə nəzərdə tutulmuşdur.

Sığorta işi adlı dərs vəsaiti uzun müddətli bir təcrübənin məhsuludur.Bunu təmasda olduğum Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti şöbəsinin kollektivinin və onların hər bir üzvü ilə birgə işin nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar.Dərsliyin (yazılmasında) tərtibində Dövlət Sığorta Nəzarəti şöbəsinin bəzi işçiləri materialların toplanmasında və rəsmiləşdirilməsində əvəzsiz rol oynamışlar. Mən bu əməyə görə onlara təşəkkür edir və sığorta işinin inkişafında, sığorta sahəsində kadr hazırlığının yaxşılaşdırılmasında bu dərs vəsaitinin köməyi olacağına inanıram.

Dərs vəsaitində nöqsan və çatışmamazlıqların olması ehtimalı olmamış deyildir. Ona görə də kitabın gələcəkdə tam və geniş məzmununda nəşrinə kömək üçün öz qeydlərini və rəylərini bildirənlərə əvvəlcədən öz təşəkkürümü bildirirəm.

*Azərbaycan Respublikasının
Əməkdar İqtisadçısı,
professor B.A.Xankişiyev*

GİRİŞ

Bazar münasibətlərinin yeni şəraitində sığortanın təşkili prinsiplərində köklü şəkildə dəyişiklik edilməsi, sığorta bazarının formalaşması, sığorta işində inhisarın aradan qaldırılması, əhali arasında sığorta xidmətlərinin genişlənməsi və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi mühüm rol oynayır.

Sığorta bazarı iqtisadiyyatın tərkib hissəsidir və kortəbii inkişaf edə bilməz. Sığorta bazarı iqtisadiyyatın dinamik inkişaf etmiş sahələrindən biridir. Özünün obyektiv qanunları olan bazarın mövcud olduğu yerdə mütləq risk vardır. Risk olan yerdə isə sığorta olmalıdır.

Respublikamızda siyasi və iqtisadi stabillik yaranması nəticəsində bazar iqtisadiyyatının inkişafı və xarici investisiyaların respublikaya daha çox həcmdə cəlb edilməsi sığorta bazarının inkişafına da zəmin yaratmışdır. Sığorta bazarının inkişafının mühüm amili sığortaçıları arasında rəqabətdir.

Sığorta işinin təşkil edilməsi şəraitində sığorta təşkilatlarının apardığı əməliyyatlara görə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi və müştərilər qarşısında öz öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirməsi üçün məsuliyyəti artır. Ona görə də sığorta şirkətinin normal fəaliyyət göstərməsi üçün yaradılmış sığorta fondlarının miqdarı və sığortaya qəbul edilmiş bütün risklər üzrə məsuliyyətin ümumi məbləği arasındakı müəyyən iqtisadi nisbətləri saxlamaq zəruridir.

İqtisadiyyatda olan müəyyən çətinliklərə baxmayaraq, milli sığorta bazarının inkişafı yüksələn xətlə xarakterizə edilir. Sığorta bazarının göstəriciləri Azərbaycan Respublikasında milli sığortanın bünövrəsinin qoyulmasına, investisiyaların artımına

müsbət təsir göstərən, müasir tələblərə cavab verən sığorta xidmətlərini əks etdirir.

Bununla belə, sığorta məsələləri əhalinin, idarə və təşkilatların əmlak mənafeələrinin müdafiəsi sistemində hələ də özünə layiqli yer tuta biliməmişdir. Hələ də insanların şüurunda sığortanın vacibliyi, onun üstün cəhətləri, sosial-iqtisadi mahiyyəti barədə dönüş yaratmağa tam nail olunmamışdır. Əhalinin müəyyən hissəsi öz şəxsi həyatı və əmlakı barədə qayğı göstərmir, təbii fəlakət və gözlənilməz hadisələr nəticəsində dəymiş zərərlərin ödənilməsi sahəsində respublika büdcəsinə ağır yük düşür.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə əhalinin əmlak mənafeəsinin sığorta mühafizəsi, sığorta çeşidinin genişləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Milli regional və beynəlxalq sığorta bazarları öz miqyaslarına görə bir-birindən fərqlənilir. Sığorta bazarında bütün fəaliyyət milli sığorta qanunvericiliyi çərçivəsində aparılır. Bu fəaliyyətə nəzarət Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilib. Maliyyə Nazirliyi sığorta fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirməklə Azərbaycanda sığorta işinin inkişaf etdirilməsini və etibarlı şəkildə həyata keçirilməsini, sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsini, sığortalıların və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının, habelə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunmasını təmin edir.

Eyni zamanda sığorta bazarının gələcək inkişafına, sığortaçıların maliyyə sabitliyinə və ödəniş qabiliyyətinə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin işinin əsas istiqamətlərindən biri sığorta fəaliyyətinin təşkilindən, tənzimlənməsindən, ona nəzarət edilməsindən və sığorta bazarında inhisarçılığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsindən ibarətdir.

Sığorta xidmətləri bazarının inkişafı üçün aşağıdakıları təmin etmək zəruridir:

- sığorta xidmətləri bazarında rəqabəti məhdudlaşdıran istənilən dövlət hakimiyyəti orqanının fəaliyyəti üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

- büdcə vəsaitləri hesabına sığortanı həyata keçirmək üçün cəlb edilən sığorta təşkilatlarının açıq müsabiqəsinin keçirilməsi sisteminin işlənilməsi;

-dominant vəziyyəti tutan və sığorta xidmətləri bazarına digər sığortaçıların daxil olmasına maneəçilik törədən sığortaçıların fəaliyyəti üzərində monitorinqi həyata keçirmək;

-sığorta xidmətləri bazarında kapitalın təmərküzləşməsi üzərində dövlət nəzarəti;

-sığortaçıların statistik uçot və hesabatlarının təkmilləşdirilməsi və onların dominant vəziyyətinin müəyyən edilməsi;

Sığorta etdirənlərin ödədikləri sığorta haqlarından yaradılan sığorta fondlarının vəsaitləri müxtəlif hadisələr nəticəsində dəymiş zərərlərin aradan qaldırılması, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin maliyyə vəziyyətinin möhkəmləndirilməsi, əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması istiqamətində istifadə olunur.

Son illər bazar iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsi olan sığorta işinə maraq xeyli artmışdır, ölkədə bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar sığorta xidmətləri bazarının tənzimlənməsi və nəzarəti sistemində dəyişikliklər edilmişdir. Ölkədə bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar sığorta xidmətləri bazarının formalaşması prosesi başlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20 sentyabr 2001-ci il tarixli 152 sayılı Qərarı ilə nizamnamə kapitalının minimum məbləği sığortaçılar üçün 2 mlrd. manat, təkrarsığortaçılar üçün isə 5 mlrd. manat müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi sığorta şirkətinin yaranması zamanı həm milli, həm də xarici kapitalın cəlb edilməsinə şərait yaradır."Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 23.1 maddəsinə əsasən sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalında xarici kapitalın payı 49 faizdən artıq ola bilməz.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ümumi Daxili Məhsulun həcmində sığortanın xüsusi çəkisi ildən-ilə artır. (1992-ci ildə 0,12%, 2002-ci ildə - 0,72%, 2003-cü ildə - 0,81%).

I

Sığortanın mahiyyəti və əhəmiyyəti

Sığorta-sığortalının əmlakının və əmlak mənafeələrinin müdafiəsi sahəsində münasibətlərdir. Sığorta iqtisadi anlayış olmaqla yanaşı iqtisadi fəaliyyət sahələrinin və cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Sığorta istehsal prosesində baş verən maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsi ilə əlaqədardır. Dünya təsərrüfat təcrübəsi göstərir ki, xüsusi fondlar hesabına yaradılan sığorta əmtəə istehsalçılarının, vətəndaşların sosial təminatının, dövlət iqtisadi mənafeələrinin sığorta vasitəsilə müdafiəsini təmin etməklə bərabər həm də təkrar istehsal prosesini fasiləsiz surətdə tənzimləyir.

Sığortalı-sığortaçı ilə müqavilə bağlayan (sığorta etdirən) və ya xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanan (sığorta olunan), yaxud qanuna görə sığortalanmış sayılan fiziki şəxs (fəaliyyət qabiliyyəti məhdud olan və ya fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən məhdudlaşdırılan, eləcə də fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslərdən başqa) və ya hüquqi şəxs;

Sığortaçı-yalnız sığorta və təkrarsığorta fəaliyyətini göstərmək məqsədilə yaradılmış, qanunvericiliklə müəyyən-ləşdirilmiş qaydada xüsusi razılıq almış hüquqi şəxs olan sığorta təşkilatıdır;

Sığorta riski- ehtimal olunan elə hadisədir ki, onun baş verməsinə qarşı sığorta aparılır. Sığorta riski sayılan hadisənin təsadüf əlamətləri olmalıdır;

Sığorta hadisəsi-qanuna və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişinin, sığortalıya və ya üçüncü şəxslərə ödə-nilməsi üçün əsas hal;

Sığorta məbləği-sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalının əmlakına və ya əmlak mənafeələrinə dəyən zərərin yerini doldurmaq üçün pul və ya natura şəklində ödənilən vəsait;

Sığorta haqqı-sığorta müqaviləsinə və ya bu Qanuna uyğun olaraq sığortalının sığortaçıya verməli olduğu pul məbləği;

Sığorta tarifi-sığorta haqqının hesablanması üçün aktuari hesablamalarına əsasən müəyyən edilir;

Sığorta müqaviləsi-sığortalı ilə sığortaçı arasında sazişdir. Bu müqaviləyə görə sığortaçı sığorta hadisəsi zamanı sığortalıya sığorta ödənişi verməyi, sığortalı isə müəyyənləşdirilmiş müddətlərdə sığorta haqqını ödəməyi öhdəsinə götürür;

Ümumi sığorta daxılı-yüksək sığorta risklərinin sığortalanmasında öz ödəmə qabiliyyətinin təmin olunması və sığortalıların əmlak mənafeələrinin müdafiəsinə zəmanət verilməsi üçün sığortaçıların öz aralarında bağladıkları saziş əsasında qarşılıqlı sığorta fəaliyyətinin təşkili formasıdır.

Sığorta bazarı sığorta müdafiəsinə ictimai tələbatın ödənilməsi prosesində ortaya çıxan iqtisadi münasibətlər sistemi olmaqla, fiziki və hüquqi şəxslərin əmlak mənafeələrinin müdafiəsi baxımından ayrıca sığorta fonduna malik olan müstəqil təşkilatlar kimi çıxış edən çoxlu sığortaçının olduğu şəraitdə meydana gəlir.

XIII əsrin əvvələrində Almanıyanın Bryuqqe şəhərində əmlakı sığorta edən «Sığorta» palatası yaradılmışdır. Sonra da XVII əsrin ortalarında İngiltərənin London şəhərində böyük yanğından sonra burada da sığorta işinin aparılmasına başlandı.XVIII əsrin ortalarından bütün Avropada sığorta şirkətləri yaranmağa başladı.

Azərbaycanda sığorta işi kapitalist istehsal münasibətlərinin inkişafı, neft sənayesinin meydana gəlməsi və sahibkarlığın fəallaşması ilə sıx əlaqədardır.XIX əsrin axırlarında Azərbaycanın neft sənayesinə xarici investorların cəlb edilməsi nəticəsində sığorta işinin inkişafında tərəqqi başlanır, ilk neft

və gəmiçilik şirkətləri meydana gəlir. Sənayeçilərin qarşılıqlı sığortası, yanğından sığorta, vətəndaşların şəxsi əmlakının sığortası geniş yayılır.

Məhz bu dövrdə Azərbaycanda əsasən dəniz gəmilərinin sığorta edilməsi üzrə ixtisaslaşmış ingilis şirkəti «Lloyd»un filialları, habelə «Rus Lloyd»un və Almaniyadan olan ingilis şirkətinin iki nümayəndəliyi, Rusiya və İranın sərhəd limanlarına qədər daşınan yüklərin sığortası ilə məşğul olan «Repman və Rust» ticarət evi ilə təqdim edilən «Şimali Alman Lloyd», həmçinin gəmilərin və yüklərin sığortasını aparan «Alman, Livantiya xətti» Cəmiyyəti fəaliyyət göstərməyə başlayırlar.

Bir sıra rus şirkətlərinə sığorta biznesində böyük yer verilmişdir. 1912-ci ilin məlumatlarına görə Bakıda 30 sığorta cəmiyyəti və agentliyi fəaliyyət göstərmişdir. Məhz bu dövrdə ingilis, alman şirkətləri və başqa böyük şirkətlərin filialları, habelə bir sıra Rusiya sığorta təşkilatları fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycanda sığorta işinin ilk başlanğıcında görkəmli sənayeçilər, Milli burjuaziyanın ləyaqətli nümayəndələri, Dövlət Bankı şöbəsinin uçot-ssuda komitəsinin üzvləri: Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Ələkbər Dadaşov, Mustafa Rəsulov və başqaları dururdular.

Keçmiş SSRİ-nin başqa respublikalarında olduğu kimi, Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda da dövlət sığorta sistemi təşkil edilmişdir. Respublikada sığorta işinin inkişafında müəyyən rol oynamış və onun sosial-iqtisadi inkişafına təkan vermiş Azərbaycan SSR Dövlət Sığortası Baş İdarəsi və SSRİ İqnosstraxının Bakı şöbəsi fəaliyyət göstərirdi.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra isə 1922-ci ildən başlayaraq bütün SSRİ-də sığorta dövlət inhisarına alındı. 1991-ci ilin axırınadək respublikada sığorta işi iki sığorta təşkilatının Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Şirkətinin və SSRİ-nin xarici dövlət sığorta təşkilatının Bakı şəhərindəki şöbəsinin

inhisarı altında idi. Onların fəaliyyət dairəsi qanunvericilik tərəfnidən bölüşdürülmüşdür.

Milli sığorta bazarı Azərbaycanda 1992-ci ilin əvvəlindən formalaşmağa başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq 1993-cü ildə «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etdi. Bu qanunun tələblərinin icra edilməsi üçün sığorta işinin inkişafına təkan verən müxtəlif normativ-hüquqi sənədlər hazırlanmışdır ki, bu da sığorta xidmətləri həcmnin artırılmasına, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsinə təkan vermişdir.

Keçid mərhələdə respublikada Milli Bank yarandığı, müstəqil xarici iqtisadi siyasət yer aldığı, milli valyuta tətbiq edildiyi bir vaxtda sığorta bazarının inkişafı daha da aktuallaşır və sığorta işinin inkişaf etdirməyə yerli xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla kommersiya siyasəti yeritməyə imkan yaradır.

Bazar münasibətlərinin yeni şəraitində sığortanın təşkilinin prinsipləri köklü şəkildə yenidən həyata keçirildiyi, onun fəaliyyətində inhisarın aradan qaldırıldığı, sığorta bazarının formalaşdığı, əhali arasında sığorta xidmətlərinin genişləndiyi və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi üçün şərait yarandığı, sığorta şirkətlərinin sabit maliyyə məsələlərinin həll edildiyi bir vaxtda sığortanın rolunu və yerini göstərməyə cəlb olunur. Sığorta bazarının əsas istiqaməti gələcəkdə onun daha da inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyatın sabitliyi və yüksəlişinin əsas amili iqtisadi proseslərin sığorta təminatı, respublikanın ümumi daxili məhsulunda sığortanın payının artırılmasıdır.

Sığorta bazarı işinin inkişafı üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatlarla, əhaliyə göstərilən sığorta xidmətlərinin həcmnin artırılmasında bütün sığorta təşkilatları üçün eyni şəraitin yaradılması, sığortalıların qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsidir, sığortalıların və sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının,

habelə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunmasını təmin etməlidir.

Sığorta bazarının yaradılmasında əsas məqsəd respublikada sığorta işinin inkişafı üçün maliyyə-iqtisadi, normativ-hüquqi baza yaratmaqla, iqtisadi sabitliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amillərindən biri tək sığortanın rolunun yüksəldilməsidir. Sığorta bazarının sığorta təşkilatlarının mövcud qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməsi üzrə fəaliyyəti üzərində dövlət nəzarəti sisteminin gücləndirilməsinin təmin edilməsidir.

Sığorta işində mühüm məsələlərdən biri «Sığorta daxilı»nın yaradılmasıdır. «Sığorta daxilı»-müəyyən risklərin birgə sığortalanması üçün sığorta şirkətlərinin birliyi. «Sığorta daxilı» əsasən təhlükəli, iri və yeni risklərin sığortaya qəbul edilməsi zamanı yaradılır.

Hazırda respublikada əmlakın sığortalanması üzrə sığorta daxilı fəaliyyət göstərir. Gələcəkdə sığortanın digər növləri üzrə sığorta daxilının yaradılması üzrə işlər davam etdiriləcəkdir.

1999-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının yeni «Sığorta haqqında» Qanunu qəbul olunmuşdur ki, bu da sığorta işinin respublikada dünya standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi, sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsinin hüquqi bazasını yaratmışdır.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu çərçivəsində sığorta iki əsas sahədən-həyat və qeyri-həyat sığortası sahələrindən ibarətdir. Sığortaçılar bu sahələrdən yalnız biri və ya hər ikisi üzrə fəaliyyət göstərə bilərlər. Sığorta növləri həm könüllü, həm də icbari formada aparıla bilər.

Həyat və qeyri-həyat sığortalarının şərtləri və aparılması qaydası qanunvericiliyə uyğun olaraq sığortaçı ilə sığortalı arasında bağlanan müqavilədə müəyyən edilir.

Həyat sığortası-sığortalının ölümü, sağlamlığının, iş qabiliyyətinin qocalığa, yaxud əlilliyə görə tamamilə və ya qismən itirilməsi halları üçün aparılan sığortadır. Həyat sığortası üzrə müqavilə müddəti bitdikdə və ya sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta məbləği sığorta müqaviləsində müəyyən edilmiş qaydada və şərtlərlə sığortalıya və ya onun hüquqi varisinə ödənilir.

Qeyri-həyat sığortası-sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman sığortalıya vurulan zərər ödənilməklə onun məsuliyyəti, əmlakı və əmlak mənafeləri ilə bağlı risklərin sığortasıdır.

Milli sığorta bazarının qarşıda duran vəzifələrindən biri də sığortanın icbari və könüllü növlərinin inkişafı və stimullaşdırılmasıdır.

İcbari sığorta sistemi büdcə vəsaitlərinin minimum xərclənməsi ilə dövlətin maraqlarının (mənafeələrinin) təbii fəlakətlərdən, qəzalardan və katastrofalardan effektiv (səmərəli) müdafiəsini nəzərdə tutmalıdır. Bu məqsədlə müvafiq obyektlərin inventarizasiyasını aparmaq, onların dəyərlərini və sığorta müdafiəsinin verildiyi riskləri və sığortanın formalarını, həmçinin sığorta müdafiəsinin həyata keçirilməsi mənbələrinin axtarılması zəruridir.

İcbari sığorta, sığorta olunanlara və fayda götürənlərə (faydalanan şəxslərə) zərərlərin ödənilməsini təmin etmək üçün sığorta ehtiyatlarının yaradılması və sığorta etdirənlərin vəsaitləri hesabına təşkilatların təsərrüfatsızlıq faktlarının gizlədilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin maliyyələşdirilməsi tədbirlərini istisna etmək prinsipinə əsaslanmalıdır.

İcbari sığortanın inkişafının əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

-dövlət icbari sığortasının, o cümlədən icbari sığortanın aparılması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

-yüksək risklərə və zərərlərə məruz qalmış obyektlərin təbii fəlakətlər, qəzalar və katastrofalar nəticəsində böyük zərərlər vurulmuş vətəndaşların və hüquqi şəxslərin icbari

sığortası növlərinin aparılması (nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin məsuliyyətinin sığortası, sənaye obyektlərinin texnogen xarakterli qəzalardan sığortası, əmlakın yanğından və təbii fəlakətlərdən sığortası, təhlükəli yüklərin yerinin dəyişdirilməsi zamanı nəhəng qəzalar nəticəsində zərər vurulması halından sığorta).

Sahibkarlığın inkişafı məhsul istehsalı, işlərin yerinə yetirilməsi xidmətlərin göstərilməsi zamanı, hansı ki, onların nəticəsində üçüncü şəxslərə zərər vurula bilər, məsuliyyət sığortasının, həmçinin həkimlərin, rielterlərin, auditorların, iqtisadi idarəedicilərin peşə məsuliyyətinin sığortasının aparılmasını nəzərdə tutur.

Məhsul istehsalçılarının və xidmət göstərənlərin ayrı-ayrı kateqoriyalarının məsuliyyət sığortasının aparılması onların fəaliyyəti üzərində effektiv nəzarətin həyata keçirilməsinə, xidmətlərin dövlət nəzarətinin dəqiq və effektiv mexanizmlərinin olmadığı xalq təsərrüfatı sahələrində (məsələn, ipoteka ilə yaşayış mənzillərinin kreditləşdirilməsi, daşınmaz əmlakın alınması, onun lizinq və girova verilməsi) istehsalçıların hüquqlarının müdafiəsini təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Sığortanın inkişafı vətəndaşların sahibkarlıq aktivliyinə əlverişli təsir edir. Eyni zamanda, iqtisadiyyata investisiya ehtiyatlarının cəlb edilməsi maliyyə və sahibkarlıq risklərinin sığortasının daha da inkişaf etməsini, sənaye, nəqliyyat, tikinti və kənd təsərrüfatı sahəsində sığorta texnologiyasının inkişafını tələb edir.

Sığorta xidmətləri bazarının əsasını və onun inkişafı üçün ehtiyatı könüllü sığorta təşkil edir. İcbari sığortanın şərtləri və aparılması qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilir.

Könüllü sığortanın xidmətlərinə tələbatın mövcud səviyyəsində üstünlük təşkil edən icbari sığortadır, hansı ki, əhəlinin potensial risk qrupları, hüquqi şəxslər üçün sığorta müdafiəsi yaratmağa, həmçinin təbii fəlakətlər, qəzalar və

katastroflar nəticəsində zərərçəkənlərə ödənişlərin verilməsində dövlətin xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa imkan verir.

Könüllü şəxsi sığortanın inkişafında üstünlük təşkil edən sığorta növləri həyat sığortası və pensiya sığortası olmalıdır.

Respublikada sığorta şirkətlərinin sayına məhdudiyət qoyulmamışdır. Sığorta fəaliyyəti sahibkarlıq fəaliyyətinin bir sahəsidir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına əsasən, fiziki və hüquqi şəxslər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququna malikdirlər.

Bundan əlavə, respublikada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin özlərinin fəaliyyətini normal təmin etmələri üçün ölkədə kifayət qədər sığortaya cəlb edilə biləcək obyektlər mövcuddur. Sığorta obyektlərinə fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakı, məsuliyyəti, həmçinin vətəndaşların həyatı və sağlamlığı daxildir. Lakin bunun üçün ilk növbədə fiziki və hüquqi şəxslərin sığortaya maraq və inamının artırılması, əhalinin bu sahədə maarifləndirilməsi istiqamətində geniş tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sığorta işinin inkişafı iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Şübhəsiz ki, iqtisadiyyatın digər sahələri inkişaf etdikcə sığorta xidmətlərinə tələb artır və bu zəmində sığortanın da inkişafı təmin edilir. Eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatı özü sığorta şirkətlərinin işini və sayını tənzimləyəcəkdir. Belə ki, sağlam rəqabətə tab gətirə bilməyən sığorta şirkətləri, təbii ki, sığorta bazarını tərk etməli olacaqlar.

Hazırda sığortaya ən çox maraq göstərən respublikanın iri sənaye müəssisələri, xarici investisiyalı müəssisələr, xarici vətəndaşlardır. Ötən illərlə müqayisədə ölkənin vətəndaşlarında da sığortaya marağın tam artması hiss olunur. Belə ki, ölkə vətəndaşlarının ev əmlakının, tikililərin, nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə bağladığı müqavilələrin sayı keçmiş illərlə müqayisədə

visədə artmışdır. Bu isə, insanların şüurunda artıq sığortaya münasibətdə dönüş yaranmasının təcəssümüdür.

Respublikanın bir sıra sığorta şirkətləri müasir standartlara uyğun ofisə, əlverişli əmək şəraitinə malik olmaqla yüksək keyfiyyətli və dünya standartlarına uyğun sığorta xidmətləri həyata keçirirlər. Sığortaya həvəsləndirmə tədbirləri kimi nəzərdə tutulan güzəştlər, sığorta ödənişlərinin alınması üçün müraciət edənlərə yüksək xidmət mədəniyyəti, ödənişlərin vaxtında verilməsi fiziki və hüquqi şəxslərdə sığorta işinə maraq və inam yaradır.

Şübhəsiz ki, düşükləri zərərlərin ödənilməsinə heç bir problemlə qarşılaşmadan nail olan sığortalılar, növbəti illər üçün sığorta müqavilələrini bağlamaqda maraqlı olmaqla yanaşı, bunu ictimaiyyətdə təbliğ etmiş olurlar.

Bazar münasibətləri inkişaf etdikdə sığorta sahəsində də tələb artmaqda davam edir və məlum olduğu kimi, tələb və təklifin uyğunlaşdırılması bazar iqtisadiyyatının vacib prinsiplərindəndir. Hazırki şəraitdə sığortaya olan tələbin səviyyəsi, yəni sığorta risklərinin məbləği milyard manatlarla, hətta on milyard manatlarla ölçülür və respublikanın sığorta təşkilatları belə risklər üzrə sığortalılar qarşısında öhdəliklərinə etibarlı təminatın yaradılması məqsədilə onları xaricə təkrarsığortaya ötürmək məcburiyyəti qarşısında qalırlar.

Toplanmış iş təcrübəsi və yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla sığorta şirkətləri əhalinin tələbatına istiqamətlənmiş yeni növ sığortaları inkişaf edir.

Sığorta şirkətlərinin üzərlərinə götürdükləri sığorta riskləri üçün məsuliyyət sığorta ehtiyatları (fondları) və onların öz vəsaitləri ilə təmin olunur.

İnvestisiya ölkənin daxilində və xaricdə iqtisadiyyata uzunmüddətli kapital qoyuluşudur. Maliyyə (qiymətli kağızların alınması) və real investisiya (kapitalın sənayeyə, kənd təsərrüfatına, tikintiyə və s.) qoyulması bir-birindən fərqlənir.

Xarici sığorta şirkətlərinin təcrübəsindən göründüyü kimi rəqabət mübarizəsi şəraitində mənfəətin əsas hissəsini onlar bilavasitə sığorta əməliyyatlarından, habelə investisiyadan alırlar. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti üçün əsas mənbə onların müvəqqəti sərbəst vəsaitləridir (sığorta ehtiyatlarıdır).

Sığorta fəaliyyətində sahibkarların, turistlərin, xaricdən gətirilən və respublikadan ixrac edilən yüklərin sığorta olunması mühüm rol oynayır.

Xarici müvafiq dövlətlərlə sığorta əməkdaşlığı «göy və yaşıl» kartlarla sığorta barədə müqavilələr bağlamağa imkan yaradır.

«Göy» kart – avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası müqavilələrinin qarşılıqlı tanınması barədə beynəlxalq sazişdir. Onlar bu müqavilələri öz ölkələrində yol nəqliyyat hadisələri nəticəsində vurulmuş ziyanı ödəmək üçün yardım və xidmət göstərilmək üçün bağlayırlar.

«Yaşıl» kart – isə avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortasının qarşılıqlı tanınması və beynəlxalq avtonəqliyyat hərəkətində baş verən ziyanın ödənilməsi üçün qarşılıqlı yardım göstərmək barədə sazişdir.

Respublika iqtisadiyyatına xarici kapitalın cəlb olunması sığorta sisteminin inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir. Bununla əlaqədar olaraq, bir tərəfdən milli sığortaçıların, digər tərəfdən isə xarici, fiziki və hüquqi şəxslərin iştirakı ilə sığorta şirkətlərinin sayı artacaqdır. Investisiyanın sığortası respublikanın xalq təsərrüfatına xaricdən vəsait axınını sürətləndirir. Birgə sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti itkilərin real aradan qaldırılması məsələsini səmərəli həll etməyə imkan yaradır.

Bundan əlavə birgə sığorta təşkilatlarının vəsaiti respublika iqtisadiyyatında investisiyanın əlavə mənbəyi ola bilər. Milli sığorta bazarının yaradılması ilə əlaqədar təkrar sığorta sisteminin yaradılması məsələsi aktuallaşır.

Sığorta əməliyyatlarının maliyyə sabitliyini təmin edən bu üsul dünya praktikasında çoxdan məlumdur, bu xüsusilə neft və qaz sənayesinə, dəniz və hava gəmilərinə aiddir.

Təkrarsığorta təkcə bir obyektə aid olmayıb, bir neçə müqaviləyə də birdən şamil edilə bilər. Təkrarsığorta kiçik sığorta təşkilatlarına sabit əməliyyat aparmağa, iri sığorta məbləğinə müqavilələr bağlamağa, şəriklərin müstəqilliyinə xələl gətirmədən sığorta fəaliyyətində kooperasiyaya imkan yaradır, təkrarsığorta ödənişlərin risqi ödəmək barədə qəbul etdikləri öhdəlik və bu xidmətlər üçün aldığı faiz mükafatlarının normalarına ciddi riayət olunmasına təminat verir.

Əgər sığortaçı risqin müəyyən hissəsini təkrarsığorta təşkilatına verərsə, öz öhdəliyinin yerinə yetirilməsini təmin edə bilər. Təkrarsığortaçı isə öz növbəsində risqin bir hissəsini digər sığorta və ya təkrarsığorta təşkilatına verə bilər. Təkrarsığortanın rolu həm təşkilatlarının fəaliyyətinin başlanğıcında, həm də sığorta məsuliyyəti həcmnin artırılması prosesində çox vacibdir.

Təkrarsığorta həm dövlət, həm də özəl sığorta təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Təkrarsığorta əməliyyatları sığortanı yeni, keyfiyyətə daha yüksək səviyyəyə çatdırır.

Həyat sığortası sığorta işinin mühüm sahəsidir, iqtisadiyyatın uğurla inkişaf etməsini şərtləndirən böyük investisiya ehtiyatlarının ənənəvi və sabit mənbəyidir. Ölkəmizdə zəif inkişaf etmiş həyat sığortasına diqqəti artırmaq zəruridir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə investisiyaların 80 faizindən çoxu həyat sığortasının payına düşür. Ölkə fond bazarında qiymətli kağızların meydana gəlməsi və digər dinamik proseslər milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunu genişləndirir.

Əhalinin böyük yaş qruplarında olan hissəsinin artması ilə xarakterizə olunan demografik şərait və vətəndaşların müstəqil olaraq şəxsi pensiya fondlarının yaradılmasını özündə əks etdirən pensiya sığortasının yığım sisteminə keçilməsi

sığorta şirkətlərinin pensiya sığortasının həyata keçirilməsində iştirakının genişləndirilməsini nəzərdə tutur.

Həyat sığortasının inkişafı sığortaçıların yalnız ixtisaslaşmasına deyil, həm də aktuarlar institutunun yaranmasına və sığorta tariflərinin, sığorta ehtiyatlarının hesablanması, investisiya proqramlarının təhlili və proqnozlaşdırılması ilə əlaqədar aktuar fəaliyyətin əsaslarının qanunvericiliklə müəyyən olunmasının dəqiqliyinə aparır.

Sığorta xidmətləri bazarının liberallaşdırılmasının başlıca məsələsi Azərbaycanın sığorta bazarının dünya sığorta sistemi ilə inteqrasiyasının və milli kapitalın axınına maneəçilik törədən mexanizmlərin optimal nisbətinin tapılması olmalıdır.

Ölkədə təkrarsığorta institutunun yaradılması yığılmış sığorta haqlarının çox hissəsinin saxlanması yolu ilə milli sığorta bazarının müdafiə olunmasına, bununla da dövlət büdcəsinə daxil olmaların artırılmasına imkan verəcəkdir. Sığortaçılar yüksək həcmli risqlər üzrə sığortalılar qarşısında öhdəliklərinə etibarlı təminatın yaradılması məqsədilə həmin risqləri və ya onların çox hissəsini xaricə təkrarsığortaya ötürmək məcburiyyəti qarşısında qalırlar.

Sığortaçıların apardığı belə təkrarsığorta əməliyyatları qanunvericiliyə uyğun olsa da, təkrarsığorta əməliyyatlarının ilk növbədə ölkə daxilində həyata keçirilməsi məqsədə uyğundur.

Sığortaçıların əksəriyyəti kifayət həcmdə maliyyə vəsaitlərinə malik olmadığından nəhəng risqlərin sığortasını həyata keçirə bilmirlər. Lakin risqlərin müəyyən hissəsini təkrarsığortaya ötürülməklə sığortaçı öz müştəriləri qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə təminat verə bilər.

İxtisaslaşmış sığorta birliklərinin yaradılması, Azərbaycan sığortaçılarının beynəlxalq təkrarsığorta sistemində və şərikli sığorta müqavilələrində iştirakının genişləndirilməsi, təminat fondlarının yaradılması və sığorta xidmətləri bazarının potensialının artırılmasına yönəldilmiş iqtisadi cəhətdən özünün doğrultmuş qərarların tətbiqi vasitəsi ilə sığorta və təkrarsı-

ğortanın inkişafını stimullaşdırmaq zəruridir. Göstərilən tədbirlər həm də xarici təkrarsığortanı nizamlamağa və valyuta vəsaitlərinin xaricə əsaslandırılmamış axınının qarşısını almağa imkan verəcəkdir.

Sığorta əməliyyatlarından vergi tutmanın sonrakı təkmilləşdirilməsi zəruridir. Uzunmüddətli sığorta üzrə əməliyyatlardan vergitutma ən mühüm risqlərdən fiziki və hüquqi şəxslərin effektiv müdafiəsinin yaradılması üçün stimul olmalıdır.

Hazırda Azərbaycan sığorta bazarının inkişafı məsələləri xarici investisiyaların artırılması, «Traseka» proqramı üzrə Böyük İpək Yolunun və «Bakı-Tiflis-Ceyhan» neft kəmərinin bərpası, Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olacağı ilə əlaqədar xüsusi aktuallıq kəsb edir.

II Sığortanın iqtisadi, təşkilati və hüquqi əsasları

Sığortaçıların fəaliyyətinin əsas mahiyyəti sığortalıların əmlakı və əmlak mənafeləri ilə bağlı zərərlərin, o cümlədən onların həyat və sağlamlığına vurulan zərərlərin ödənilməsindən, habelə üçüncü şəxslərin, onların əmlakına və əmlak mənafeələrinə vurulan zərərlərlə əlaqədar sığortalılara qarşı irəli sürdükləri iddiaların təmin edilməsindən ibarətdir.

Sığortaçılar sığortanı fiziki və hüquqi şəxslərlə bağladıqları sığorta müqavilələri əsasında həyata keçirirlər. Sığorta müqaviləsinə görə sığortaçı şərtləşdirilmiş məbləğdə sığorta haqqı qəbul etməklə sığortalının əmlakına, səhhətinə, həyatına vurula bilən zərərlərin ödənilməsini, yaxud üçüncü şəxslərin əmlakına və əmlak mənafeələrinə vura biləcəyi zərərlə əlaqədar ona qarşı irəli sürülə bilən iddialar üzrə tələbin müqavilədə nəzərdə tutulmuş sığorta məbləğləri həddində təmin edilməsini öhdəsinə götürür.

Sığorta şirkəti vətəndaşların və əmtəə istehsalçılarının iqtisadi maraqlarının qorunmasını təmin edən vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Ölkədə bazar iqtisadiyyatının təşəkkül tapması və inkişafı bu aspektdən sığortaçıların fəaliyyətini daha da zəruri edir.

Elmin və texnikanın sürətlə inkişaf etməsi iqtisadiyyata və ümumiyyətlə cəmiyyətə nailiyyətlər bəxş etsə də zərərsiz ötüşmür. Bu zərərlər özünü hər bir sferada – istehsalatda, məişətdə, təbiətdə və s. büruzə verir. Baş vermiş

zərərlərin ödənilməsi problemi tətixən mövcud olmuşdur və sığortaya bu problemin həll edilməsi istiqamətində aparılan təhqiqatların məhsulu kimi baxılmalıdır.

Sığorta şirkəti yalnız sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədilə hüquqi şəxs olaraq yaradılır və sığorta şirkətinin bank, istehsal və ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olması qadağındır. Bununla əlaqədar qeyd etmək yerinə düşərdi ki, 1980-ci illərin sonlarından başlayaraq Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının yaranması ilə əlaqədar iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi sığorta sahəsində də özəl təşkilatlar yaranmağa başlamışdı və həmin dövrdə qanunvericilikdə məhdudiyət nəzərdə tutulmadığından bir sıra sığorta şirkətləri sığorta fəaliyyəti ilə yanaşı istehsal və ticarət fəaliyyəti ilə də məşğul olurdular.

Həmin dövrdə ticarətin daha gəlirli sahə olması ilə əlaqədar belə sığorta şirkətləri fəaliyyətlərini daha çox bu sahə üzərində qururdular və demək olar ki, sığorta fəaliyyəti həyata keçirmirdilər. Belə halların qarşısının alınması üçün sığortaçının yalnız sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmasına dair qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddəa ölkədə sığorta işinin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta şirkətlərinə ilk növbədə əsas məqsədi mənfəət götürməkdən ibarət olan kommersiya hüquqi şəxsi kimi baxılmalıdır. Təbii ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində hər hansı fəaliyyət növünü həyata keçirmək üçün təsərrüfat subyekti gəlir əldə etmək məqsədilə yaradılır. Onun fəaliyyətinin mahiyyəti isə ikinci plana çəkilir.

Sığorta şirkəti hüquqi şəxs olaraq qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, xüsusi yaradılmış elə bir qurumdur ki, mülkiyyətində ayrıca əmlakı, o cümlədən təsisçiləri tərəfindən ödənilmiş nizamnamə kapitalı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə

iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir və müstəqil balansı vardır.

Siyasi partiyalar, ictimai birliklər fondlar (qeyri-kommersiya təşkilatları) istisna edilməklə, bir və ya bir neçə hüquqi şəxs, bilavasitə sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulan bütün təşkilati hüquqi formalarda sığortaçını təsis edə bilirlər.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri məhdud məsuliyyətli və səhmdar cəmiyyətləri formasında yaradılmışdır.

Sığorta şirkəti məhdud məsuliyyətli cəmiyyət formasında bir və ya bir neçə hüquqi və/və ya hüquqi şəxs tərəfindən təsis edilə bilər. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət formasında yaradılmış sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalı nizamnamə ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada paylara bölünür, iştirakçıları onun öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşımır və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərər üçün qoyduqları mayaların dəyəri həddində risk daşıyırlar.

Sığorta şirkəti açıq, yaxud qapalı səhmdar cəmiyyəti təşkilati-hüquqi formada bir və ya bir neçə fiziki və/və ya hüquqi şəxs tərəfindən təsis edilə bilər. Səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış sığorta şirkətində iştirakçılar (səhmdarlar) şirkətin öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildirlər və şirkətin fəaliyyəti ilə bağlı zərəərə görə onlara mənsub səhmlərin dəyəri həddində risk daşıyırlar.

Açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış sığorta şirkətində iştirakçılar (səhmdarlar) onlara mənsub səhmləri digər səhmdarların razılığı olmadan özgəninkiləşdirə bilirlər.

Qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış sığorta şirkətinin səhmdarları isə şirkətin onlara mənsub olan səhmlərini sərbəst özgəninkiləşdirmək hüququna malik deyillər. Səhmlər ilk növbədə şirkətin səhmdarlarına təklif edilməlidir və səhmdarların səs çoxluğu ilə başqa şəxslərə satıla bilər.

Sığorta münasibətlərinin digər subyektli sığortaçı ilə sığorta müqaviləsi bağlayan fiziki və hüquqi şəxslərdir. Hər bir vətəndaş, müəssisə, idarə və ya təşkilat sığortaçı ilə sığorta müqaviləsi bağlamaqla özünün əmlak və əmlak mənafeələrinin müdafiəsinə təminat almaq hüququna malikdir.

Sığorta müqaviləsinə görə sığortalı sığortaçının müəyyən etdiyi tarif dərəcəsinə və şərtləşdirilmiş sığorta məbləğindən asılı olaraq, sığortaçının göstərdiyi sığorta xidmətinə görə ona sığorta haqqı ödəyir. Sığorta müqaviləsində sığortalının bir sıra hüquq və vəzifələri nəzərdə tutulur. Sığortalının vəzifələri əsasən aşağıdakılardan ibarət olur:

- Sığorta haqqının müqavilə ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada ödənilməsi;
- Sığortaladığı sığorta obyektinə dair qüvvədə olan digər sığorta müqavilələri barədə sığortaçıya məlumatın verilməsi;
- Sığorta hadisəsi baş verdikdə, bu barədə sığorta müqaviləsində müəyyən olunmuş müddətdə sığortaçının xəbərdar edilməsi;
- Ziyanın qarşısının alınması və azaldılması üçün tədbirlərin görülməsi;
- Sığorta müqaviləsi bağlanarkən riskin qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyətli olan hallar və sonradan dəyişilməsi barədə sığortaçıya məlumatın verilməsi.

Sığortalının müqavilə ilə müəyyən olunmuş vəzifələri tam və ya qismən yerinə yetirməməsi sığortalının zərərinə hüquqi nəticələrə səbəb ola bilər. Belə ki, bu vəzifələr sığortaçının mənafeyi ilə bilavasitə əlaqədar olduğundan bunların sığortalı tərəfindən qeyd-şərtsiz yerinə yetirilməsi sığortada vacib sayılan şərtlərdəndir. Bu vəzifələrdən hər hansı birinin yerinə yetirilməməsi sığortaçıya müqavilə bağlamaqdan imtina etməyə, sığorta müqaviləsini ləğv etməyə və ya sığorta ödənişini verməkdən tam və ya qismən imtina etməsinə hüquq qazandırır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sığorta hadisəsi ilə bağlı sığortaçının verdiyi sığorta ödənişinin məbləği sığortalının ödədiyi sığorta haqqından dəfələrlə çox ola bilər və bununla əlaqədar sığortaçı özünün maliyyə sabitliyinin qorunması, ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi üçün onun üçün vacib olan hallar barədə sığortalıdan məlumat almaq, müəyyən hərəkətləri yerinə yetirməyi tələb etmək hüququna malikdir. Sığorta müqaviləsində sığortalının başqa vəzifələri də nəzərdə tutula bilər.

Sığortalının öz vəziflərini yerinə yetirməməsinin hüquqi nəticələri mülki qanunvericiliklə müəyyənləşdirilir.

Sığortalının, mülki hüquq subyekti olmaqla, sığortaçı ilə bağladığı sığorta müqaviləsi üzrə mülki qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hüquqları da meydana çıxır. Sığortalı, sığorta müqaviləsinə əsasən sığortaçıdan ona vurulmuş zərərin əvəzini tələb etmək, şərtləşdirilmiş məbləğdə sığorta ödənişini sığortaçıdan almaq, sığortaçı öz öhdəliklərini lazımınca yerinə yetirmədikdə müqaviləyə vaxtından əvvəl xitam verilməsini tələb etmək, sığorta ödənişi verməkdən imtina edildikdə, zərər məbləği düzgün müəyyənləşdirilmədikdə, sığortaçının təqsiri nəticəsində hüquq və mənafeələrinə xələl gəldikdə sığortaçıya qarşı məhkəmədə iddia qaldırmaq və s. hüquqlara malikdir.

Real həyatda insanlar və onları əhatə edən hər bir şey – canlı və cansız aləm, o cümlədən insanların həyatı, sağlamlığı və iş qabiliyyəti, təbii sərvətlər, investisiyalar, ekolo-giya, fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakı, mülki məsuliyyətləri, sosial təminatları, vətəndaşların hüquq və azadlıqları və s. sığortaya cəlb edilməklə sığortanın obyektinə ola bilər.

Azərbaycanda sığortanın iki əsas sahəsi – həyat və qeyri-həyat sığortası sahələri fərqləndirilir.

Həyat sığortası müqaviləsinə görə sığortaçı müqavilə ilə şərtləşdirilmiş və sığortalının ödədiyi sığorta haqqı müqabilində öhdəsinə götürür ki, sığortalının özünün və ya müqavilədə adı çəkilmiş başqa şəxsin müəyyən yaşa çatdığı,

öldüyü və ya sağlamlığına zərər dəydiyi və ya onun həyatında müqavilədə nəzərdə tutulmuş ayrı sığorta hadisəsinin baş verdiyi təqdirdə müqavilə ilə şərtləşdirilmiş sığorta məbləğini bir dəfəyə və ya vaxtaşırı ödəyəcəkdir.

Həyat sığortası müqaviləsinin bağlanması üçün sığortaçı üçün vacib olan əsas şərtlərdən biri ondan ibarətdir ki, əgər sığorta müqaviləsi hər hansı şəxs tərəfindən başqa şəxsin sığortalanması məqsədilə bağlanılırsa, bu halda sığorta olunanın və ya onun nümayəndəsinin sığortaçıya rəsmi razılıq təqdim etməsi tələb olunur.

Həyat sığortası uzun müddətə (5, 10, 15, 20 il) müddətinə bağlanır. Həyat sığortası müqaviləsinə görə, əgər sığortalı müqavilənin başa çatdığı tarixə sağ qalmışdırsa onun ödədiyi sığorta haqları sığortaçı tərəfindən ona geri qaytarılır. Əgər müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə sığortalının sağlamlığına zərər dəymiş, yaxud ölmüşdürsə, bu halda müqavilədə şərtləşdirilmiş sığorta məbləği sığortaçı tərəfindən sığortalıya, yaxud onun varisinə ödənilir.

Həyat sığortasının aparılması üçün ən vacib şərtlərdən biri ölkədə qiymətli kağızların dövriyyəsinə təmin edən aktiv fond birjasının fəaliyyət göstərməsidir. Sığortalı sığorta hadisəsinin baş verdiyi təqdirdə sığortaçıdan (müəyyən yaşa çatması, səhhətinə zərər vurulması, ölümü və s.) sığorta məbləğini almaq təminatı almalıdır. Həyat sığortası müqavilələri, qeyd edildiyi kimi uzun müddətə bağlanılır və bu müddətdə yaranmış infilyasiya sığortalıya belə təminatın verilməsinə maneçilik törədə bilər. Məhz bu baxımdan sığorta şirkəti fəaliyyətini riyazi hesablamalar əsasında elə qurmalıdır ki, sığorta müqavilələri üzrə qəbul etdiyi öhdəlikləri müqavilə ilə müəyyən olunmuş şərtlər çərçivəsində həyata keçirmək iqtidarında olsun.

Sığortalının ölümü halında həyat sığortası üzrə ona çatması sığorta məbləği sığortalının müqavilədə adını qeyd etdiyi şəxsə, yaxud sığortalının varisinə ödənilir.

Sığortanın digər növləri qeyri-həyat sığortasına aid edilir və müvafiq könüllü sığorta qaydları, yaxud icbari sığorta qanunları əsasında həyata keçirilir.

Sığorta həm könüllü, həm də icbari formada həyata keçirilə bilər.

Əhalinin sosial müdafiəsinə əlavə təminatların yaradılması, baş vermiş təbii fəlakət, bədbəxt hadisə, qəza nəticəsində vətəndaşların səhhətinə, fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakına, habelə ətraf mühitə vurulan zərərlərin ödənilməsinin təmin edilməsi üçün konkret bir sahədə çalışan işçilərin fərdi qəza üzrə, yaxud konkret bir sahənin əmlakı sığortaya mütləq qaydada cəlb edilə bilər.

Belə sığortalar qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icbari sığorta qanunları əsasında həyata keçirilir. İcbari sığortanın şərtləri və aparılması qaydası, daha doğrusu sığortalıların və sığortaçının müəyyən edilməsi, hansı hadisələrin sığorta hadisəsi hesab olunması, sığorta məbləği və sığorta haqları (tarifləri), sığorta ödənişi verməkdən imtina əsasları, sığortanın həyata keçirilməsi üçün zəruri hesab olunan digər şərtlər həmin icbari sığortanı tənzimləyən qanunla müəyyən edilir. İcbari sığorta, əgər qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, müvafiq qanunla müəyyən olunmuş şərtlər və qaydalar çərçivəsində həyata keçirilməlidir. İcbari sığorta qanunu ilə həmçinin sığortanı həyata keçirəcək sığortaçı müəyyən edilməlidir.

İcbari sığortanın növündən, sığorta obyektinin (obyektlərinin) həcmindən, sığortanın əhatə dairəsindən, sığorta haqlarının ödənilməsi mənbəyindən asılı olaraq sığortaçı dövlət sığorta orqanı, yaxud mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq müvafiq sığorta növünün aparılmasına icazəsi (xüsusi razılığı) olan bütün sığorta şirkətləri müəyyən edilə bilər.

Sığorta haqlarının dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulan icbari sığortanın aparılması, büdcə vəsaitlərindən səmərəli və təyinatı üzrə istifadənin

təmin edilməsi məqsədilə qanunla dövlət sığorta orqanına həvalə edilə bilər. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, respublikada icbari formada həyata keçirilən səkkiz sığorta növündən beşi Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkətinə həvalə edilmişdir.

Könüllü sığortanın aparılması qaydası və şərtləri sığortaçının təsdiq etdiyi müəyyən növlər üzrə sığorta qaydaları, habelə sığortaçı ilə sığortalı arasında bağlanılan müqavilə ilə müəyyən edilir. Sığorta qaydalarında sığortanın məqsədi, sığorta obyektləri, sığorta hadisələri, sığorta ödənişi verməkdən imtina əsasları, tərəflərin hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilməlidir.

Sığorta qaydalarında həmçinin sığortaçının aktuar hesablamalar əsasında müəyyən etdiyi tariflər göstərilməlidir. Əgər sığorta qaydalarında nəzərdə tutulmuşdursa, sığorta müqaviləsində əlavə şərtlər də nəzərdə tutula bilər.

Sığorta müqaviləsi bağlanarkən sığortaçı müvafiq sığorta növü üzrə sığorta qaydalarını sığortalıya təqdim etməlidir. Belə ki, sığortalı müqaviləyə əsasən hansı hərəkləri etməli olduğunu, hansı hallarda sığortaçının ona sığorta ödənişi verməkdən imtina edəcəyini bilməlidir.

Sığortalıların, sığortaçıların və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının (sığorta brokerləri, agentləri, ekspertləri, prodüktorlar və aktuarilər), habelə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunması sığorta qanunvericiliyinə əməl edilməsi məqsədilə sığortaya nəzarət orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Sığorta nəzarəti orqanının hüquq və vəzifələri «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyənləşdirilmişdir.

Sığorta xidmətləri bazarının digər peşəkar iştirakçıları sığorta agentləri və sığorta brokerləridir. Sığorta agentləri və brokerləri sığorta xidmətlərinin satıcıları ilə alıcıları arasında vasitəçi kimi çıxış etməklə öz fəaliyyətləri ilə sığorta münasibətlərinin genişlənməsinə və inkişafına kömək edirlər.

Sığorta agenti təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq hər hansı hüquqi şəxs və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər ola bilərlər. Sığorta agentləri agentlik müqaviləsi ilə sığortaçının adından və onun verdiyi səlahiyyət daxilində vasitəçilik fəaliyyəti göstərir, o cümlədən sığortaçını təmsil edərək onun adından sığorta müqaviləsi bağlayır.

Hüquqi şəxs olaraq dövlət qeydiyyatından keçmiş istənilən müəssisə sığortaçı ilə agentlik müqaviləsi bağlamaqla sığortaçının xidmətlərini fiziki və hüquqi şəxslərə təklif etmək və ya sığortaçının adından sığorta müqavilələri bağlamaq hüququna malikdir.

Həmçinin, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan, vergi orqanında sahibkar kimi qeydiyyatata alınan fiziki şəxslər də sığortaçı ilə bağladıkları agentlik müqavilələri əsasında sığortaçının xidmətlərini təklif edə və ya onun adından sığorta müqavilələri bağlaya bilərlər.

Sığortaçı sığorta agentlərinə, onu təmsil edərək adından sığorta müqavilələri bağlamaq və sığorta haqlarını qəbul etmək səlahiyyətini agentlik müqaviləsində göstərmək şərti ilə verə bilər. Bu halda sığorta agentləri bağladıkları sığorta müqavilələri üzrə qəbul etdikləri sığorta haqlarından öz komissiyon mükafatları məbləğini çıxdıqdan sonra qalan hissəni ən gec növbəti həftənin son iş gününə qədər sığortaçıya verməlidirlər.

Hər gecikdirilmiş gün üçün sığorta agenti sığortaçıya komissiyon mükafatının 2 faizi miqdarında dəbbə pulu ödəməlidir. Sığortaçı sığorta haqlarının ona verilməsini gecikdirmiş sığorta agentinə rəsmi xəbərdarlıq etmək hüququna malikdir. Əgər xəbərdarlıq edildiyi gündən bir ilə ərzində belə pozuntuya təkrar yol verilərsə, sığortaçı onunla bağladığı müqaviləni birtərəfli qaydada ləğv edə bilər. Müqaviləsi ləğv edilmiş agentlər agentlik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilməzlər.

Sığorta agentlərinə sığortaçının adından sığorta ödənişləri vermək səlahiyyəti verilmir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində ikinci dərəcəli sığorta agentlərinin də fəaliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.

İkinci dərəcəli sığorta agentləri sığortaçı ilə bağladığı müqavilə əsasında agentlik fəaliyyəti göstərən fiziki və hüquqi şəxslər ola bilərlər. İkinci dərəcəli sığorta agentlərinə sığorta müqaviləsi bağlamaq və sığorta haqları qəbul etmək səlahiyyəti verilmir. Belə sığorta agentləri yalnız sığortaçının adından fiziki və hüquqi şəxslərə sığorta xidmətləri barədə təkliflər verə bilərlər və onların fəaliyyəti bir növ təbliğat işi ilə məhdudlaşır. Sığortaçının adından çıxış edən ikinci dərəcəli sığorta agentlərinin təkliflərini qəbul etmiş fiziki və hüquqi şəxslərlə sığorta müqavilələri bilavasitə sığortaçı tərəfindən bağlanıla bilər.

Sığortaçının idarəetmə orqanının rəhbəri və üzvləri, müdiriyyət üzvləri və digər məsul işçiləri işlədikləri sığortaçının agentləri ola bilməzlər. Lakin bu tələb sığorta agentinin funksiyasını həyata keçirən banklara aid edilmir.

Qanunvericiliklə sığorta agentlərinə aşağıdakı tələblər müəyyən edilmişdir:

1. Minimum orta məktəb təhsilinin olması;
2. Mülkiyyətə qarşı cinayətlər, təsərrüfat və vəzifə cinayətləri törədilməsinə görə məhkumluğun olmaması;
3. Fiziki şəxs olan sığorta agentlərinin Azərbaycan Respublikasında daimi yaşaması, hüquqi şəxs olan agentlərin idarəetmə orqanlarının Azərbaycan Respublikasında yerləşməsi.

Sığorta agentlərinin fəaliyyət qaydası və onların uçota alınması Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Sığorta brokeri (broker) sığorta müqaviləsində sığortalını təmsil edir, sığortaçının seçilməsi zamanı bitərəf və müstəqil mövqe tutaraq sığorta müqaviləsinin imzalanması üçün hazırlıq işlərini həyata keçirir və lazım

olarsa, bu müqavilənin həyata keçirilməsinə köməklik göstərir. Broker hüquqi şəxs və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs ola bilər.

Sığorta xidmətləri bazarında həmçinin təkrar sığorta brokerlərinin də fəaliyyəti formalaşmışdır. Təkrar sığorta brokeri təkrar sığorta üzrə sığortaçı ilə təkrar sığortaçı arasında vasitəçilik fəaliyyəti həyata keçirir.

Broker təşkilatlarının, yəni hüquqi şəxs olan brokerlərin Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərməsi üçün qanunvericiliklə onların Maliyyə Nazirliyindən xüsusi razılıq almaları nəzərdə tutulmuşdur.

Brokerlər göstərdikləri xidmətə görə hər bir təsərrüfat subyekti kimi məsuliyyət daşıyırlar. Sığortanın risk üzərində qurulan iqtisadi sahə olması ilə əlaqədar göstərdikləri xidmətlər üzrə brokerlərin üzərinə daha çox məsuliyyət düşür. Belə ki, əgər sığorta müqaviləsi hər-hansı sığortaçı ilə brokerin vasitəçiliyi ilə bağlanmışdırsa və sığorta hadisəsinin baş verdiyi təqdirdə sığortaçının sığorta ödənişi verməsi üçün vəsaitləri çatdırmırsa, buna görə broker sığortalı qarşısında məsuliyyət daşıyır və mülki qanunvericiliyə uyğun olaraq sığortalıya vurulan zərər onun tərəfindən ödənilməlidir. Belə halların baş verməsinin istisna olmadığını nəzərə alaraq, «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə brokerlərin öz məsuliyyətlərini sığortalamaları nəzərdə tutulmuşdur. Brokerlərin öz məsuliyyətlərini sığortalamaları beynəlxalq təcrübədə də tətbiq edilir və bu sığortalılara daha etibarlı sığorta təminatı yaradır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən brokerlər sığorta risklərini xarici ölkələrdə yalnız Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığortaçıların vasitəsi ilə sığorta və təkrar sığorta etdirə bilərlər.

Lakin bununla yanaşı, brokerlərin aşağıda sadalanan sığortalar üzrə riskləri xarici ölkələrdə bilavasitə (yerli sığortaçıların iştirakı olmadan) sığorta etdirmək hüququ vardır:

- İdxal-ixrac edilən malların nəqliyyat sığortaları;
- Təyyarə, vertolyot və gəmilərin xarici kreditlə satın alındıqları təqdirdə həmin kredit ödənilənədək, xarici ölkədən lizinq yolu ilə gətirildiyi halda isə lizinq müqaviləsinin müddəti bitənədək ediləcək sığortalar;
- Gəmi sahiblərinin məsuliyyətinin sığortaları;
- Həyat sığortaları;
- Vətəndaşların Azərbaycan Respublikasından xaricə etdikləri səfər üçün bağladığıları fərdi qəza, xəstəlik və mühərrikli nəqliyyat vasitəsi sığortaları.

Qanunvericiliklə broker təşkilatlarının rəhbərlərinə və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin rəhbərlərinə tələblər müəyyən edilərək, mülkiyyətə qarşı, təsərrüfat və vəzifə cinayətləri törədilməsinə görə məhkum olunmuş şəxslərin broker fəaliyyəti ilə məşğul olması qadağan edilir.

Azərbaycan Respublikasında sığorta brokerlərinin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilən qaydalar əsasında tənzimlənir.

Sığortaçı qəbul etdikləri yüksək riskli sığorta öhdəliklərinə görə sığortalılara etibarlı sığorta təminatı yaratmaq məqsədilə, öz maliyyə imkanlarını nəzərə alaraq qəbul etdikləri risklərin bir hissəsini başqa sığorta şirkətində təkrar sığortalamağa borcludurlar. Təkrar sığorta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş və eləcə də beynəlxalq sığorta təcrübəsində geniş tətbiq olunur.

Təkrar sığortanın bir iqtisadi münasibətlər sistemi kimi mahiyyəti eyni riskə görə məsuliyyətin bir neçə sığortaçı arasında bölüşdürülməsindən ibarətdir. Sığortaçı ilə təkrar sığortaçı arasında bağlanılan təkrar sığorta müqaviləsinin əhəmiyyəti onda əks olunur ki, sığortalı onun qarşısında tam həcmdə məsuliyyət daşıyan bir sığortaçı ilə münasibətdə olur və baş verə biləcək sığorta hadisələrinə görə sığorta ödənişləri verilməsi həmin sığortaçı tərəfindən həyata keçirilir. Təkrar

sığortaçı isə dəymiş zərəri sığortaçıya üzərinə götürdüyü risk məbləği həddində ödəyir. Sığorta təcrübəsində təkrar sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişlərinin verilməsi, sığortaçı ödənişi verdikdən sonra onunla təkrar sığortaçı arasında qarşılıqlı hesablaşma yolu ilə həyata keçirilir.

İqtisadi nöqteyi-nəzərdən təkrar sığorta ikili rol oynayır. İlk növbədə o sığortaçının kapitalının həcmi artırır və təkcə sığorta ehtiyatlarını deyil, onun bütün aktivlərini bir neçə dəfə üstələyən riskləri sığortaya qəbul etməyə imkan verir. Digər tərəfdən isə, təkrar sığorta sığortaçıya onun maliyyə vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə pisləşdirə bilən həddindən artıq ödəmələrdən azad olmağa imkan verir, sığorta portfelini balanslaşdırır – sığorta ödənişləri məbləğinin məcmu məbləğini əvvəlcədən müəyyənləşdirə bilməyə imkan verir. Bundan əlavə, təkrar sığorta sistemi sığortaçının maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyətini təmin edən ünsürlərdən olmaqla, onu iflas olmaqdan xilas edən və fəaliyyətinin həcmi genişləndirməyə imkan verən bir vasitədir.

Mövcüd qanunvericiliyə əsasən, ölkədə fəaliyyət göstərən sığortaçılar öz üzərlərinə götürdükləri riskləri bilavasitə xarici sığortaçılarda, o cümlədən xarici broker vasitəsilə təkrar sığortalaya bilirlər.

Sığortaçılar bağladıkları sığorta müqavilələri üzrə təkrar sığortaya verilən risklərin həcmindən və təkrar sığortaçının müəyyən etdiyi sığorta tariflərindən asılı olaraq, təkrarsığortaçılara onların qəbul etdikləri risklərə görə təkrar sığorta haqları ödəyirlər.

Sığortaçılar yalnız fəaliyyət aparmağa razılıq (lisenziya) aldıkları sığorta növləri üzrə riskləri təkrar sığortaya qəbul edə bilirlər.

III

Sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı problemləri

XIX əsrin axırlarında Azərbaycanda sığorta xidmətinin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Azərbaycanda neft sənayesinə xarici dövlətlərin marağının artması ilə əlaqədar xarici investisiyaların bu sahəyə cəlb edilməsi sığorta işinin formalaşması və inkişafına təkan verdi.

Azərbaycanda ilk neft və gəmiçilik şirkətlərinin yaranması ilə əlaqədar onların əmlakının və daşınan yüklərin təbii fəlakət və gözlənilməz hadisələr nəticəsində dəyə biləcək zərərlərin sığorta təminatına alınmasını zəruriyyətə çevirmiş və ilk dəfə yaradılmış sığorta cəmiyyətləri tərəfindən könüllü sığorta müqavilələri əsasında həyata keçirilmişdir. Belə ki, həmin dövürdə Azərbaycanda xarici dövlətlərin sığorta şirkətlərinin filialları (şöbələri) fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Artıq 1912-ci ildə Azərbaycanda kapitalizmin iqtisadi inkişaf mərhələsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar ölkədə 30 sığorta cəmiyyəti və agentliyi fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycanda sığorta xidməti öz inkişafında üç əsas mərhələni keçmişdir:

- a) Oktyabr inqilabından əvvəlki;
- b) İnqilabdan sonrakı;
- v) 1990-cı illərdən başlayan müasir dövr;

Oktyabr inqilabınadək Azərbaycanda qeyd edildiyi kimi xarici dövlətlərin sığorta şirkətlərinin filialları və şöbələri fəaliyyət göstərmişdir. İnqilabdan sonra isə 1921-ci

ildə Rusiya Xalq Maliyyə Komissarlığı nəzdində Dövlət Sığorta İdarəsi təşkil olunmuşdur. Bu sığorta idarəsi təkcə RSFSR-də deyil, SSRİ dövləti adı altında birləşmiş dövlətlərin, o cümlədən Azərbaycan dövlətinin ərazisində sığorta xidmətini həyata keçirmişdir.

1922-ci ildə dövlət sığortası təsərrüfat hesabına keçmişdir.

İnqilabdan sonra Azərbaycanda ölkə daxilində sığorta xidmətini SSRİ Baş Dövlət Sığorta İdarəsinin tabeliyində olan Azərbaycan Baş Dövlət Sığorta İdarəsi və onun tabeliyində olan şəhər və rayon Dövlət Sığorta İdarələri tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Xarici dövlətlərlə əlaqədar olan sığorta xidmətləri «İNQOSSTRAX» in ölkəmizdə olan nümayəndəliyi tərəfindən aparılmışdır.

1921-ci ildən başlayaraq dövlət sığortasına həyatın könüllü sığortası və bədbəxt hadisələrdən sığorta işinin həyata keçirilməsi hüququ verilmişdir.

SSRİ məkanına daxil olan dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda sığortanın könüllü və icbari (məcburi) növlərinin aparılması qaydaları vahid formada SSRİ Baş Dövlət Sığorta İdarəsi tərəfindən hazırlanmış qaydalar əsasında aparılmışdır.

Şəxsi sığorta qaydalarında ən böyük dəyişikliklər 1956 – 1965-ci illərə təsadüf olunur. 1963-cü ildə müstəqil sahə kimi uşaqların könüllü sığortalanmasına başlanmışdır. 1966-cı ildən başlayaraq şəxsi sığorta müqavilələri üzrə hesablanmış sığorta haqlarının idarənin, təşkilatın və müəssisənin mühasibatlığında nağdsız hesablaşmalar yolu ilə həyata keçirilməsinə başlanmışdır.

1975-ci illərin əvvəlinə SSRİ üzrə şəxsi sığorta üzrə sığortalananların sayı təxminən 60 mln. nəfər olmuşdur ki, bununda 50%-ə qədərini fəhlələr, qulluqçular və kolxozçular təşkil etmişdir.

1977-ci ildən başlayaraq uşaqların valideyinləri və onların qeyumları ilə toy mərasimlərinin keçirilməsi üzrə əlavə sosial təminat yaradılması məqsədi ilə könüllü qaydada nigahadək (toyadək) sığorta müqavilələri bağlanması üzrə sığorta xidmətinin həyata keçirilməsinin bünövrəsi qoyulmuşdur.

1986-cı ildə şəxsi sığortanın növlərinə məktəblilərin, 1987-ci ildən isə uşaqların bədbəxt hadisələrdən sığortası da əlavə olunmuşdur. Lakin 1990-cı illərin iqtisadi böhranları SSRİ məkanında şəxsi sığortanın, o cümlədən həyatın qarışıq sığortasının, uşaqların və nigahadək (toyadək) sığortanın perspektivsiz olduğunu, müstəqillik əldə edildikdən sonra həmin sığorta müqavilələri üzrə sığorta olunanlara indeksləşdirilmiş sığorta ödənişlərinin verilməsini təmin etmədiyi üçün vətəndaşlar tərəfindən bu növ sığorta üzrə müqavilələr bağlanmasından imtina edildi.

Azərbaycanda müstəqillik dövrünədək əhaliyə göstərilən sığorta xidməti məhdud dairədə, daha doğrusu dövlət sosial təminat sisteminə əlavə kimi fəaliyyət göstərirdi.

Ölkəmizdə sığorta işi 1990-cı ildən başlayaraq müstəqil inkişaf etməyə başladı və bu istiqamətdə Azərbaycan dövləti tərəfindən məqsədyönlü işlər aparıldı.

16 oktyabr 1991-ci ildə sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə ölkəmizdə sığorta olunanların, sığortaçıların və dövlətin mənafeələrinin qorunması və sığorta xidməti sahəsində dövlət nəzarətinin təşkili və metodik rəhbərliyin həyata keçirilməsi məqsədi ilə normativ hüquqi sənədlərin hazırlanması və bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə sığorta xidmətinin tənzimlənməsini həyata keçirən Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılmışdı.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar bazar infrastrukturunun yaranması, əmtəə istehsalçılarının müstəqilliyi, istehsal münasibətlərinin inkişafında və maddi nemətlərin bölgüsündə dövlətin inzibati təsirinin kəskin surətdə azalması, milli sığorta bazarının yaranması prosesini, onun tərkibini, fiziki və hüquqi şəxslərə göstərilən sığorta xidməti növlərini kəskin surətdə dəyişdirdi.

Ölkədə sığorta xidmətinin təkmilləşdirilməsində sığorta bazarının formalaşması və hüquqi bazasının yaranması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müstəqillik dövründən başlayaraq Azərbaycanda Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti ilə yanaşı özəl sığorta təşkilatları sığorta cəmiyyətləri və şirkətləri formasında yaranmağa və ilbətə il inkişaf etməyə başladı.

1993-cü ildə ölkə tarixində ilk dəfə olaraq «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsinin hüquqi əsasını qoydu. Belə ki, bu Qanun özündə sığorta təşkilatlarının yaradılmasının, uçota alınmasının, sığortanın növləri üzrə xüsusi razılıq (lisenziyanın) verilməsinin, sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının (sığorta agentlərinin, ekspertlərin, aktuarların, broker və prodüktorların) işinin təşkilinin, sığorta müqavilələrinin bağlanması qaydası, müqavilənin etibarsız sayılması və xitam verilməsi halları və sığorta müqavilələri üzrə sığortaçıların və sığortalıların hüquq və vəzifələri, sığortaçıların sığorta müqavilələri üzrə götürdükləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinin əsaslarını əhatə edir.

Ölkədə sığorta təşkilatlarının səylərini birləşdirmək, sığorta bazarının inkişafına kömək etmək, onların fəaliyyətini əlaqələndirmək, dövlət, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrini təşkil etmək və bərabərlik prinsipləri əsasında sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə köməklik göstərilməsi məqsədi ilə 1993-cü ildə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda Sığorta Cəmiyyətləri ittifaqı yaradıldı.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında 1998-2000-ci illərdə sığorta bazarında sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsinə dair Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən konsepsiya işlənilməklə, onun həyata keçirilməsi üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Respublikada sığorta bazarının tənzimlənməsi və sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməsinə dair 35-dən çox normativ və metodiki sənədlər hazırlanmaqla icra mexanizmi kimi istifadə olunmuş, ardıcıl olaraq sığorta işlərinin inkişafı və günün tələblərinə müvafiq həmin sənədlərdə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

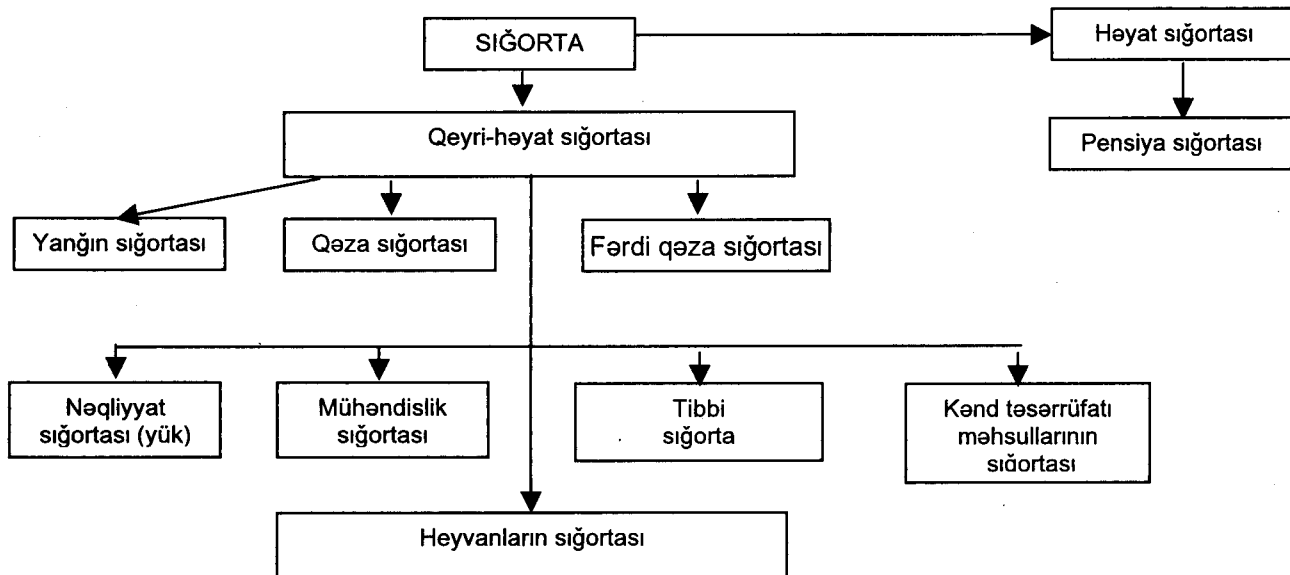
1993-cü ildə qəbul edilmiş «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkəmizdə sığorta işinin inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar açdı. Lakin sığorta bazarı inkişaf etdikcə bu qanunun dəyişdirilməsi və təkmilləşdirilməsi zəruriliyi ortaya çıxdı. Təkrarsığortanın tətbiqi və inkişafı, Avropa İqtisadi İttifaqına inteqrasiya və sığorta olunanlara etibarlı sığorta təminatının verilməsi və sığorta təşkilatları tərəfindən sərbəst vəsaitlərin investisiyaya yönəldilməsi və əlavə gəlir götürmələrinin tənzimlənməsi qüvvədə olan qanunun dəyişdirilməsini tələb etdi.

Dövlət Sığorta Nəzarəti Sığortaçılar İttifaqı ilə birlikdə ölkədə sığorta bazarının tələb və təkliflərini nəzərə almaqla «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının dünya və Avropa standartlarına uyğun yeni variantını işləmiş və bu qanun 25 iyun 1999-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş, 19 avqust 1999-cu ildə ölkə Prezidenti tərəfindən təsdiq edilməklə hüquqi qüvvəyə minmişdir.

Bu qanun ölkədə sığorta işinin inkişafı və həyata keçirilməsini, sığortalıların hüquq və mənafelərinin müdafiə edilməsini, sığorta təşkilatlarının maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsini, sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin (sığorta ekspertlərinin, aktuarların, agentlərin, brokerlərin və prodüktorların) peşə fəaliyyətinin, sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsini və sığorta sahəsində müvafiq dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsini özündə əks etdirmişdir.

Mövcud sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta həyat və qeyri-həyat sığorta növlərini özündə birləşdirir (bax sxem N 1).

Qüvvədə olan sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta aşağıdakı növlərini özündə birləşdirir

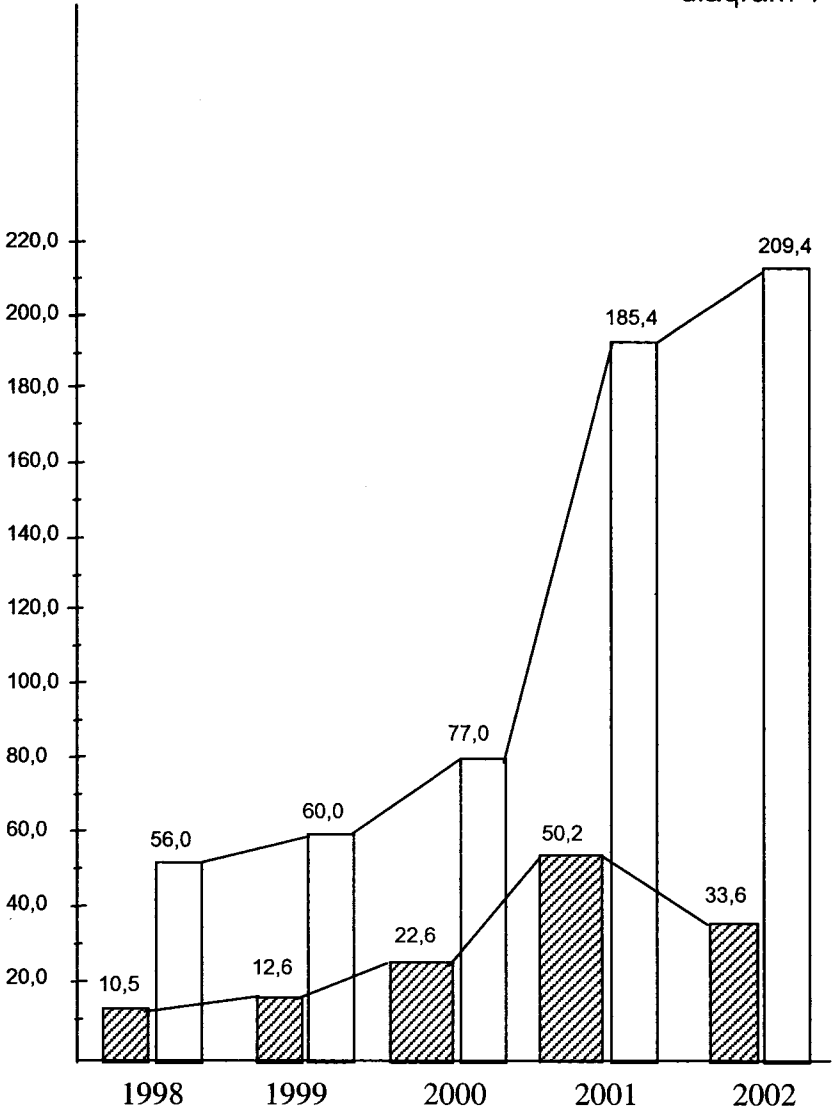
Ölkəmizdə aparılan qeyri həyat sığortasına aid olan sığorta növləri demək olar ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrini, o cümlədən vətəndaşların sağlamlığını və əmlak mənafeylərini əhəmətə edir. Bu isə ölkəmizdə beynəlxalq standartlara uyğun milli sığorta bazarının formalaşmasına və inkişaf etməsinə müsbət təsir göstərir.

Respublikamızda aparılan sığortanın icbari növlərinə nisbətən sığortanın könüllü növləri daha sürətlə inkişaf etmişdir. Belə ki, 1998-ci ildə daxil olmuş 56,0 mlrd. manat sığorta haqqının 74,3 faizini könüllü, 25,7 faizini icbari, 1999-cu ildə daxil olmuş 60,0 mlrd. manat sığorta haqqının 79,7 faizini könüllü, 20,3 faizini icbari, 2000-ci ildə daxil olmuş 77,6 mlrd. manat sığorta haqqının 84,0 faizini könüllü, 16,0 faizini icbari, 2001-ci ildə daxil olmuş 185,4 mlrd. manat sığorta haqqının 92,0 faizini könüllü, 8,0 faizini icbari və 2002-ci ildə daxil olmuş sığorta haqqının 92,4 faizini könüllü və 7,6 faizini isə icbari sığorta növləri təşkil etmişdir.

1998-2002-ci illər üzrə respublikamızda bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə daxil olmuş sığorta haqlarının və baş vermiş sığorta hadisələri üzrə verilmiş sığorta ödənişlərinin dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (bax diaqram 1):

mlrd.manatla

diaqram 1

□ Sığorta haqları

▨ Sığorta ödənişi

Müasir dövrdə sığortanın əsas prinsipial iqtisadi inkişaf istiqamətləri mərhələsinin başlıca tələblərindən biri bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortaya cəlbolunmada inhisaçılığa yol verilməməsi və minimum vahid tarif dərəcələrinin tətbiq edilməsi, sığortanın ayrı ayrı növləri üzrə əsas şərtlərinin vahid qaydalarının qəbul edilərək icra edilməsi, ölkə daxili təkrarsığorta fəaliyyətinin təşkil edilməsi və s. məsələlər təşkil edir.

1990-cı ildən başlayaraq ölkəmizdə inkişaf etməkdə olan sığorta bazarında rəqabətə davam gətirməyən, maliyyə sabitliyinin əsasını təşkil edən nizamnamə kapitalının minimum məbləğini təmin edə bilməyən 26-dan çox sığorta təşkilatı ləğv edilmişdir.

Sığorta bazarında fiziki və hüquqi şəxslərə sığortanın könüllü və icbari növləri üzrə 40-a qədər sığorta xidməti növləri təklif olunur.

Sığorta xidmətlərinin 90 faizi, sığorta ödənişlərinin isə 80 faizi sabit işləyən sığorta təşkilatlarının payına düşür.

2001-2002-ci illər üzrə daxil olmuş sığorta haqları və sığorta ödənişlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, ölkəmizdə sığorta xidmətinə marağın artması, sığorta haqlarının daxil olması və sığorta hadisələri ilə əlaqədar verilmiş sığorta ödənişləri əvvəlki illərə nisbətən artan müstəvidə inkişaf etmişdir (bax cədvəl 1, 2)

Cədvəl 1

2001-2002-ci illər üzrə sığorta haqqları

Sığorta növləri	2001-ci il			2002-ci il			Artım, %		Azalma, %	
	mln.man	min.dol	Sığorta haqqının ümumi həcmində xüsusi çəki, %	Sığorta haqqları		Sığorta haqqının ümumi həcmində xüsusi çəki, %	manat üçün	dollar üçün	manat üçün	dollar üçün
				mln.man	min.dol					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Könüllü sığorta növləri	43401,8	9089,4	8642	24877,3	5084,3	7398			42,68	44,06
O cümlədən										
Həyat sığortası	1658,7	347,4	3,30	3232,7	660,7	9,61	94,89	90,18	–	–
O cümlədən										
Həyat sığortası	1658,7	347,4	3,30	3232,7	660,7	9,61	94,89	90,18	–	–
Pensiya sığortası	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Qeyri-həyat sığortası	41743,1	8742,0	83,12	21644,6	4423,6	64,37	–	–	48,15	49,40
O cümlədən										
Yanğın sığortası	32582,2	6823,5	64,88	1707,8	757,8	11,03	–	–	88,62	88,89
Qəza sığortası	4153,8	869,9	8,27	6326,3	1292,9	18,81	52,30	48,63	–	–
Fərdi qəza sığortası	787,1	164,8	1,57	3841,7	786,4	11,44	388,85	377,18	–	–
Nəqliyyat sığortası	354,0	74,1	0,70	1038,2	212,2	3,09	193,28	186,37	–	–
Mühəndislik sığortası	–	–	–	111,7	22,8	0,33	–	–	–	–
Tibbi sığorta	3604,1	754,8	7,18	6456,6	1319,6	19,20	79,15	74,83	–	–
K/t məh. sığ.	98,7	20,7	–	100,8	20,6	0,30	2,13	–	–	0,48
Heyvanların sığ.	163,2	34,2	0,32	55,5	11,3	0,17	–	–	65,99	66,96
İcbari sığorta növləri	6817,0	1427,6	13,58	8750,2	1788,3	26,02	28,36	25,27	–	–
O cümlədən										
İcbari sığ. digər növləri	4887,4	1023,5	9,74	7046,2	1440,1	20,95	44,17	40,70	–	–
Mülki məsuliyyətin sığortası	1929,6	404,1	3,84	1704,0	348,2	5,07	–	–	11,69	13,83
Yekun	50218,8	10517,0	100	33627,5	6872,6	100	–	–	33,04	34,65

Qeyd: Azərbaycan Respublikası Milli Bankının məzənnəsi üzrə 1 ABŞ dolları 01.01.2002-ci il – 4775 man

2001-2002-ci illər üzrə sığorta ödənişləri

Sığorta növləri	2001-ci il			2002-ci il			Artım, %		Azalma, %	
	mln.man	min.dol	Sığorta haqqının ümumi həcmində xüsusi çəki, %	Sığorta haqları		Sığorta haqqının ümumi həcmində xüsusi çəki, %	manat üçün	dollar üçün	manat üçün	dollar üçün
				mln.man	min.dol					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Könüllü sığorta növləri	170564,4	35720,3	92,02	192449,7	39331,6	91,92	12,83	10,11	-	-
O cümlədən										
Heyət sığortası	1930,7	404,3	1,04	3627,8	741,4	1,73	87,980	83,38	-	-
O cümlədən										
Heyət sığortası	1930,7	404,3	1,04	3627,8	741,4	1,73	87,90	83,38	-	-
Pensiya sığortası	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Qeyri-həyat sığortası	168633,7	35316,0	90,98	188821,9	38590,2	90,19	11,97	9,27	-	-
O cümlədən										
Yanğın sığortası	69210,5	14494,3	37,34	87421,3	17866,6	41,75	26,31	23,27	-	-
Qeza sığortası	77479,5	16226,1	41,80	76933,1	15723,1	36,75	-	-	-	-
Fərdi qeza sığortası	10251,0	2146,8	5,53	6068,8	1240,3	2,90	-	-	-	-
Neqliyyət sığortası	2228,1	466,6	1,20	5336,2	1090,6	2,55	139,50	133,73	-	-
Mühəndislik sığortası	47,1	9,9	0,03	976,9	199,6	0,47	1974,10	1916,16	-	-
Tibbi sığorta	9233,5	1933,7	4,98	11917,9	2435,7	5,69	29,07	25,96	-	-
K/İ meh.sığ	30,3	6,4	0,02	117,5	24,0	0,06	287,79	275,00	-	-
Heyvanların sığ.	153,7	32,2	0,08	50,2	10,3	0,02	-	-	67,34	68,01
İcbari sığorta növləri	14791,3	3097,6	7,98	16913,3	3456,6	8,08	14,35	11,59	-	-
O cümlədən										
İcbari sığ. diger növləri	6801,0	1424,3	3,67	8879,9	1814,8	4,24	30,57	27,42	-	-
Mülki məsuliyyətin sığortası	7990,3	1673,3	4,31	8033,4	1641,8	3,84	0,54	-	-	1,88
Yekun	185355,7	38817,9	100	209363,0	42788,2	100	12,95	10,23	-	-

Qeyd: Azərbaycan Respublikası Milli Bankının məzənnəsi üzrə 1 ABŞ dolları 01.01.2002-ci il – 4775 man

Ölkəmizdə sığorta xidmətlərinin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə və sığorta etdirənlərin tələb və təkliflərini nəzərə almaqla həyata keçirilməsi, sığorta məbləğlərinə tətbiq olunan tarif dərəcələrinin düzgün seçilməsi, hesablanmış sığorta haqları üzrə güzəşt faizlərinin verilməsi və sığorta bazarı üzrə dövlət tənzimlənməsinin günün tələblərinə uyğunlaşdırmaqla gücləndirilməsi sığorta xidmətinin yüksəlməsinə şərait yaratmışdır.

Sığortalılara ehtibarlı sığorta təminatının verilməsində və sığorta xidmətlərinin dünya sığorta sisteminə yaxınlaşdırılmasında sığorta risqlərinin təkrarsığortaya verilməsi mühüm rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasında sığorta qanunvericiliyi ilə sığorta təşkilatları üçün müəyyən olunmuş saxlama həddindən artıq olan sığorta risqlərinin təkrarsığortaya verilməsi qanunvericiliyin tələbləri ilə həyata keçirilir. Bu işə öz növbəsində baş verə biləcək sığorta hadisələri nəticəsində sığorta təminatına alınmış sığorta növləri üzrə dəymiş zərərin vaxtında ödənilməsinə imkan verir. Beləki, 2001-ci ildə daxil olmuş 185,4 mln. manat sığorta haqqının 140,4 mln. manatı və 2002-ci ildə daxil olmuş 209,4 mln. manat sığorta haqqının 157,4 mln. manatı təkrarsığorta yolu ilə bölüşdürülmüşdür. Təkrarsığortaya verilmiş təkrarsığorta haqlarının 2001-ci ildə 5,7 faizi və 2002-ci ildə 6,3 faizi respublika sığortaçıları arasında bölüşdürülməklə qalan məbləğlər xarici təkrarsığortaçılara verilmişdir (bax cədvəl N 3).

Cədvəl 3

Təkrarsığorta əməliyyatları barədə məlumatlar

(mln.manat)

Göstəricilərin adları	CƏMI											
	2001 il	%	2002 il	%	O cümlədən:							
					Həyat sığortası				Həyat sığortasından başqa digər sığortalar			
					2001 il	%	2002 il	%	2001 il	%	2002 il	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Sığorta haqqları (sığorta mükafatları) daxil olmuşdur – cəmi	185355,7	x	209363,0	x	1930,7	x	3627,8	x	183425,0	x	205735,2	x
Təkrar sığortaya verilmiş risqlər üzrə sığorta haqqları (mükafatlar) cəmi:	140394,9	100	157452,6	100	–	–	–	–	140394,9	100	157452,6	100
O cümlədən Azərbaycan Respublikası ərazisində	7951,9	5,7	9995,0	6,3	–	–	–	–	7951,9	5,7	9995,0	6,3
Azərbaycan Respublikası ərazisindən kənarında	132443,0	94,3	147457,6	93,7	–	–	–	–	132443,0	94,3	147457,6	93,7
Sığorta haqqlarının (mükafatların) ümumi həcmində təkrarsığortaya verilən risqlər üzrə mükafatların payı	x	75,7	x	75,2	–	–	–	–	x	76,5	x	76,5
Ödənməmiş zərərlər (sığorta ödənişləri)	50218,8	x	33627,5	x	1658,7	x	3232,7	x	48560,1	x	30394,8	X
Təkrar sığortaya verilmiş risqlər üzrə zərərlərdə təkrarsığortaçıların payı-cəmi:	27172,2	100	14918,5	100	–	–	–	–	27172,2	100	14918,5	100
O cümlədən Azərbaycan Respublikası ərazisində	256,4	0,9	968,2	6,5	–	–	–	–	256,4	0,9	968,2	6,5
Azərbaycan Respublikası ərazisindən kənarında	26915,8	99,1	13950,3	93,5	–	–	–	–	26915,8	99,1	13950,3	93,5
Ödənməmiş zərərlər (sığorta ödənişlərində) təkrarsığortaya verilmiş risqlər üzrə zərərlərdə təkrarsığortanın payı	x	54,1	x	44,4	–	–	–	–	x	55,9	x	49,1

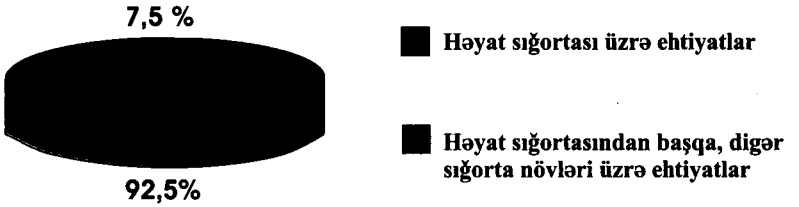
Bundan başqa daxil olmuş sığorta haqlarından sığorta ödənişlərinin verilməsi üçün yaradılmış sığorta ehtiyatlarının strukturunda həyat sığortasına nisbətən qeyri həyat sığorta növlərinin xüsusi çəkisi daha yüksək faiz təşkil edir (2001-ci ildə 92,5 faiz, 2002-ci ildə 97,0 faiz) (bax sxem N 2).

Sığorta ehtiyatları

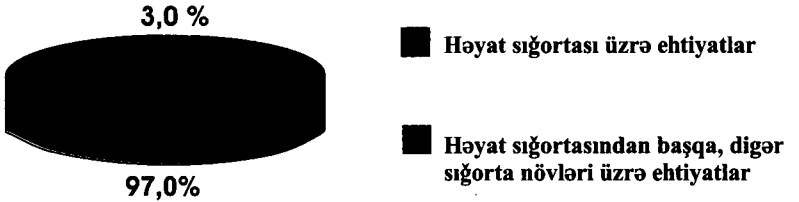
(mln. man)

	2001 il	%	2002 il	%
Sığorta ehtiyatları -	18380,0	100	20806,0	100
O cümlədən:				
Həyat sığortası üzrə:	1375,0	7,5	616,0	3,0
Həyat sığortasından başqa, digər sığorta növləri üzrə – cəmi:	17005,0	92,5	20190,0	97,0
Bunlardan:				
Qazanılmamış mükafatlar ehtiyatı:	10152,0	59,7	12907,0	63,9
Zərərlər ehtiyatı:	2966,0	17,4	3712,0	18,4
Qarşısılınma tədbirləri ehtiyatı:	887,0	5,2	678,0	3,4
Xüsusi təminat:	3000,0	17,4	2893,0	14,3

2001-ci il üçün sığorta ehtiyatlarının strukturu

2002-ci il üçün sığorta ehtiyatlarının strukturu

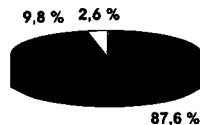

Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin qorunmasında əsas rol oynayan nizamnamə, əlavə və ehtiyat kapitalları məbləğidə ilbə il artan müstəvidə inkişaf etmişdir. Məsələn 2001-ci ildə sığorta təşkilatlarının nizamnamə kapitallarının məcmu 38148,3 mln. manat, əlavə kapital 4596,0 mln. manat və ehtiyat kapitalı 2172,0 mln. manat olmuşdursada, bu göstəricilər 2002-ci ildə 75034,4; 8427,0 və 2197,7 mln. manat olmuşdur (bax sxem N 3).

Məcmi kapitalın strukturu

2001-ci il

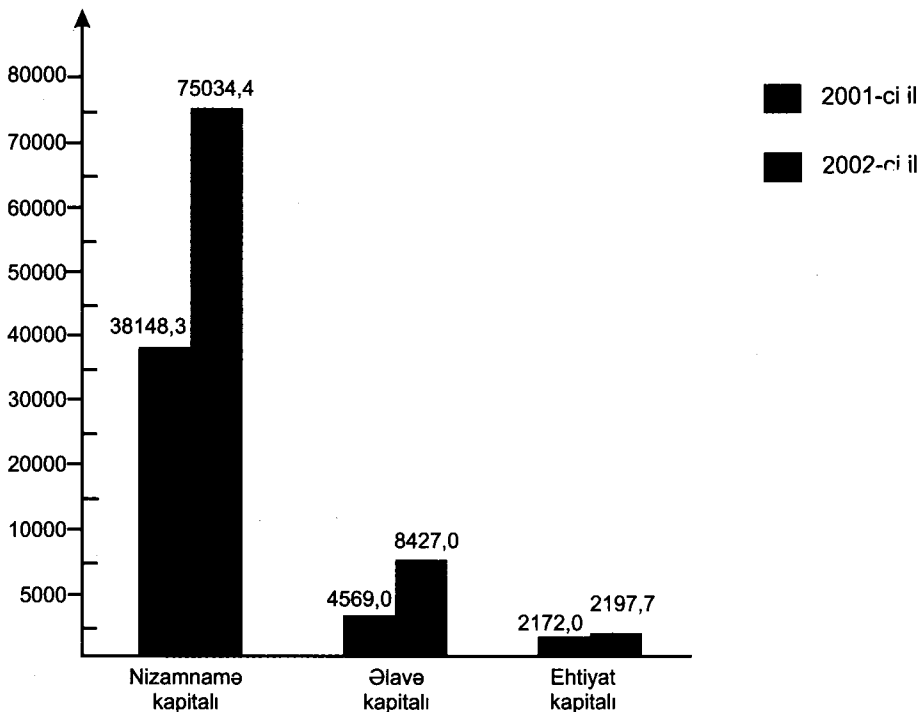

2002-ci il

- Nizamnamə kapitalı
- Əlavə kapital
- Ehtiyat kapitalı

Sığortaçıların məcmi kapital strukturunun dəyişməsi

mln.manatla

Sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı problemləri

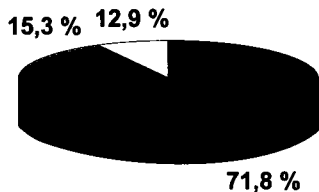
Ölkədə sığorta xidmətlərin inkişaf etməsi ilə əlaqədar, sığorta təşkilatlarının sərəncamında olan sığorta ehtiyatları və sərbəst vəsaitlərdən ölkə iqtisadiyyatına investisiyaya yönəldilməsində ilbə il artmışdır. Misal üçün 2001-ci ildə investisiyaya 29371,8 mln. manat pul vəsaiti yönəldilmişdirsə, 2002-ci ildə bu rəqəm 48662,1 mln. manat təşkil etmişdir (bax sxem N 4).

01.01.2002-ci il və 01.01.2003-cü il vəziyyətinə sığortaçıların
investisiya fəaliyyəti

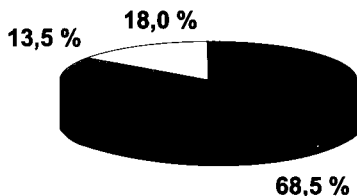
(mln. man)

	2001 il	%	2002 il	%
Cəmi investisiyaya qoyulmuşdur	29371,8	100	48662,1	100
O cümlədən:				
Bank əmanətləri (depozitlər)	21092,7	71,8	33338,4	68,5
Dövlət səhmləri, müəssisə və təşkilatların başqa səhmləri	4492,7	15,3	6558,9	13,5
Sair investisiyalar (paylar və iştirak etmələr)	3786,4	12,9	8764,8	18,0

Sığortaçıların 2001-ci il ərzində investisiya fəaliyyətinin strukturu

Sığortaçıların 2002-ci il ərzində investisiya fəaliyyətinin strukturu

- Bank əmanətləri (depozitlər)
- Dövlət səhmləri, müəssisə və təşkilatların başqa səhmləri
- Sair investisiyalar (paylar və iştirak etmələr)

İnkişaf etmiş ölkələrdə bazar iqtisadiyyatı sərt tənzimlənmə sisteminə malikdir. Sığorta belə şəraitdə bir tərəfdən istehsalın və istehlakın təmin edilməsində tənzimlənmə sisteminin bir elementi kimi, digər tərəfdən isə tənzimlənmə obyektinə kimi çıxış edir.

Ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatlarla əlaqədar 2001-ci il 18 aprel tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 467 sayılı Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin funksiyaları Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinə verildikdən sonra, ölkədə sığorta işinin dünya standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi, etibarlı sığorta təminatının yaradılması, sığorta fəalyyətinə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi tədbirləri həyata keçirilir.

Belə ki, Maliyyə Nazirliyinin təşəbbüsü əsasında, sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi, sığorta təminatının etibarlılığının yüksəldilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə nizamnamə kapitalının minimum məbləği əhəmiyyətli dərəcədə artırılaraq, fəaliyyət göstərən sığortaçılar üçün 2004-cü ilin əvvəlinədək mərhələlərlə ödənilməklə 2 milyard manat, yeni yaranan sığortaçılar üçün 2 milyard manat və təkrarsığortaçılar üçün 5 milyard manat müəyyən edilmişdir.

Sığorta bazarı üzrə dövlət tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasətin nəticəsində ümumi daxili məhsulda (ÜDM) sığortahaqlarının payı artmışdır (2000-ci ildə bu rəqəm 0,35, 2001-ci ildə 0,70 və 2002-ci ildə 0,71 faiz təşkil etmişdir). Bundan başqa sığort təşkilatları dövlət büdcəsinə 2000-ci ildə 2,1 mlrd. manat vergi şəklində pul vəsaitləri köçürmüşdürlərsə 2002-ci ildə isə bu rəqəm 10,5 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Sığorta bazarının inkişafı etdirilməsi və tənzimlənməsində peşəkar sığorta kadrlarının olması əsas amillərdən biri-

dir. Bu məqsədlə Maliyyə Nazirliyinin təklifi və təşəbbüsü ilə 2002-ci tədris ilindən başlayaraq Azərbaycan Dövlət İqtisad Univeritetində sığorta ixtisası qrupunun yaradılması qərara alınmışdır.

Ölkəmizdə təməli qoyulmuş sığorta bazarının mövcud qanunvericilik aktları əsasında tənzimlənməsi və inkişaf etdirilməsində dövlət siyasətinin düzgün qurulması, əhali arasında kütləvi informasiya vasitələri ilə (mətbuat, radio və televiziya), idarə, müəssisə və təşkilatlarda keçirilən birgə tədbirlərdə sığortanın əhəmiyyəti və onun cəmiyyətdə rolu barədə izahat işlərinin təşkili və respublika əhalisinin sosial durumu və iqtisadiyyatın inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunan xarici investisiyaların ölkə daxilində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən sığortalanması üçün onların maliyyə imkanlarının artırılması və dünya sığorta bazarında ödəmə qabiliyyəti və ehtibarlıq reytinglərinin artmasını və xarici dövlətlərin təkrarsığortaçıları ilə mükəmməl əməkdaşlıqlarının qurulmasını tələb edir.

Mövcud dövrdə sığortanın inkişaf etdirilməsində əhalinin sosial durumunun aşağı olması, fəaliyyət göstərən iri müəssisə və təşkilatların sayının az olması, SSRİ-i dövründən öz həyatlarını və uşaqlarını sığortalamış vətəndaşlara indeksləşdirilmiş sığorta məbləğlərinin verilməməsi və bunun sahəsində həyat sığortasına inamsızlığın artması, sığorta sahələri üzrə ixtisaslaşdırılmış sığorta təşkilatlarının formalaşmaması, sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının, o cümlədən sığorta ekspertlərinin, hüquqi şəxs kimi yaradılmış sığorta agent şəbəkələrinin və vergi ödəyiciləri kimi dövlət qeydiyyatından keçmiş fiziki şəxs sığorta agentləri və sığorta brokerlərinin olmaması və ölkə daxilində təkrarsığorta qrupunun yaradılmaması əsas problemlərdən biridir.

Sığortanın inkişaf etdirilməsinə təsir edən amillərdən biridə regionlarda fermer təsərrüfatlarının zəif inkişaf etməsi, əhalinin sosial durumunun və sığorta xidmətlərinin aşağı səviyyədə qurulması təşkil edir. Beləki, bu regionlarda əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, şəhər və rayon ərazilərində qəsəbə və kəndlərdə yaşayan vətəndaşların əmlak mənafeylərinin sığortalanması üçün dövlət proqramının qəbul edilməsini və bununla əlaqədar müvafiq qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini tələbedir.

Bu sahədə sığortanın inkişaf etdirilməsi və onun iənzimlənməsində meydana gələn problemlərin aradan qaldırılmasında Maliyyə Nazirliyi mütəmadi olaraq ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün qanun ləhiyyələrin və təkliflərini müvafiq dövlət orqanlarına təqdim edir.

IV

Bazar münasibətləri şəraitində sığorta bazarının rolu

Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının yaranması və inkişafı vətəndaşların və əmtəə istehsalçılarının maraqlarının qorunmasında sığortanın rolunu daha da artırdı. Sığortaya tələbin artması yeni özəl sığorta şirkətlərinin yaranmasına və inkişafına şərait yaratdı. Sığorta xidmətlərinin artması, sığortalılarla sığortaçılar arasında münasibətlərin geniş vüsət alması ölkədə sığorta bazarının yaranmasını təmin etmiş oldu.

Sığorta bazarı anlayışı iqtisadi ədəbiyyatda iki aspektdə izah olunur. Birincisi, sığorta bazarı alqı-satqı obyektinə xüsusi növ defisit əmtəə-sığorta müdafiəsi (sığorta xidmətləri) olan iqtisadi münasibətlərin spesifik bir sahəsidir və burada ona tələb və təklif formalaşır. Bazar sığortaçı ilə sığortalı arasında üzvü əlaqəni təmin edir. İkincisi, sığorta bazarı sığorta fəaliyyətini həyata keçirən sığorta və təkrar sığorta təşkilatlarının (sığortaçıların) inteqrasiya olunmuş mürəkkəb sistemidir. Sığorta bazarının fəaliyyəti dəyər qanununa və təklif qanununa tabe olur.

Sığorta bazarının formalaşmasının və inkişafının obyektiv əsasını sığorta müdafiəsinə olan ictimai tələbat təşkil edir. Bu da ziyanın ödənməsi və gözlənilməyən fəvqəladə hadisələrdən zərər çəkənlərə pul yardımının göstərilməsi yolu ilə təkrar istehsal prosesinin fasiləsizliyini təmin etməyə imkan verir. Sığorta bazarının inkişafının ikinci şərti, cəmiyyətin sığorta müdafiəsinə tələbatının bütün

müxtəlif formalarını ödəməyə qabil olan kifayət qədər müstəqil sığorta şirkətlərinin mövcud olmasıdır.

Beləliklə, sığorta xidmətlərini satan sığortaçılar (sığorta şirkətləri) və sığorta müdafiəsinə ehtiyacı olan sığortalılar (hüquqi və fiziki şəxslər) sığorta bazarında sığorta xidmətlərinin iştirakçılarıdır. Bazar münasibətləri şəraitində potensial sığortaçıların maraqları risklərin sığorta olunmasında artır. Bu risklər muzzdlu fəhlələr qarşısında işəgötürənlərin və sahibkarların məsuliyyətinin artması ilə, onların sərəncamlarında olan əmlak üzərində hüquqlarının genişlənməsi ilə, eləcə də iş yerlərinin itirilməsi, müəssisələrin, bankların və s. iflası zamanı maliyyə zəmanətlərinin təmin olunması ilə əlaqədardır.

Sığorta bazarı elə bir iqtisadi münasibətlər sferasıdır ki, burada alqı-satqı obyekt rolunda sığorta müdafiəsi çıxış edir və ona tələb və təklif formalaşır.

Sığorta bazarında spesifik əmtəə kimi bazar münasibətləri şəraitində tərkibi və strukturu daha da genişlənən sığorta xidmətləri çıxış edirlər.

Sığorta bazarını sığorta xidmətlərinə olan tələb və təklifin miqyasından asılı olaraq daxili, xarici və beynəlxalq növlərinə ayırmaq olar.

Daxili sığorta bazarı-öz fəaliyyətini müəyyən ərazidə həyata keçirən konkret sığortaçılar tərəfindən sığorta xidmətlərinə olan tələbatın ödəndiyi hər bir ayrıca regionda meydana çıxan bazardır.

Xarici sığorta bazarı-müəyyən ərazidə sığortaçılarla və sığortalılarla qarşılıqlı əlaqədə olan və daxili bazarın hüdudlarından kənarında yerləşən bazardır.

Beynəlxalq (dünya) sığorta bazarı-dünya təsərrüfatı miqyasında sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətini əks etdirir.

Dövlət bazar münasibətlərində dövlət sığorta təşkilatları vasitəsilə iştirak edə bilər və sığortanın bazar mexanizmini tamamlamaqla müxtəlif normativ hüquqi və qanunverici aktlarla sığorta bazarının fəaliyyətinə tənzimləyici təsir göstərə bilər.

Sığorta bazarının inkişafını təmin edən başlıca amillər kimi ölkənin iqtisadi vəziyyətini, əhalinin gəlirlərini, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyətinə malik olmasını (nizamnamə kapitalı, sığorta ehtiyatları, xüsusi təminatı və təkrar sığorta sistemi), göstərilən sığorta xidmətlərinin səviyyəsini və çeşidini (sığorta növləri), ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin olmasını, sığorta münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazasını (normativ hüquqi aktları), sığorta sahəsində zəngin təcrübəyə malik dövlətlərin təcrübəsinin daxili bazara inteqrasiya olunmasını (tətbiqini), habelə bazarın dövlət tənzimlənməsi, o cümlədən inhisarçılığa yol verilməməsini və sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasının təmin edilməsini qeyd etmək lazımdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sığorta bazarının inkişafında say amili (sığorta şirkətlərinin sayı) elə bir əhəmiyyət kəsb etmir.

Qeyd edildiyi kimi, sığorta bazarının inkişafı iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafı ilə bilavasitə bağlıdır. Təbii ki, istehsal münasibətlərinin inkişafı sığortaya tələb doğurur və bu tələbin təmin edilməsi sığorta münasibətlərinin inkişafını təmin edir.

Sığorta bazarının inkişafında əhalinin gəlirləri də əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, əgər əhalinin əldə etdiyi gəlir onun maddi və sosial tələbatını tam ödəyirsə, əhali özünün sosial müdafiəsinə əlavə təminat yaratmaq məqsədilə əmlakının, yaxud əmlak mənafeələrinin sığortalanmasını zəruri hesab edəcək və əldə etdiyi gəlirdən sığorta haqqı ödəməklə sığorta müqaviləsi bağlamağa üstünlük verəcəkdir.

Dünya təcrübəsində malların ixracı və idxalı, müxtəlif kommersiya risqləri, alıcının ödəmə qabiliyyətinin olmaması, müqavilələrə riayət olunmaması sığorta edilir; atom və kosmik risqlərin, ətraf mühitin çirklənməsinin, kompüterlərin və dənizdə qazma qurğularının, müxtəlif mütəxəssislərin peşə səhvlərindən sığortalar meydana çıxmışdır.

Sığortanın bütün bu və digər növləri dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən ABŞ-da geniş yayılmışdır.

Məsələn, dövlətlə biznesin qarşılıqlı münasibətləri nöqteyi-nəzərindən sığorta ABŞ-nın təsərrüfat sistemində unikal yer tutur. Ölkənin ən təsirli maliyyə institutlarından biri kimi sığorta müasir ABŞ cəmiyyətinin gündəlik həyatının praktiki olaraq bütün aspektlərinə toxunur. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarında bir çox ölkələrdən fərqli olaraq, ölkənin əksər əhalisini əhatə edə biləcək tibbi sığortanın dövlət sistemi yoxdur. Buna görə müalicəyə sərf olunan xərclərin çox hissəsi xüsusi sığorta şirkətləri vasitəsi ilə ödənilir.

ABŞ-ın sığorta bazarı yüksək rəqabətliidir. Sığorta bazarında minlərlə sığorta şirkətlərinin fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, onların əksər hissəsi yalnız bir ştatda qeydiyyatda alınmış xırda sığorta şirkətləridir.

Lakin, hətta əksər ştatlarda qeydiyyatda alınmış və filial olaraq milli səviyyədə sığorta əməliyyatlarını aparan böyük sığorta şirkətləri sığortanın hər bir növü üzrə bazarın bir neçə faizinə malikdirlər və qiymətlərə təsir göstərə bilmirlər.

ABŞ-ın sığorta bazarında olan rəqabət daha çox dövlətin bu sahənin tənzimlənməsinə yanaşması ilə əlaqədardır. ABŞ dövləti rəqabətə təklifin yüksək səviyyəsini və sığorta xidmətlərinin keyfiyyətini təmin etməyə imkan verən mühüm bir mexanizm kimi baxır. Buna görə də, dövlət mahiyyətə rəqabətin möhkəmlənməsinə istiqamətlənən və bu sahənin tənzimlənməsinə liberal yanaşmanı əsas götürür. Əksər ştatlarda sığorta bazarına yanaşmanın meyarı kapitala olan tələblərdir.

Sığortalıların, sığortaçıların və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının, habelə dövlətin hüquq və mənafelərinin qorunması, sığorta bazarının tənzimlənməsi, sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsi məqsədilə sığorta fəaliyyətinə nəzarət Azərbaycanda Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Qanunvericiliklə Maliyyə Nazirliyinin sığorta sahəsində əsas vəzifələri kimi aşağıdakılar müəyyən edilmişdir:

1. Sığorta fəaliyyətinin göstərilməsi üçün sığorta şirkətlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) vermək;
2. Qanunvericiliyə uyğun olaraq sığortaçıların, o cümlədən təkrar sığortaçıların, onların filiallarının, brokerlərin və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının uçotunu aparmaq;
3. Sığortaçıların sığorta haqları və tariflərinin əsaslandırılmasına, maliyyə sabitliyinin və ödəmə qabiliyyətinin təmin olunmasına nəzarət etmək;
4. Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada sığortaçıların sığorta ehtiyatlarının və fondlarının yaradılmasına və yerləşdirilməsinə nəzarət etmək;
5. Sığortaçıların reyestrini aparmaq;
6. Sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyət dairəsində normativ aktları və metodiki sənədləri hazırlayıb təsdiq etmək;
7. Sığorta təcrübəsini ümumiləşdirmək, sığorta fəaliyyətinin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlamaq.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə Maliyyə Nazirliyinin sığorta sahəsində aşağıdakı hüquqları müəyyənləşdirilmişdir:

1. Sığortaçılardan, brokerlərdən və sığorta bazarnın digər peşəkar iştirakçılarından onların fəaliyyəti haqqında məlumat və maliyyə vəziyyəti barədə hesabatlar almaq;
2. Bu məlumatın və hesabatların düzgünlüyünü yoxlamaq, onların fəaliyyəti və maliyyə əməliyyatları barədə banklara, digər kredit idarələrinə və müəssisələrinə müraciət etmək;
3. Sığortaçıların, brokerlərin və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətində qanunun tələblərinin pozulması aşkar edildikdə pozuntuların aradan qaldırılması üçün təqdimatlar vermək, təqdimatlar yerinə yetirilmədikdə sığortaçılara və brokerlərə verilmiş xüsusi razılığın qüvvəsini müvəqqəti dayandırmaq, onu məhdudlaşdırmaq və geri almaq, qanunvericiliklə müəy-

yən edilmiş qaydada və hallarda inzibati tənbeh tətbiq etmək;

4. Sığortaçılar və brokerlər tərəfindən sığorta qanunvericiliyi dəfələrlə pozulduqda onların ləğv edilməsi barədə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq məhkəmədə iddia qaldırmaq;
5. Sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin olmaması ilə əlaqədar onların iflas elan edilməsi barədə məsələlərə baxılmaq üçün məhkəməyə müraciət etmək.

Sığortaçının maliyyə sabitliyinin xüsusi təminatı normativləri gözlənilmədikdə, yaxud onun müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsi və ya maliyyə vəziyyətinin sığortalıların hüquq və mənafelərinə təhlükəli olan dərəcədə pisləşməsi sübut edildikdə Maliyyə Nazirliyi, müəyyən vaxt verərək həmin sığortaçıdan aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb etmək hüququna malikdir:

1. Öz vəsaitinin (kapitalın) artırılmasını və (və ya) mənfəətin dividend şəklində bölüşdürülməsinin dayandırılmasını;
2. Risklərin (öhdəliklərin) təkrar sığortaya verilməsi və saxlama paylarının miqdarının dəyişdirilməsini;
3. Yaranmış vəziyyət ilə əlaqədar ümumi yığıncağın çağırılmasını və müvafiq qərar qəbul edilməsini (təsisçi təkdirsə, onun tərəfindən qərar qəbul edilməsini);
4. Maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində digər tədbirlərin görülməsini.

Sığortaçının rəhbərliyi və ya təsisçiləri qeyd olunan tədbirlərin yerinə yetirilməsi haqqında məlumatı dövlət sığorta nəzarəti orqanına aylıq hesabat qaydasında verməlidir.

Qeyd olunan tədbirlərin yerinə yetirilməsi və ya onların görülməsinə baxmayaraq maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması mümkün olmadıqda dövlət sığorta nəzarəti orqanının aşağıdakı tədbirləri həyata keçirmək səlahiyyəti vardır:

1. Sığortaçının yeni sığorta və (və ya) təkrar sığorta müqavilələri bağlamasını qadağan etmək;
2. Sığortaçının sığorta fəaliyyəti növlərindən birinə və ya hamısına aid olan sığorta portfelinin xüsusi təminat və sığorta ehtiyatları ilə birlikdə başqa sığortaçılara verilməsi haqqında qərar qəbul etmək;
3. Müvafiq sığorta fəaliyyətinə xüsusi razılığı ləğv etmək.

Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta sahəsində inhisar fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması qanunvericiliyə uyğun olaraq Maliyyə Nazirliyi və İqtisadi İnkişaf nazirlikləri tərəfindən həyata keçirilir.

V

Sığorta qanunvericiliyi və sığorta fəaliyyətini tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlar

Sığorta sahəsində münasibətlər «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri, habelə Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu sığorta işinin inkişaf etdirilməsinə və etibarlı şəkildə həyata keçirilməsinə, sığortalıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına yönəldilir, sığortaçıların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə, sığorta sahəsində fiziki və hüquqi şəxslərin peşəkar fəaliyyəti (ekspert, aktuar, agentlik, broker və prodüktor fəaliyyətini) göstərmələrini tənzimləyir, sığorta sahəsində dövlətin səlahiyyətlərini müəyyən edir.

«Sığorta haqqında» Qanunla sığorta təşkilatlarının təşkilati əsasları, yəni sığortaçı kimi fəaliyyət göstərməsi üçün tələb olunan şərtlər və tələblər, sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətinin ümumi əsasları, sığorta müqaviləsinin bağlanması, müqavilədən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsi qaydaları, sığortaçıların və sığortalıların hüquq və vəzifələri, sığortanın maliyyə

*Sığorta qanunvericiliyi və sığorta fəaliyyətini
tənzimləyən digər digər normativ hüquqi aktlar*

sabitliyinin əsasları, habelə sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin forma və prinsipləri müəyyənləşdirilmişdir.

«Sığorta haqqında» Qanun sığorta işinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi, sığorta fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi vasitəsi kimi sığortanın bazar infrastrukturunun iqtisadi əhəmiyyətli sahələrindən biri kimi formalaşmasında önəmli yer tutur.

Sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsi üçün həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 50-ci (Sığorta) fəslində geniş müddəalar nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, mövcud qanunvericiliyə əsasən sığortanın zəruri hesab edilən müəyyən növləri icbari qaydada həyata keçirilə bilər və belə icbari sığortaların aparılması Azərbaycan Respublikasının müvafiq icbari sığorta qanunları ilə nəzərdə tutulmalıdır. İcbari sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlər müvafiq icbari sığorta qanunları ilə tənzimlənir. Hazırda Azərbaycanda aşağıdakı qanunlar əsasında icbari qaydada 8 sığorta həyata keçirilir:

1.«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Maddə 24,17 may 1996-cı il Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının icbari sığortasını nəzərdə tutur.);

2.«Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (31 may 1996-cı il);

3.«Əhaliyə tibbi yardımın göstərilməsi, virusologiya məsələləri üzrə elmi tədqiqatların aparılması və virus preparatlarının istehsalı ilə məşğul olan işçilərin öz xidməti vəzifəlinin yerinə yetirilməsi zamanı insanın immün çatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma, habelə bununla əlaqədar baş vermiş əlillik və ölüm hadisələrinin dövlət icbari sığortası qaydaları haqqında» Əsasnamənin

təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu (25 aprel 1997-ci il);

4.«Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (20 may 1997-ci il);

5.«Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (05 oktyabr 1999-cu il);

6.«İcbari ekoloji sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (12 mart 2002-ci il);

7.«Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 aprel 2002-ci il);

8.«Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (17 iyun 2003-cü il);

Qeyd etmək lazımdır ki, «Sığorta haqqında» Qanunun tələblərinə müvafiq olaraq sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətini, sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması, həyat sığortası üzrə riyazi ehtiyatların hesablanması qaydasını tənzimləyən normativ hüquqi aktlar da qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının sığorta qanunvericiliyi əsas etibarilə aşağıdakı normativ hüquqi aktlardan ibarətdir:

1.«Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması Qaydaları» - Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 20.12.1999-cu il tarixdə qeydiyyatata alınmışdır (qeydiyyat № 200);

2. «Azərbaycan Respublikasında sığorta və təkrar sığorta brokerlərinin fəaliyyət Qaydaları»-Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 15.08.2000-ci il tarixli A-43 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi

*Sığorta qanunvericiliyi və sığorta fəaliyyətini
tənzimləyən digər digər normativ hüquqi aktlar*

tərəfindən 18.08.2000-ci il tarixdə qeydiyyatata alınmışdır (qeydiyyat № 1930);

3.«Aktuar və sığorta ekspertinin fəaliyyət göstərməsi Qaydası»- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 15.08.2000-ci il tarixli A-43 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 18.08.2000-ci il tarixdə qeydiyyatata alınmışdır (Qeydiyyat № 1931);

4.Azərbaycan Respublikasında sığorta agentlərinin fəaliyyət Qaydaları»-Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 29.09.2000-ci il tarixli A-45 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 15.10.2000-ci il tarixdə qeydiyyatata alınmışdır (Qeydiyyat № 2077);

5.Həyat sığortası üzrə riyazi ehtiyatların hesablanması qaydası.

Sığortaçıların fəaliyyət göstərməsi üçün tələb olunan ilkin şərtlərdən biri sığortaçının sığortalılar qarşısında öhdəliklərinə təminat verə biləcək məbləğdə nizamnamə kapitalına malik olmasıdır. Nizamnamə kapitalı sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətini təmin edən ən əhəmiyyətli şərtlərdəndir.

Mövcud qanunvericilik sığortaçıların və təkrar sığortaçıların nizamnamə kapitalının minimum məbləğinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə hazırda nizamnamə kapitalının minimum məbləği sığortaçılar üçün 2,0 mlrd. manat, təkrar sığortaçılar üçün isə 5,0 mlrd. manat məbləğində müəyyən edilmişdir.

Sığorta təşkilatının sığortaçı kimi fəaliyyətə başlamasının digər vacib şərtlərindən biri də onun sığorta fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) almasıdır.

Sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 2 sentyabr tarixli, 782

nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında Qaydalar» və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 7 noyabr tarixli, 174 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş «Fəaliyyət növlərinin xüsusiyyətinədən asılı olaraq xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi üçün tələb olunan əlavə Şərtlər»in 17-ci bəndi əsasında tənzimlənir.

Sığorta təşkilatlarına sığorta fəaliyyətinə lisenziyanın verilməsi Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir və qeyd olunan normativ aktlara əsasən sığorta təşkilatları lisenziya almaq üçün aşağıdakı sənədləri Maliyyə Nazirliyinə təqdim etməlidirlər:

1. Lisenziya almaq üçün ərizə.

Ərizədə aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

- hüquqi şəxsin adı, təşkilati-hüquqi forması, hüquqi və fəaliyyət göstərdiyi ünvanı, filiallar barədə məlumat (əgər nəzərdə tutulmuşdursa), hesablaşma hesabının (hesablarının) nömrəsi və bankın adı, fəaliyyət aparılacaq sığorta növləri ;

2. Müəssisənin təsis sənədlərinin surəti;

3. Müəssisənin dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin surəti;

4. Müəssisənin vergi orqanları tərəfindən uçota alınması haqqında müvafiq sənədin surəti;

5. Ərizəçinin fəaliyyət aparacağı ünvan, o cümlədən ərizədə göstərilən obyektlərdən (filiallardan) hər biri üçün ərizəçinin istifadə hüququnu (mülkiyyət hüququ, icarə, istifadə və s. əsasları) təsdiq edən sənədin surəti ;

6. Lisenziya almaq üçün dövlət rüsumunun ödənildiyini təsdiq edən sənəd;

7. Sığortaçının nizamnamə kapitalının minimum

*Sığorta qanunvericiliyi və sığorta fəaliyyətini
tənzimləyən digər digər normativ hüquqi aktlar*

məbləğinin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada ödənilməsini təsdiq edən sənəd;

8. Sığortanın fəaliyyət aparılması nəzərdə tutulan könüllü növləri üzrə qaydalar;

9. Rəhbər qismində cəlb edilən mütəxəssislərin ali iqtisadi, texniki, hüquqi və ya dəqiq elmlər sahəsində təhsilin və sığorta əməliyyatlarının aparılması ilə əlaqədar sığorta sahəsində azı iki il iş təcrübəsinin, yaxud bu şərtlərdən asılı olmayaraq, ali təhsilin və belə sahədə azı dörd il iş təcrübəsinin olmasını təsdiq edən sənədlərin surəti;

Lisenzia almaq üçün təqdim edilən sənədlər Maliyyə Nazirliyi tərəfindən qəbul edilir, baxılır, çatışmazlıqlar və ya imtina üçün əsas olmadıqda qeydə alındığı gündən başlayaraq 15 gündən gec olmayaraq lisenziya verilməsi haqqında qərar qəbul edilir.

Bütün fəaliyyət növləri, o cümlədən sığorta fəaliyyəti üçün lisenziyanın müddəti qanunvericiliklə 5 il müəyyənləşdirilmişdir.

Lisenzialaşdırma qaydalarında həmçinin, lisenziya sahibləri tərəfindən lisenziya tələblərinə və şərtlərinə əməl edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi, bu sahədə lisenziya verən orqanın hüquqları müəyyən edilmişdir. Belə ki, Maliyyə Nazirliyi sığortaçılar tərəfindən lisenziya tələblərinə və şərtlərinə əməl edilməsinin yoxlanılması zamanı aşkar olunmuş qanun pozuntuları ilə əlaqədar lisenziyanın fəaliyyətinin müvəqqəti dayandırılması və lisenziyanın ləğv edilməsi barədə qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir.

Maliyyə Nazirliyi sığorta fəaliyyətinə verilmiş lisenziyanın fəaliyyətini aşağıdakı hallarda dayandırır:

- Lisenziya sahibi (sığortaçı) tərəfindən müvafiq ərizə təqdim edildikdə;
- Lisenziya sahibi tərəfindən normativ aktlara əməl edilmədikdə, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanun-

vericiliyinə uyğun olaraq müvafiq dövlət orqanı tərəfindən ərizəçinin fəaliyyəti dayandırıldıqda;

- Lisenziya sahibinin müflisləşməsi faktı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə təsdiq edildikdə;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan digər hallarda.

Maliyyə Nazirliyinin aşağıdakı hallarda lisenziyanı ləğv etmək hüququ vardır:

- Lisenziya sahibi tərəfindən müvafiq ərizə təqdim edildikdə;
- Lisenziya verilməsi üçün təqdim edilən sənədlərdə yanlış məlumat aşkar edildikdə;
- Məhkəmənin müvafiq qərarı olduqda;
- Sığortaçı hüquqi şəxs kimi ləğv edildikdə;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan digər hallarda.

Maliyyə Nazirliyi lisenziyanın dövlət reyestrində qeydə alındığı tarixdən 10 gün müddətində, lisenziyanın fəaliyyətinin dayandırılması və ya lisenziyanın ləğv edilməsi və lisenziyanın bərpa edilməsi barədə isə müvafiq qərarların qəbul edildiyi andan 5 gün müddətində lisenziya sahibinə və ərazi üzrə dövlət vergi xidməti orqanına rəsmi məlumat təqdim etməlidir.

Sığortaçılar fəaliyyətlərini bütün hüquqi şəxslər kimi nizamnamə əsasında həyata keçirirlər. Sığortaçının təsisçiləri tərəfindən təsdiq edilmiş nizamnamə hüquqi şəxsin təsis sənədidir. Bir təsisçi tərəfindən yaradılan hüquqi şəxs həmin təsisçinin təsdiq etdiyi nizamnamə əsasında fəaliyyət göstərir.

Sığortaçının nizamnaməsində sığortaçının adı, olduğu yer, fəaliyyətinin idarə edilməsi qaydası, habelə onun ləğvi qaydası müəyyənləşdirilir.

Nizamnamədə dəyişikliklər barədə qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət qeydiyyatı orqanına və Maliyyə Nazirli-

yinə 15 gün müddətində məlumat verilir və dəyişikliklər dövlət qeydiyyatına alındığı andan üçüncü şəxslər üçün hüquqi qüvvəyə minir.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün sığortalı müqavilə bağlamaq niyyəti barəsində sığortaçıya yazılı təklif verməli, yaxud bu niyyətini şifahi bildirməlidir. Sığorta müqaviləsinin bağlanması faktı sığorta qaydaları əlavə edilməklə, sığortalıya verilən sığorta şəhadətnaməsi ilə təsdiq edilir. Sığortaçının, sığorta agentinin və brokerin sığorta müqaviləsi bağlamaq üçün fiziki və ya hüquqi şəxslərə onların hüquq və vəzifəsi haqqında, habelə broşurada, izahat kitabçalarında, reklam və elanlarda yalan, çaşdırıcı və ya aldadıcı məlumat verməsi qadağandır.

Sığorta müqaviləsində aşağıdakılar göstərilməlidir:

- Sığortaçının adı və ünvanı;
- Sığortalının adı və ünvanı;
- Sığorta obyektı və onun olduğu yer;
- Sığorta riskləri;
- Sığorta məbləği və ödənişinin verilməsi qaydası;
- Sığorta haqqının məbləği, onun verilməsinin qaydası və müddəti;
- Müqavilənin qüvvədə olduğu müddət;
- Müqavilə üzrə sığorta münasibətlərinin digər iştirakçıları varsa, onlar barədə məlumat (sığorta olunan, fayda götürən, lazım gəldikdə sığorta agent və brokerləri)
- Müqavilənin dəyişdirilməsi və xitam verilməsi qaydası.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə müvafiq olaraq, habelə tərəflərin razılığı ilə müqavilədə başqa şərtlər də göstərilə bilər.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması faktını təsdiq edən sənəd sığorta şəhadətnaməsidir. Hüquqi şəxslərlə sığorta müqaviləsi bağlanarkən, sığortaçı hər bir sığorta olunanın adına sığorta şəhadətnaməsi tərtib edə bilər. Sığorta şəhadətnaməsində sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan məlumatlar qeyd olunur.

Sığortaçı sığorta ödənişini müqaviləyə və ya qanuna müvafiq surətdə sığortalının ərizəsinə və sığorta hadisəsi haqqında akta əsasən verir.

Sığorta aktı sığortaçının nümayəndəsi tərəfindən sığortalının və ya sığortada marağı olan digər şəxslərin iştirakı ilə tərtib edilir. Sığorta aktında sığortalının adı (adı, atasının adı, soyadı) , ünvanı, sığorta müqaviləsinin və ya şəhadətnaməsinin tarixi və nömrəsi, sığorta hadisəsinin təfəsilatı, səhhətə, yaxud əmlaka vurulan zərər barədə məlumatlar qeyd olunur və sığortaçının nümayəndəsi və aktın tərtib edilməsində iştirak edən şəxslər tərəfindən imzalanır.

VI

Sığorta işində marketing

Sığorta marketingi sığortaçının kommertiya fəaliyyətinin idarə olunması və sığorta xidmətləri bazarının tədqiq olunması metodu kimi nisbətən yaxın vaxtlarda tətbiq olunmağa başlamışdır. Qərbi Avropa ölkələrinin sığorta şirkətləri marketingi keçən əsrin 60-cı illərinin əvvəlindən tətbiq etməyə başlamışlar.

Marketing sığortaçının planlaşdırma, qiymət əmələgətirmə, reklam, sığorta şəhadətnamələrinin satışının təşkili və s. funksiyaları kimi xarakterizə edilə bilər. Sığortaçının marketing xidməti əsaslandırılmış məlumatların və onun cari və perspektiv fəaliyyəti ilə əlaqədar məsələlərin mənbəyi kimi sanki beyin mərkəzidir.

Sığorta marketinginin iki əsas funksiyası vardır:

- sığorta xidmətlərinə tələbin yaradılması;
- müşətilərin sığorta mənafelelərinin təmin olunması.

Birinci funksiyayı reallaşdırmaqdan ötrü bir sıra metodlar və təsir vasitələrindən istifadə olunur: reklam işi, sığorta müqavilələrinin bağlanılması üzrə təşkilati tədbirlər kompleksi, tarif dərəcələrinin diferensiallaşdırılması və s.

İkinci funksiya sığorta xidmətlərinin göstərilməsi üzrə yüksək mədəniyyətlə müəyyən olunur. Bu işə sığorta xidmətlərinə yeni tələbin təminatıdır.

Əgər sığorta xidmətlərinə tələb düşməyə başlayırsa, onda marketing xidmətinin rəhbərliyi tələbin düşməsi səbəblərini müəyyən etməli və onların aradan qaldırılması məqsədi ilə müvafiq tədbirləri həyata keçirməlidir. Həmin tədbirlərə aiddir: sığortaçının nüfuzunun qaldırılması, sığorta

Sığorta işində marketing

xidmətlərinin göstərilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi, tarif dərəcələrinin yenidən nəzərdən keçirilməsi və s.

Sığortaçının marketingi aşağıdakı əsas elementləri əhatə edir:

- potensial sığorta etdirənlərin öyrənilməsi;
- potensial müştərinin, sığorta müqaviləsinin bağlanması ilə əlaqədar olan əsaslarının öyrənilməsi;
- milli sığorta bazarının təhlili;
- sığorta xidmətləri növünün tədqiqi;
- sığorta xidmətlərinin sığortaçıdan potensial müştəriyə hərəkətinin forma və kanallarının təhlili;
- rəqabət apranların öyrənilməsi, rəqabətin forma və səviyyəsinin müəyyən edilməsi;
- reklam fəaliyyətinin tədqiqi;
- sığorta xidmətlərinin sığortaçıdan potensial müştəriyə hərəkətinin daha effektiv üsullarının müəyyən edilməsi.

Sığorta işində marketingin təşkili sığortanın növləri və müştərilərə xidmət rayonunun ərazisi üzrə aparıla bilər. Bu məqsədlə marketing məlumatlar sistemindən istifadə olunur. Həmin sistemin ən effektivsi hesablama texnikasının köməyi ilə yaradılır. Ən perspektivli istiqamət isə fərdi kompüterlərdən, iqtisadi-riyazi və iqtisadi-statistik metodlardan istifadə etməklə avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılmasıdır.

Yığılmış və işlənmiş məlumatlar bazasında, sığorta etdirənlərin tələblərinin təhlili və uçotunun elmi konsepsiyası yaradılır. Adətən, praktikada sığorta xidməti-sığorta müqaviləsinin bağlanılmasına həvəsləndirmə-sığorta bazarı kimi satış sistemindən istifadə olunur.

Sığortaçının praktiki marketingi aşağıdakı əsas prinsiplərə əsaslanır:

- sığorta bazarının vəziyyətinin dərinədən öyrənilməsi;
- sığorta bazarının segmentlərə bölünməsi;
- sığorta etdirənlərin müraciətlərinə zərək münasibət bildirilməsi;

-yeniliklər(daim təkmilləşdirmə işinin aparılması,sığorta növlərinin sığorta bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması).

Sığortaçı sığorta vasitəçiləri ilə birlikdə sığorta xidmətləri göstərilməsinin rəqabət qabiliyyətliliyini artırmaq üçün bir sıra üsullar tətbiq etmək imkanına malikdir. Onlardan ən çox yayılanı sığorta bazarının seqmentlərə bölünməsidir.Yə'ni müəyyən ümumi əlamətlərə malik olan sığorta etdirənlər qrupunun,sığorta xidmətlərinin və ya sığortaçıların seçilməsidir. Məsələn, sığorta etdirənlərin arasında seqmentləşdirmə coğrafi və demoqrafik əlamətə görə aparıla bilər.Sığorta bazarının coğrafi seqmentləşdirilməsi ərazi əlamətinə əsasən həyata keçirilir.

Demoqrafik seqmentləşdirmə zamanı sığorta etdirənlərin cinsindən asılı olaraq yaş parametrləri nəzərə alınır.Demoqrafik əlamətə görə təhlil olunan əsas dəyişənlər bunlardır:yaş,cins,ailənin tərkibi,gəlirlər səviyyəsi.

Sığorta praktikasında sığorta xidmətlərinin sığortaçıdan potensial müştərilərə hərəkətinin üç metodu tətbiq edilir.Bunlar aşağıdakılardır:

Ekstensiv metod.Bu metodda sığortanın müəyyən növü üzrə bir və ya bir neçə sığorta müqaviləsi bağlamaq qabiliyyəti olan istənilən vasitəçilər istifadə olunur.

İstisna metodu.Sığortaçının baş sığorta agentləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi bu metodda əsas yer tutur.

Seçmə metod.Sığortaçı iki və daha çox baş sığorta agentləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.Həmin agentlər müəyyən ərazidə sığortaçının tapşırığı ilə onun adından sığorta müqavilələri bağlayırlar.

Sığorta bazarının əsas subyekti sığorta etdirəndir. Sığorta etdirənin özünü aparmasının modelləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq aşağıdakı amilləri qeyd etmək olar:

1.Həvəsləndirmələr.Bunlar,daxili və xarici səbəblərin küllisi ilə şərtlənən daxili vadaredici əsaslardır.Xarici səbəblərə müxtəlif iqtisadi parametrlərlə xarakterizə olunan təsərrüfat mühiti,daxili amillərə isə insanların müxtəlif əmlak mənafeleləri ilə əlaqədar tə'minat almaq istəkləri aiddir.

Sığorta işində marketing

2.Duyğular.Bu amil müştərilərin öz tələbatlarını dərk etməsi ilə əlaqədardır.

3.Sorğu və üstün tutmalar.Müştəri özünün sığorta tələbatını dərk etdikdən sonra müəyyən sorğu və üstün tutmalar edir.Bu o deməkdir ki,potensial müştəri özünə nə lazım olduğunu artıq dərk etmişdir və əmlak mənafeyini sığorta etdirmək ilə əlaqədar olaraq müəyyən mə'lumatlar toplamaq və müqayisə aparmaq istəyir.

4.Qavrayış.Bu amil müştərinin,özünün həqiqi ehtiyaclarını və üstün tutmaları dərk etməsidir.

5.Səbəblər.Müştərinin özünü aparmasının vadar edici səbəbləri həmişə onu müəyyən gərginlik vəziyyətində saxlayır və müştərini hansısa vasitə ilə həmin vəziyyəti aradan qaldırmağa cəhd etməsinin əsası kimi çıxış edir.

6.Sığorta etdirənin özünü aparması.Bu amil mahiyyət e'tibarı ilə sığorta müqaviləsi bağlamaq arzusu və həmin arzunu həyata keçirmək üçün mövcud olan imkan arasındakı ziddiyyətlərin aradan qaldırılması və ya heç olmazsa onların zəiflədilməsi məqsədinə tabedir.

Sığortaçı sığorta etdirənin özünü aparmasını model-ləşdirməklə müəyyən edə bilər ki,sığorta etdirənin özünü aparması barədə məhz nəyi öyrənmək lazımdır və bu məqsədlə hansı tədbirlər görülməlidir.

Bütün bunlarla yanaşı,sığortaçının marketing xidməti müştərilərin dərk olunmayan tələbatlarını da əvvəlcədən görməyi bacarmalıdır,hansı ki,həmin tələbatlar gələcəkdə yarana bilər və onların yarana biləcəyi barədə hazırda bilinmir.

Sığortaçı sığorta bazarına yeni sığorta növü çıxararkən iki qarşılıqlı proseslə qarşılaşır.Bunlar,yeni sığorta növünün diffuziyası(yayılması) və müştərilər tərəfindən necə qəbul olunmasıdır.Yeni sığorta növünün potensial sığorta etdirənlər tərəfindən dərk olunmasında səkkiz mərhələni göstərmək olar:

-yeni sığorta növü barədə reklamın yayılması;

-kütləvi informasiya vasitələrində yeni sığorta növü barədə mə'lumatların verilməsi;

-yeni sığorta növü barədə ekspert rə'yi;

-sığorta etdirənə sığorta bazarı barədə mə'lumat verilməsi;

-potensial sığorta etdirənin yeni sığorta növünə marağı;

-yeni sığorta növünün müsbət xarakteristikasının verilməsi;

-yeni sığorta növünün üstünlükləri və çatışmamazlıqları barədə mə'lumat;

-yeni sığorta növünün potensial müştərilər tərəfindən qəbulu və ya qavranılmaması.

İnkişaf etmiş sığorta bazarının ayrılmaz tərkib hissələrindən biri rəqabətdir. Sığorta bazarını rəqabətsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir. Odur ki, rəqabətin öyrənilməsi, onun səviyyəsinin və intensivliyinin, rəqabət qabiliyyətli sığortaçıların gücünün və bazar imkanlarının müəyyən olunması zərurəti yaranır. Rəqabət qabiliyyətli sığortaçıların mövcudluğu sığortaçını müştərilərin sorğularına diqqətlə yanaşmağı tələb edir.

Sığorta bazarında rəqabətin təhlilinin birinci mərhələsi onun intensivliyini şərtləndirən amillərin təhlili bazasında sığorta bazarının rəqabət proseslərinə mə'ruz qalması dərəcəsinin qiymtləndirilməsidir. Həmin amillərə aiddir:

-rəqabət aparən sığortaçıların sayı;

-sığorta xidmətlərinə tələbatın həcmnin dəyişməsi, onun struktur və dəyər dinamikası;

-sığorta bazarına daxil olmaya maneçiliklər (sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasının spesifik şərtləri);

-qarışıq kredit bazarında mövcud vəziyyət;

-rəqabət aparən sığortaçıların strategiyasında olan fərqlər;

-sığorta bazarında rəqabət aparmaq üçün xüsusi səbəblər.

Qiymətli və qiymətsiz rəqabəti fərqləndirirlər. Qiymətli rəqabətin əsasında tarif dərəcəsi dayanır. Qiymətsiz rəqabət sığortaçının müştərilərə əlavə xidmətlər göstərməsini ön plana çəkməyə əsaslanır (məsələn, ödənişsiz məsləhətlərin verilməsi və s.).

VII

Sığorta statistikasısı göstəriciləri

Sığorta statistikasısı dedikdə, sığorta işini xarakterizə edən ümumiləşdirilmiş yekun natural və dəyər göstəricilərinin işlənməsinin statistik elmi metodları əsasında daha çox kütləvi və tipik sığorta əməliyyatlarının sistemləşdirilmiş şəkildə öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi başa düşülür. Statistik öyrənilməli olan bütün göstəricilər iki qrupa bölünür. Birinci qrupa sığorta ehtiyatlarının yaradılması prosesini xarakterizə edən göstəricilər, ikinci qrupa isə həmin ehtiyatların istifadə olunmasını xarakterizə edən göstəricilər daxildir.

Statistika, keçmişdə bu və ya digər sığorta hadisələrinin baş verməsinin kütləvi müşahidə olunması nəticəsində, gələcəkdə baş verməsi mümkün ola biləcək riskləri proqnozlaşdırmağa imkan verir. Müşahidə olunan obyektlərin sayı nə qədər çoxdursa, proqnozlaşdırma bir o qədər dəqiq olur.

Sığorta statistikasının əsas göstəriciləri aşağıdakılardır:

- sığorta obyektlərinin sayı (n),
- sığorta hadisələrinin sayı (N),
- sığorta hadisələri nəticəsində zərər çəkmiş sığorta obyektlərinin sayı (m),

-yığılmış cəmi sığorta haqqı ($\sum_{i=1}^n p_i$),

-verilmiş cəmi sığorta ödənişi ($\sum_{i=1}^N q_i$),

-cəmi s ıgorta mblgi ($\sum_{i=1}^n S_i$)

-müşahidə olunan s ıgorta obyektlərinin kllisindn s ıgorta hadisəsi nəticəsində zdlnm ış obyektlərə uyğun

cəmi s ıgorta mblgi ($\sum_{i=1}^m S_i$)

İndi isə bu göstəricilərin köməyi ilə hesablanan,yə'ni törəmə olan göstəriciləri nəzərdən keçirək.

1.S ıgorta hadisələrinin tezliyi.Bu göstərici s ıgorta hadisələrinin sayının s ıgortalanm ış obyektlərinin sayına olan nisbəti (N/n) Őklind müəyyən edilir.BaŐka sözlə desək, həmin göstərici bir s ıgorta obyektinə dŐn s ıgorta hadisələrinin sayını ifadə edir.

2.Dağ ıdcılıq (Risqlərin kumulyasiyas ı(toplanmas ı) msal ı)). Bu göstərici s ıgorta hadisələri nəticəsində zərər dym ış s ıgorta obyektlərinin sayının s ıgorta hadisələrinin sayına olan nisbəti göstərir (m/N).

3.Zrrliliyin əmsal ı.Bu göstərici zərər dym ış s ıgorta obyektləri zrr ümumi s ıgorta dniŐinin həmin obyektlərin ümumi s ıgorta mblgin olan nisbəti xarakterizə edir

$$\left(\sum_{k=1}^m q_k / \sum_{i=1}^m S_i\right).$$

4.Bir s ıgorta obyekt ı (müqaviləsi) zr orta s ıgorta mblgi.Bu göstərici bütün s ıgorta obyektləri(müqavilələri) zrr ümumi s ıgorta mblginin həmin obyektlərin sayına

olan nisbətidir [$\sum_{i=1}^n S_i / n$],

5.Zərər dym ış bir s ıgorta obyekt ı üzrə orta s ıgorta mblgi. Bu göstərici s ıgorta hadisələri nəticəsində zərər dym ış bütün s ıgorta obyektləri zrr ümumi s ıgorta mblginin həmin obyektlərin sayına olan nisbətidir

$$\left[\left(\sum_{k=1}^m S_k\right) / m\right],$$

Sığorta statistikasını göstəriciləri

6. Risqin ağırlığı. Bu göstərici zərər dəymiş bir sığorta obyektini üzrə orta sığorta məbləğinin bir sığorta obyektini üzrə

orta sığorta məbləğinə olan nisbəti göstərir $[(\sum_{k=1}^m S_k)/m]/$
 $[\sum_{i=1}^n S_i /n]$.

7. Sığorta məbləğinin zərərliyi (zərər ehtimalı). Bu göstərici ümumi sığorta ödənişinin sığortalanmış bütün obyektlərin ümumi sığorta məbləğinə nisbətidir

$(\sum_{k=1}^N q_k)/(\sum_{i=1}^n S_i)$, və faizlə ifadə edilir. Onun qiyməti vahiddən kiçikdir.

8. Zərərliyin norması (sığorta əməliyyatlarının zərərliyi göstəricisi). Bu göstərici ümumi sığorta ödənişinin

ümumi sığorta haqlarına nisbətidir $(\sum_{k=1}^N q_k)/(\sum_{i=1}^n p_i)$ və faizlə ifadə edilir. Onun qiyməti vahiddən kiçik, vahiddə bərabər və ya vahiddən böyük ola bilər. Bu göstərici vasitəsi ilə sığorta növünün rentabelli olub-olmaması müəyyən edilir.

9. Zərərin tezliyi. Bu göstərici sığorta hadisələrinin tezliyi ilə sığorta hadisələrinin dağıdıcılığının hasili şəklində müəyyən edilir $[(N/n) \times (m/N) = m/n]$.

10. Zərərin ağırlığı. Sığorta statistikasında zərərin tezliyinə təsir edən amillərin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bəzən, baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərər sığortalanmış əmlakın sığorta dəyərində bərabər olur. Bu cür zərəri tam zərər adlandırırlar. Lakin çox hallarda, baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərər əmlakın sığorta dəyərindən kiçik olur. Belə halda həmin zərəri qismi zərər adlandırırlar.

Zərərin ağırlığı anlayışını riyazi olaraq zərərliyin əmsali ilə risqin ağırlığının hasili şəklində ifadə etmək olar.

Sığorta statistikasının köməyi ilə əmlak sığortasının və məs'uliyət sığortasının bütün növləri üzrə zərərin tezliyi

Sığorta statistikası göstəriciləri

və sığorta məbləğinin zərərliliyi müəyyən edilir. Statistik metodlarla zərərin səbəbləri və onların zamana, həmçinin məkana görə paylanması nəzərə alınır.

Sığorta işində statistik müşahidələr aşağıdakı əsas əlamətlərə görə aparılır:

-zərərin baş verdiyi zaman və yer;

-zərərin səbəbləri;

-sığorta təminatı;

-zərərin ləğv olunmasına (azaldılmasına) çəkilən xərclər;

-sığorta məbləği və sığorta dəyəri;

-sığorta obyektlərinin risqli qrupu;

-zərərin digər obyektlərə yayılması;

-qarşısızalma tədbirlərinin həyata keçirilməsinin nəticələri.

Bu məlumatların əsasında nisbi göstəricilər təyin edilə və xüsusi cədvəllər tərtib oluna bilər. Statistik məlumatların işlənilməsi kompüterlərin köməyi ilə aparılır.

Zərərin ağırlığına təsir edən bir neçə amil mövcuddur. Bu amillərin təhlili müəyyən qanuna uyğunluqları nəzərə almaqla aparılır. Çox hallarda zərərin ağırlığı sığorta obyektinin qiymətindən asılı olur. Məsələn, əgər gəmi sığortası üzrə zərərliliyin araşdırılmasını aparsaq, tam və ya qismən zərərin qiymətinin gəminin tonnajından asılı olmasını müəyyən etmiş olarıq. Dəniz gəmilərinin sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləği gəminin dəyərindən asılı olmaqla yanaşı həm də onun tonnajından asılıdır.

Elə amillər vardır ki, onlar həm zərərin tezliyinə həm də zərərin ağırlığına təsir edir. Bu isə sığorta haqqının məbəğinə öz təsirini göstərir. Ümumiyyətlə, sığorta tarifləri hesablanarkən çoxlu sayda statistik göstəricilər nəzərə alınır.

VIII

Sahələr üzrə sığortanın təkmilləşdirilməsi və inkişafı problemləri

Sığorta xidməti sahəsində əmlak sığortası xüsusi əhəmiyyət kəsb etməklə, sığorta bazarının inkişaf etməsində mühüm rol oynayır. Bu növ sığorta vətəndaşların və hüquqi şəxslərin (müəssisə, idarə, təşkilat və xidmət sahələri) mülkiyyət hüququnda olan əmlakların (binalar, əsas və dövrüyyə vəsaitləri, qurğular, dəzgaşlar, xammal və materiallar, ev əmlakı və heyvanların) sığortalanmasını əhatə edir.

Respublikada müstəqillik əldə edilənədək müəssisə və təşkilatlar bütövlükdə dövlət mülkiyyətində olduğu üçün onlara məxsus əmlakın dövlət tərəfindən sığortalanması həyata keçirilmişdir. Belə ki, dövlət mülkiyyətində olan müəssisə, idarə və təşkilatlara məxsus əmlakın icbari (məcburi) qaydada sığortalanması 1992-ci ildən 1999-cu ildək dövlətin qəbul etdiyi müvafiq qərarına əsasən dövlət tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Eyni ilə vətəndaşların xüsusi mülkiyyətində olan tikintilərində icbari (məcburi) qaydada sığortalanması həyata keçirilmişdir. Lakin 1991-ci ildən sığorta bazarının ilk təməlinin qoyulması və ilk dəfə olaraq 1993-cü ildə «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi, Dövlət sığorta orqanı ilə yanaşı özəl sığorta təşkilatlarının yaranmasına təkan verdi.

Özəl sığorta təşkilatlarının yaranması dövlət sığorta orqanı ilə rəqabətin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Sığorta və antiinhisar qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiq bərabərlik prinsipi əsasında sığorta xidmətinin həyata keçirilməsinə zərurət yaratmış və bununla əlaqədar vətəndaşlara məxsus tikintilərin və dövlət müəssisə, birlik və təşkilatlara məxsus əmlakların dövlət icbari sığortası ləğv edilməklə, bu növ sığortanın könüllü qaydada həyata keçirilməsinə başlanmışdır.

Əmlakın icbari sığortalanmasından fərqli olaraq könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilməsi, tarif dərəcəsinin sığortaçı ilə sığorta etdirən arasında razılışma yolu ilə sərbəst müəyyən edilməsinə və sığortaçının seçilməsində sərbəstliyə şərait yaratdı.

Əmlak sığortasının inkişaf etməsində Dövlət proqramları əsasında müəssisə və təşkilatların özəlləşdirilməsi mühüm rol oynamışdır.

Belə ki, özəlləşdirilmiş müəssisə və təşkilatların səhmdarları, müəssisənin mülkiyyətində olan əmlakın təbii fəlakət və gözlənilməz hadisələr nəticəsində zədələnməsi və məhv olması ehtimalının qarşısının alınması məqsədi ilə zərərin pul şəklində bərpası üçün sığortalanmasında daha çox maraqlıdırlar.

Əmlak sığortası qrup sığorta hadisələrindən və ya sığorta etdirənlə sığortaçı arasında bağlanmış sığorta müqaviləsində razılaşdırılmış fərdi sığorta hadisələrindən sığortalanmaqla həyata keçirilir.

Beynəlxalq sığorta sistemində əmlak sığortası yangın sığortası qrupuna aid edilməklə həyata keçirilir.

Əmlak sığortasının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə statistik məlumatlar əsasında baş vermiş sığorta hadisələri nəticəsində ödənilmiş sığorta məbləğlərinin, daxil olmuş sığorta haqlarına nisbəti təhlil edilməklə minimum tarif dərəcələrinin tətbiq edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla bərabər əmlakın sığortalanması zamanı sığorta

hadisələrinin baş vermə ehtimalının, əmlakın mövcud qiymətlərinin müəyyən edilməsi əsas şərtlərdən biridir.

Əmlak sığortasının təkmilləşdirilməsi və inkişaf problemləri əmlak mənafeyləri üzrə qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi, sığortalanacaq əmlakın qiymətlərinin müəyyən edilməsi, sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimallarının və dəymiş zərər üzrə sığorta məbləğinin müəyyən edilməsini həyata keçirmək üçün peşəkar sığorta ekspertlərinin olmasını tələb edir.

Sığorta bazarında peşəkar sığorta ekspertlərinin olmaması əmlak sığortasının inkişaf etməsinə mənfi təsir göstərən amillərdən biridir.

Müəssisə və təşkilatların əmlakının sığortası üzrə təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların mülkiyyətində (balansında) olan əsas və dövrüyyə vəsaitləri (binalar, tikililər, qurğular, dəzgahlar, nəqliyyat vasitələri, avadanlıqlar, inventarlar, hazır məhsullar, xammal və materiallar) sığortanın obyektinə hesab olunur.

Nəgd pullar, sənədlər, qiymətli kağızlar, qızıl əşyalar, layihələr, əlyazmalar, kolleksiyalar, qədim və nadir əşyalar, ov alətləri, təcürbə və tədqiqat işlərinin aparılması sığortaçı ilə sığorta etdirən arasında bağlanmış əlavə müqavilə şərtləri ilə sığortalana bilər.

Müəssisə və təşkilatlara məxsus əmlaklar – yanğın, partlayış, zəlzələ, sel, ildırım vurması, tufan, oğurluq, üçüncü şəxslərin qəsd hərəkətləri nəticəsində zədələnməsi və məhv olması sığorta hadisələri hesab olunur.

Sığorta etdirənlə sığortaçı arasında razılaşmaya əsasən əlavə sığorta hadisələri nəzərdə tutula bilər.

Müəssisənin mülkiyyətində olan nəqliyyat vasitələrinin (hava, dəmir yol, dəniz və avtomobil) sığortalanması üzrə fırtına, sunami, duman, toqquşma, itkin düşmə və dayazlığa çıxma halları sığorta hadisələri sayılır.

Aşağıdakı hallar sığorta hadisələri sayılmır:

- hərbi əməliyyatlar, xalq izdihamı və tətillər, terror aktları, inzibati tədbirlər;

- istehsalatda boş dayanma;

-əmlakın korroziyadan, çürümədən, köhnəlmədən və özülüşmədən yaxud ayrı-ayrı əmlakın digər təbii xassələrdən məhv olması (zədələnməsi);

-istehsalat prosesində nəzərdə tutulmuş itkilər.

Müəssisə və təşkilatlara məxsus əmlakların sığortalanması zamanı əsas və dövrüyyə vəsaitlərinin sığorta müqavilələrinin bağlanması gününə balans üzrə ilk dəyərlərindən köhnəlmə faizləri çıxılmaqla qalıq dəyərləri götürülür. Bu məqsədlə əsas və dövrüyyə vəsaitlərinin siyahısı tərtib edilməklə bağlanmış sığorta müqavilələrinə əlavə olunur.

Bu siyahılarda əmlakın adı, alınma tarixi, sayı, miqdarı və ilk dəyəri, müqavilə bağlanmış günə köhnəlmə faizi və qalıq dəyəri göstərilir.

Sığorta müqavilələrinin bağlanması zamanı əsas və dövrüyyə vəsaitlərinin qiymətləndirilməsində əlavə zərurət yaranarsa tərəflərin razılığı əsasında əmlakın yenidən qiymətləndirilməsinə xüsusi razılıq (lisenziyası) olan ekspert dəvət oluna bilər. Bu halda ekspertin verdiyi rəyi üzrə qiymət əsas götürülməklə sığorta müqaviləsi bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi iki nüsxədə, eyni mətində tərtib edilməklə, bir nüsxəsi sığorta etdirənə təqdim olunur. Bu müqavilədə sığortalanaacaq müəssisənin adı, yerləşdiyi ünvan, tərəflərin hüquq və vəzifələri, sığortanın müddəti, sığortalanmış əmlak üzrə sığorta məbləği, tətbiq olunmuş tarif dərəcəsi və hesablanmış sığorta haqqı göstərilir.

Bu növ sığorta üzrə həm bütün əmlak, həm də ayrı-ayrı əmlak üçün sığorta müqaviləsi bağlanıla bilər.

Sığortalanmış əmlak, yalnız sığorta müqaviləsində göstərilən ünvanda (müqavilədə başqa şərt nəzərdə tutulmamışdırsa) baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində zədələndikdə və məhv olduqda sığortaçı tərəfindən faktiki zərəre görə, sığorta məbləğindən artıq olmamaqla sığorta ödənişi verilir.

Vətəndaşlara məxsus tikintilərin sığortası Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan xarici ölkə vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə bağlanılır.

Bu sığorta növü üzrə sığortaya Azərbaycan Respublikası ərazisində vətəndaşların şəxsi mülkiyyətində olan daimi yerinə qoyulmuş divarları və damı olan tikililər – yaşayış evləri, bağ evləri və təsərrüfat tikintiləri və hasarlar sığorta təminatına alınır.

Yaşamaq üçün təhlükəli, qəza vəziyyətində olan tikintilər sığortaya cəlb olunmur.

Sığorta müqaviləsi şəxsi mülkiyyətində tikintisi olan vətəndaşların yazılı və ya şifahi müraciyyətinə əsasən, tikintiyə baxış keçirilməklə bağlanılır.

Sığorta təminatı üzrə sığorta məbləği müqavilə bağlanılan günə tikintinin köhnəlməsi nəzərə alınmaqla dövlət tərəfindən təsdiq olunmuş qiymət normalarına əsasən həqiqi dəyəri müəyyən edilməklə sığortaya cəlb olunur.

Tikintilərin sığortası üzrə tarif dərəcələri, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırılmış sığorta qaydalarına əlavə olunmuş tarif dərəcələrinə uyğun olaraq, tikintinin konstruksiyasından və sığorta hadisələrinə məruz qalma ehtimalları nəzərə alınmaqla tərəflərin razılığı əsasında müəyyən edilir.

Tikintilərin sığortası üzrə – yanğın, partlayış, ildırım vurması, yağış, sel, güclü külək, dolu, zəlzələ, yer sürüşməsi, üçüncü şəxsin qəsd hərəkəti nəticəsində dəyən zərər, yeraltı suların üzə çıxması sığorta hadisələri sayılır.

Sığorta müqaviləsi bağlanılarkən sığortaçı ilə sığorta etdirən arasında razılaşmaya əsasən sığorta hadisəsi qrup şəklində və ya hər bir hadisə üzrə ayrılıqda götürülə bilər.

Tikintilərin sığortası üzrə əsas müqavilə bir il müddətinə bağlanılır. Sığortaçı sığorta etdirən qarşısında müqavilədə göstərilən sığorta məbləği həddində məsuliyyət daşıyır.

Əgər vətəndaşın təsərrüfatında olan bütün tikintilər (köhnəlmə nəzərə alınmaqla) ümumilikdə həqiqi dəyərindən aşağı məbləğə sığorta müqaviləsi bağlanmışdırsa, onda sığorta müqaviləsində göstərilmiş sığorta məbləği bütün tikintilərin ümumilikdə həqiqi dəyərlərinin neçə faizini təşkil edirsə, belə tikintilərdən hər biri həmin faiz miqdarında sığorta olunmuş sayılır;

Tikintilərin sığortası üzrə hesablanmış sığorta haqları nəğdi və ya köçürmə yolu ilə ödənilir. Sığorta haqqı nəğd ödənildikdə sığorta etdirənə nəğd pulun alınmasına dair 7 S qəbzinin əsli və sığorta şəhadətnaməsi verilir, sığorta haqqı nəqdiyəsiz qaydada ödənildikdə isə sığorta haqqı sığortaçının bank hesabına daxil olduqda ona tikintinin sığortalanmasına dair sığorta şəhadətnaməsi verilir.

Sığorta şəhadətnaməsi sığorta etdirən tərəfindən itirildiyi hallarda sığortaçı tərəfindən ona itirilmiş sığorta şəhadətnaməsinin dublikatı verilir.

Sığorta müqaviləsi üzrə tam sığorta məbləği miqdarında sığorta ödənişi verilmişdirsə, sığortaçının sığorta etdirən qarşısında öhdəliyi başa çatmış hesab olunur.

Sığorta müqaviləsi üzrə sığorta ödənişi sığorta məbləğindən az verilmişdirsə, bu halda sığortaçı sığorta etdirən qarşısında sığorta məbləğindən verilmiş sığorta ödənişi çıxılmaqla qalan fərq məbləğində məsuliyyət daşıyır.

Sığorta ödənişi səlahiyyətli orqanın hadisəsinin baş verməsinə dair təsdiqedic sənədi əsasında sığortaçının qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada tərtib etdiyi akta əsasən faktiki dəymiş zərər üzrə verilir.

Sığorta ödənişi üzrə akt tərtib edilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

a) tikintini təmir etmək yolu ilə ilk təyinatı üzrə istifadə etmək üçün yararlı vəziyyətə salmaq mümkün olduğu hallarda tikinti zədələnmiş hesab olunur. Qalan hallarda isə tikinti məhv olmuş sayılır;

b) tikintinin zədələnmiş hissələrinin miqdarı (dərəcəsi) müvafiq ölçü vahidləri ilə kub-metrlə, kvadratmetrlə, arşın metrlə, daş, kərpic, kirəmid, şifer ədədlərlə və s. yaxud zədələnmiş hissələrin dəyəri, bütün tikintinin dəyərindən faizlərlə götürülür.

v) məhv olmuş tikintilərdən və onların ayrı-ayrı hissələrindən bünövrə daxil edilməklə qalıqlar gələcəkdə tikintidə istifadə üçün yararlı olarsa, həmin qalıqlar nəzərə alınır. Divarları torpaqdan, samanlı kərpicdən, palçıqdan və gildən olan tikintilərin divarlarının zədələnmiş hissələrindən qalıqlar saxlanılmır. Bununla belə qalıqların köhnəlmə faizi, məhv olmuş yaxud zədələnmiş tikintinin qiymətləndirilməsi zamanı müəyyən edilmiş köhnəlmə faizi miqdarında tətbiq edilir;

Sığorta ödənişi verilmir:

Sığorta olunmuş tikinti sığorta müqaviləsində göstərilmiş sığorta hadisəsi sayılmayan hadisələr nəticəsində məhv olmuş yaxud zədələnmişdirsə;

Sığorta etdirənin və ya onun hddi-buluğa çatmış ailə üzvünün qabaqcadan düşünülmüş qəsd hərəkətləri nəticəsində məhv olmuş yaxud zədələnmişsə;

Qəsd hərəkətlərin (cinayət əlaməti) mövcud olması faktı həmin hadisə üzrə təhqiqat apararı müvafiq orqanların yaxud məhkəmənin sənədlərinə əsasən müəyyən edilir.

Sığorta ödənişinin verilməsindən imtina edilməsi, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada həyata keçirilir.

Ev əmlakının sığortası Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan xarici ölkə vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi yalnız Azərbaycan Respublikası ərazisində qüvvədə sayılır.

Sığorta etdirənə və onunla bir yerdə yaşayan ümumi təsərrüfatı birlikdə olan ailə üzvlərinə məxsus və həmin

ailənin məişət və mədəni tələbatını ödəmək məqsədi ilə şəxsi təsərrüfatda istifadə üçün nəzərdə tutulan ev ləvazimatı əşyaları (ev əmlakı) sığorta obyektinə hesab olunur.

Ev əmlakının sığortası – sənədlərə, qiymətli kağızlara, pul nişanələrinə, əlyazmalara, foto-şəkillərə, dini ayin əşyalara, kolleksiyalara, qədim və nadir əşyalara, rəsm əsərlərinə, qiymətli metal və daş-qaşlara, kitablara və jurnallara, nəqliyyat vasitələrinin ehtiyat hissələrinə, tikinti materiallarına, arı ailələrinə, quşlara, xəzdərili vəhşi və digər heyvanlara, gül-dekarativ bəzək bitkilərinə, giləmeyvə və başqa əkmələrə, kosmetika və ətriyyat məmulatlarına, bütün növ ərzaq, yeyinti məhsullarına və yanacağa şamil edilmir.

Ev əmlakının sığortası üzrə sığorta hadisələri: yanğın, partlayış, ildırım vurmaları, sel, leysan yağış, güclü külək, qeyri-adi qar yağması, zəlzələ, yer sürüşməsi, uçqun, uçan aparatların və nəqliyyatın qəza nəticəsində yerə düşməsi, qonşu bina və mənzildən su keçməsi, istilik sisteminin, su kəmərinin və kanalizasiya şəbəkəsinin qəzası, oğurluq və oğurluğa cəhd göstərilməsi ilə əlaqədar dəymiş zərər;

Sığorta etdirən yaşayış yerini müvəqqəti dəyişdikdə, bu barədə sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçıya məlumat verilməlidir. Bu halda tərəflərin razılığı əsasında sığorta müqaviləsi qüvvədə saxlanıla və ya müqaviləyə xitam verilə bilər.

Sığorta müqaviləsi bir il və ya daha artıq müddətə bağlanıla bilər.

Müqavilə üzrə sığorta məbləği kommersiona (bazar) qiymətləri əsasında əmlakın müəyyən edilən dəyəri müqabilində (köhnəlməsi nəzərə alınmaqla) sığorta etdirənin arzu etdiyi məbləğdə, sığorta təminatına alınan əmlakın həqiqi dəyərindən artıq olmamaq şərti ilə bağlanılır. Müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə sığorta etdirən sığorta məbləğini artırmaq məqsədi ilə əlavə sığorta haqqı ödəməklə əsas müqavilənin müddətinin axırına kimi qalan müddət üçün əlavə müqavilə bağlanıla bilər.

Sığortaçının eyni vətəndaşla bir neçə il təkrar sığorta müqaviləsi bağlanması zamanı hesablanmış sığorta haqqı üzrə sığorta qaydasında nəzərdə tutulmuş faizlə güzəşt vermək hüququ var.

Sığorta müqaviləsi sığorta qaydalarında nəzərdə tutulmuş məbləğ həcmində ev əmlakına baxılmadan, qalan hallarda isə baxılmaqla (sığortalanan əmlakın siyahısını tərtib etməklə) sığortalayır.

Sığorta etdirən hesablanmış sığorta haqqını müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətdə nəğdi və ya nəqdiyəsiz qaydada ödəyir. İlk sığorta haqqı ödənildikdən sonra sığorta etdirənə sığorta şəhadətnaməsi verilir. Sığorta haqqı nəğd ödənildikdə, sığortaçı sığorta etdirənə sığorta haqqının alınmasına dair müəyyən olunmuş formada (7 S) qəbz verir.

Sığorta etdirənin yazılı ərizəsinə əsasən sığorta hadisələri nəticəsində əmlakın zədələnməsi, məhv olması, oğurlanması üzrə aidiyyəti orqanlardan hadisənin baş verməsinə dair təsdiq edici sənəd aldıqdan sonra sığortaçı sığorta ödənişinin müəyyən edilməsinə dair akt tərtib etməklə sığorta ödənişini verir.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi faktı aşağıdakı orqanlar tərəfindən təsdiq edilməlidir:

Təbii fəlakət baş verdikdə – hava məlumatı bürosu yaxud seysmoloji xidməti orqanlarının arayışı ilə;

Yanğın hallarında – yanğın nəzarəti orqanlarının arayışı (aktı, qərarı) ilə, əgər sığorta etdirən yanğın haqqında yanğın nəzarəti orqanlarına xəbər verməmişsə (misal üçün yanğın öz qüvvəsi ilə ləğv edildikdə) yanğın faktı sığortaçının səlahiyyətli nümayəndəsinin, yanğın nəzarəti orqanlarının nümayəndəsinin və həmin hadisənin şahidi olan şəxslərin iştirakı ilə tərtib edilmiş aktla təsdiq edilməlidir;

İstilik sisteminin, su kəmərinin, kanalizasiya şəbəkəsinin qəzası, qonşu mənzildən su keçməsi, yanğın törətməmiş partlayış zamanı – qəza xidməti orqanlarının yaxud mənzil – istismar idarələrinin tərtib etdikləri aktlar (arayıqlar) ilə;

Ev əmlakının oğurlanması yaxud oğurlanmasına cəhd göstərilməsi ilə əlaqədar əmlakın məhv olması, zədələnməsi zamanı – sığorta etdirənin ərizəsində oğurlanmış, zədələnmiş ev əmlakının siyahısı və hüquq mühafizə orqanlarının arayışları, qərarları və məhkəmə qərarları ilə;

Baş vermiş sığorta hadisəsi ilə əlaqədar tərtib olunmuş akt mütləq sığorta etdirənin, o olmadıqda isə onun həddi – buluğa çatmış ailə üzvünün və iki nəfər şahidin iştirakı ilə tərtib edilir. Sığortaçı və ya sığorta etdirənin tələbi ilə dəymiş zərərin müəyyən edilməsi üçün sərbəst sığorta eksperti dəvət oluna bilər. Bu halda dəymiş zərər məbləği sərbəst sığorta ekspertinin verdiyi rəy əsasında sığorta ödənişi haqq-hesab edilib verilir.

Baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin müəyyən edilməsinə dair akt bir nüsxədə ibarət tərtib olunur.

Sığortalanmış ev əmlakının məhv olması, zədələnməsi və oğurlanması cinayət tərkibli işlə bağlıdırsa, bu halda sığortaçı hesablanmış sığorta ödənişi məbləği həcmində günahkar şəxsə qarşı məhkəmə qarşısında reqres idda tələbi irəli sürməlidir.

Sığorta hadisəsi nəticəsində məhv olmuş, zədələnmiş və oğurlanmış hər bir əşya, onun fərqləndirici əlamətləri (materialı, rəngi, ölçüsü, istehsal olunduğu yer və s.) göstərilməklə siyahı tərtib olunur. Məsələn: güzgülü laklanmış üç gözlü paltar şkafı, qadın paltosu süni dəridən (norka kimi) 48 ölçüdə, kişi üçün qara rəngli vilivtdən cins şalvar 50 ölçüdə (AFR), 150x200 sm ölçüdə tünd rəngli əldə toxunmuş yun gəvə və s.

Xüsusi fərqlənmə nişanları olmayan bərabər dəyərli, eyni növlü əşyalar siyahıda ümumi miqdarına görə yazıla bilərlər. Məsələn: döşək ağı – 6 ədəd, balıq üzü – 10 ədəd, xörək qaşıqları – 24 ədəd və s.

Zədələnmiş, məhv olmuş və oğurlanmış ev əmlakı üzrə tərtib olunmuş siyahı sığortaçı, sığorta etdirən (o

olmadıqda isə onun həddi buluğa çatmış ailə üzvü) tərəfindən imzalanmaqla təsdiq edilməlidir.

Sığorta ödənişinin verilməsi zamanı hər bir əşya üzrə zərərin miqdarı ayrı-ayrılıqda müəyyən edilir. Əgər sığorta hadisəsi nəticəsində əşya öz keyfiyyət və dəyərini tamamilə itirmişsə və təyinatı üzrə istifadə edilməsi, həmçinin təmiri yolu ilə onu təyinatı üzrə istifadə etmək üçün yararlı vəziyyətə salınması mümkün deyilsə ev əmlakı məhv olunmuş sayılır, qalan hallarda isə zədələnmiş hesab olunur.

Sığorta ödənişinin verilməsi zamanı əşyaların köhnəlmə faizini müəyyən edərkən onun alındığı tarix (istehsal olduğu il), istisamar dərəcəsi, və sığorta hadisəsi gününə həqiqi vəziyyəti nəzərə alınır.

Hər hansı əşya zədələndikdə, zərərin miqdarı əşyanın həqiqi dəyərindən sığorta hadisəsi nəticəsində onun qiymətdən düşməsi faizi (keyfiyyətinin və dəyərinin itməsi) miqdarında azaldılmaqla müəyyən edilir.

Əgər sığorta ödənişi verildikdən sonra oğurlanmış əşyalar sığorta etdirənə qaytarılmışdırsa, onda sığortaçı verilmiş sığorta ödənişinin sığorta etdirəndən geri qaytarılmasını tələb etmək üçün idda qaldırır.

Ev əmlakının məhv olması və zədələnməsi ilə əlaqədar zərərin müəyyən edilməsi zamanı əmlakın xilas etmə və daşınması ilə əlaqədar çəkilən xərclərdə nəzərə alınır.

Sığorta ödənişindən imtina edilməsi sığorta qanunvericiliyinin, sığorta qaydalarının və sığorta müqaviləsinin tələblərinə və şərtlərinə əsaslanmaqla həyata keçirilir. Bu halda sığortaçı sığorta etdirənə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş müddətdə yazılı məlumat verir.

Ev əmlakının sığortası üzrə mübahisə və iddialar məhkəmə tərəfindən baxılır.

Vətəndaşların şəxsi mülkiyyət hüququnda olan heyvanların sığortası üzrə sığorta müqavilələri - 6 aylıqdan yuxarı yaşda iri buynuzlu, 1 yaşdan yuxarı atlar, qoyunlar, keçilər və donuzlar üzrə bağlanılır.

Heyvanların sığortası-onların xəstəliklər, həmçinin aşağıdakı təbii fəlakətlər və bədbəxt hadisələr: yangın, partlayış, ildırım vurma, elektrik cərəyanının təsiri, gün yaxud isti vurma, zəlzələ, daşqın, uçqun, fırtına, qasırğa, boran, dolu, donma, boğulma, vəhşi heyvanların hücumu, zəhərli otlar yaxud maddələr ilə qəflətən zəhərlənmə, ilanların yaxud zəhərli həşəratların sancması, dərəyə düşmə, nəqliyyat vasitələrinin altına düşmə və başqa travmatik zədələnmələr sığorta hadisələri hesab olunur.

Sığortaçının və sığorta etdirənin razılığı əsasında sığorta hadisələri müqavilələrdə qrup şəklində və yaxud ayrı-ayrı sığorta hadisələri ilə sığortalana bidər.

Bundan əlavə, heyvanların sığortası-onların bədbəxt hadisələrə uğraması ilə əlaqədə tələf olacağı labüd olduqda məcburiyyət qarşısında kəsilməsi, həmçinin epizootiyaya qarşı mübarizə üzrə tədbirlərin keçirilməsi yaxud müalicəsi mümkün olmayan xəstəliyə tutulması və gələcəkdə istifadə edilməsinin mümkün olmaması ilə əlaqədar olaraq baytar xidməti mütəxəssislərinin sərəncamı ilə məhv edilməsi yaxud məcburiyyət qarşısında kəsilməsi habelə heyvanların oğurlanması hallarından da aparılır.

Sığorta müqaviləsi bir il müddətinə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləği və tarif dərəcəsi sığorta hadisələri nəzərə alınmaqla sığortaçının Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırılmış sığorta qaydalarında nəzərdə tutulmuş qaydada və dərəcədə tətbiq edilir.

Sığorta müqavilələri vətəndaşların şifahi və yazılı ərizələrinə əsasən bağlanılır.

Hesablanmış sığorta haqqı sığorta etdirən tərəfindən nəğdi və ya nəqdiyəsiz qaydada, müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətdə ödənilə bilər. Sığorta haqqı ödənildikdən sonra sığorta etdirənə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada sığorta şəhadətnaməsi və sığorta haqqının qəbul edilməsinə dair qəbz (nəğdi qaydada ödənildikdə) verilir.

Qarantin müəyyən edilmiş yerlərdə xəstəliyə tutulmayan (yoluxmayan) heyvanların sığortası istisna olmaqla sığorta müqaviləsi bağlanmasına yol verilmir. Həmçinin xəstə, arıq, doğuşdan qabaq yaxud doğuşdan sonra yataq vəziyyətində olarsa, habelə heyvanların brüseloz yaxud vərəm xəstəliyindən axırncı müalicəsi ilə müsbət reaksiya müəyyən edilmişdirsə sığorta müqaviləsi bağlanılmır.

Müqavilə qüvvəyə minənədək sığorta olunmuş heyvanlar tələf olarsa, alınmış sığorta haqqı sığorta etdirənə qaytarılır.

Əvvəlki sığorta müqaviləsi qüvvədə olduğu müddət qurtarana kimi heyvanlar yeni müddətə sığorta olunduqda yeni müqavilə əvvəlki müqavilənin qüvvədə olduğu müddət qurtardığı vaxtdan qüvvəyə minir. Həmin vaxtdan yeni müqavilə üzrə sığortaçının sığorta təminatı üzrə məsuliyyəti başlayır.

Əgər qoyun, keçi və donuzlara yeni müddətə sığorta müqaviləsi bağlanılarkən həmin növ heyvanların baş sayı əvvəlki müqavilə üzrə sığorta olunmuş heyvanların baş sayından artıq olarsa, belə halda bu müqavilə üzrə sığorta olunmuş bütün heyvanlar üçün sığortaçının sığorta ödənişi vermək məsuliyyəti əvvəlki müqavilənin qüvvədə olduğu müddət qurtardıqdan sonra başlayır.

Sığortaya yeni qəbul edilən başqa növ heyvanlara (iri buynuzlu mal-qara və atlar) ayrı sığorta müqaviləsi bağlanılır.

Müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə vətəndaşın təsərrüfatından çıxmış heyvanın əvəzinə həmin növdən başqa heyvan daxil olmuşsa yaxud təsərrüfatda olan heyvan sığorta yaşına çatmışsa, onda bu heyvan təsərrüfatdan çıxmış heyvanın sığorta məbləği müqabilində sığortalanmış hesab olunur, lakin onun sığorta məbləği həmin heyvanın növ və yaş qrupu üçün müəyyən olunmuş sığorta məbləğindən yuxarı ola bilməz.

Sığorta olunmuş heyvanlar tələf olduqda, oğurlandıqda sığorta ödənişi müqavilə üzrə müəyyən edilmiş sığorta məbləği miqdarında ödənilir.

Sığortalanmış heyvanlar məcburiyyət qarşısında kəsildikdə sığorta ödənişi, müqavilə üzrə müəyyən edilmiş sığorta məbləğindən yemək üçün yararlı olan ətin dəyəri çıxılmaqla verilir.

Ətin yemək üçün yararsız olması, kəsilmiş heyvanlara baytarlıq baxışı, ət və ət məhsulları baytar-sanitar ekspertizası qaydalarına müvafiq olaraq baytar mütəxəssisləri tərəfindən müəyyən edilir.

Heyvan oğurlandıqda sığorta ödənişi səlahiyyətli orqanlar tərəfindən verilmiş sənədlər əsasında verilir.

Heyvanın yanğın, partlayış, ildırım vurması, elektrik cərəyanının təsiri, zəlzələ, uçqun, vəhşi heyvanların hücumu, boğulma, suda batma, dərəyə düşmə nəticəsində tələf olması faktı yəqin edildikdə sığorta ödənişi baytar mütəxəssisinin rəyi olmadan heyvanın tələf olması haqqında sığortaçı tərəfindən sığorta etdirənin və iki nəfər şahidin iştirakı ilə tərtib edilmiş akta əsasən ödənilir.

Heyvanın tələf olduğu günə sığorta etdirənin təsərrüfatında eyni növ və yaşda olan heyvanlar sığorta edilmiş heyvanların sayından çox olarsa və tələf olmuş heyvanın sığortalandığını müəyyən etmək mümkün olmazsa, müqavilə üzrə müəyyən edilmiş sığorta məbləği, tələfat gününə sığorta etdirənin təsərrüfatında faktiki bu növ və yaşda olan heyvanların sayına bölünür. Bu halda sığorta ödənişi həmin heyvanın payına düşən məbləğdə verilir. Qalan heyvanlar müvafiq olaraq azaldılmış sığorta məbləğində müqavilənin müddəti qurtarana kimi sığorta olunmuş sayılırlar.

Aşağıdakı hallarda sığorta ödənişi verilmir:

- heyvanın tələf olması yaxud kəsilməsi (heyvanın bədbəxt hadisəyə uğraması və onun mütləq tələf olacağı hallarda kəsilməsi istisna olmaqla) sığorta etdirənin və ya

onun hədd-buluğa çatmış ailə üzvünün qabaqcadan düşünülmüş hərəkəti nəticəsində baş vermişsə;

- heyvan yoluxucu xəstəliklərlə mübarizə ilə əlaqədar olaraq profilaktik tədbirlərin keçirilməsi üzrə baytar mütəxəssisinin göstərişini yaxud xəstə heyvanın kəsilməsi haqqında sərəncamının sığorta etdirən tərəfindən qəsdən yerinə yetirilməməsi nəticəsində tələf olmuşdursa;

- sığorta etdirən bilərəkdən xəstə heyvan üçün sığorta müqaviləsi bağlamışsa və həmin heyvan sığorta müqaviləsi bağlandığı vaxt tutulduğu xəstəlikdən tələf olmuşsa;

Bilərəkdən olan hərəkət, baytar xidməti mütəxəssisinin göstərişinin qəsdən yerinə yetirilməməsi, sığortalanmış heyvanın tələf olmasına dair tərtib edilmiş aktın məlumatlarına, baytar xidməti mütəxəssislərinin, polis, yanğın nəzarəti, istintaq və s. orqanların rəylərinə əsasən müəyyən edilir.

Sığorta etdirənin, heyvanın tələf olmasında təqsirkar şəxsə olan məbləğ dairəsində tələb etmək hüququ sığorta ödənişi vermiş sığortaya keçir.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə müqavilələr Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, respublikada daimi yaşayan xarici ölkələrin vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə habelə hüquqi şəxslərlə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polisi (DYP) tərəfindən qeydiyyatdan keçirilən minik, yük-sərnişin avtomobilləri, mikroavtobuslar, avtobuslar, o cümlədən qoşqularla (yarım qoşqularla) habelə bütün modellərdən olan motosketlər, motorollerlər, motokolyaskalar, mopedlər və traktorlara şamil olunur.

Sığorta etdirənin apzusu ilə nəqliyyat vasitəsinin gövdə sığortası ilə yanaşı nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü, sərnişinləri və üçüncü şəxslərin məsuliyyəti sığortalana bilər.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə yol-nəqliyyat hadisələri, təbii fəlakət, yanğın, partlayış, oğurluq və üçüncü

şəxsin qəsd hərəkətləri nəticəsində zədələnməsi və məhv olması sığorta hadisələri hesab olunur.

Hərbi əməliyyat, kütləvi ixtişaş, radioaktiv yoluxma nəticəsində zədələnmə və məhv olma sığorta hadisəsi sayılır.

Nəqliyyat vasitələrinin gövdə sığortası və üçüncü şəxs qarşısında məsuliyyət sığortası nəqliyyatın KASKO sığortası qaydası ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitəsini sığorta etdirən (sürücü və ya mülkiyyətçisi) və sərnəşinlər yol-nəqliyyat hadisəsi yaxud digər sığorta hadisələri nəticəsində onların ölümü, aldıkları zədə nəticəsində sağlamlıqlarına zərər vurulması hallarından sığorta olunmuş sayılırlar.

Mülkiyyətində nəqliyyat vasitəsi olan hər bir fiziki və hüquqi şəxs bu növ üzrə sığortanın obyektı hesab olunur.

Sığorta müqavilələri fiziki və hüquqi şəxslərin şifahi yaxud yazılı ərizələrinə əsasən bağlanılır. Nəqliyyat vasitəsi sığortalanan sığorta müqaviləsi bağlanılan günə nəqliyyatın köhnəlmə dərəcəsi nəzərə alınır.

Sığorta müqaviləsi bir il və ya tərəflərin razılığı əsasında 1 aydan 11 ayadək müddətə bağlanıla bilər.

Sığorta haqqı nəqliyyat vasitəsinin növündən və markasından asılı olaraq sığortaçının sığorta qaydalarına əlavə olunmuş tarif dərəcələrinə əsasən hesablanır.

Bir ildən az müddətə müqavilə bağlandıqda müqavilə üzrə sığorta haqqı illik sığorta haqlarından sığortaçı tərəfindən müəyyən olunmuş faizlərlə ödənilir.

Hesablanmış sığorta haqqı sığorta etdirən tərəfindən nəqdi və ya nəğdiyəsiz qaydada ödənilə bilər. Sığorta müqaviləsi ilk sığorta haqqı ödənildikdən sonra qüvvəyə minir.

Müqavilə bağlamış şəxsə müəyyən olunmuş formada – sığorta haqqı nəqd ödənildikdə müqavilə bağlanılan vaxt (sığorta haqqının nəğdi qaydada alınmasına dair qəbzlə birlikdə), nəğdiyəsiz hesablaşma yolu ilə ödənildikdə isə sığorta haqqının sığortaçının bank hesabına daxil olduğu

gündən sonra sığorta müqaviləsinin bağlanmasını təsdiq edən sığorta şəhadətnaməsi verilir.

Hesablanmış illik sığorta haqqı sığortaçının təsdiq olunmuş sığorta qaydalarına əsasən iki və daha artıq müddətə ödənilə bilər.

İki və daha artıq il ərzində ardıcıl olaraq nəqliyyat vasitələrini sığorta etdirmiş şəxslərə yeni sığorta müqaviləsi bağlanılarkən sığortaçı tərəfindən hesablanmış illik sığorta haqları üzrə güzəşlər və başqa imtiyazlar verilə bilər.

Yeni müqavilə əvvəlki müqavilənin qüvvədə olduğu müddət qurtardığı vaxtdan rəsmiləşdirilir və sığorta haqqı hesablanır.

Sığorta olunmuş nəqliyyat vasitəsi satıldıqda yaxud bağışlandıqda, vərəsəlik qaydasında mülkiyyət hüququ dəyişdikdə, əmlak şəklində bölüşdürüldükdə sığorta etdirən, sığorta şəhadətnaməsini nəqliyyat vasitəsinin yeni sahibinə verə bilər. Bu halda sığorta şəhadətnaməsində müvafiq qeydiyyat aparılır və möhürlə təsdiq olunur.

Baş vermiş sığorta hadisələri haqqında vətəndaşlardan və hüquqi şəxslərdən nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi, məhv olması və oğurlanmasına dair ərizə daxil olduqdan sonra, sığortaçı həmin hadisələrin baş verməsi faktını və şəraitini araşdırmaqla nəqliyyat vasitəsinə dəymiş zərərin müəyyən edilməsi üçün sorğu ilə aşağıdakı orqanlardan hadisənin baş verməsini təsdiq edən sənədləri almalıdır:

a) yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində nəqliyyat vasitəsinin zədələnməsi və məhv olması zamanı – Dövlət Yol Polisindən müəyyən olmuş formada arayış (hadisənin baş verməsi zamanı sürücünün sərxoş və ya ayıq olması göstərilməklə), vacib olan hallarda isə – hüquq mühafizə orqanlarından cinayət işinin açılması və ya rədd olması barədə qərarın surətini;

b) fırtına, dolu, leysan yaxud başqa təbii fəlakətlərlə əlaqədar – hava məlumatı bürosundan, seysmoloji yaxud başqa xidmət orqanlarından arayış;

v) su kəmərlərinin və istilik sisteminin qəzası ilə əlaqədar – müvafiq qəza xidməti orqanlarından arayış;

q) nəqliyyat vasitəsinin oğurlanması zamanı- hüquq mühafizə orqanlarının arayışı;

d) nəqliyyat vasitəsinin yanması zamanı – Yanğın xidmətçi orqanından arayış;

Nəqliyyat vasitəsinə dəymiş zərərin müəyyən edilməsi üçün sığortaçının nümayəndəsinin sığorta etdirənin iştirakı ilə tərtib olunmuş akt və sığortaçının dəvət etdiyi sığorta eksperti tərəfindən dəymiş zərər barədə verilmiş ekspert rəyi əsas götürülür və zədələnmiş, məhv olmuş nəqliyyat vasitəsinin hadisədən sonrakı foto şəkli sığorta ödənişinə dair sənədlərə əlavə olunur.

Nəqliyyat vasitəsinin zədələnmiş hissələrinin təmiri (bərpa) üçün smeta, bazar qiymətlərinə əsasən qüvvədə olan preyskurantlara uyğun tərtib edilməklə müəyyən olunur.

Tərtib olunmuş smetada zədələnmiş hər bir detalın təmiri və ya dəyişdirilməsi və görülmüş işlərin dəyəri ayrı-ayrılıqda göstərilməklə tərtib olunur.

Sığorta ödənişi üzrə smetaya nəqliyyat vasitəsinin istehsal edən zavodun həmin avtomobilin texniki göstəricilər kitabında nəqliyyat vasitəsinin komplektinə daxil olan bütün zədələnmiş detalların və ləvazimatların təmirinin yaxud dəyişdirilməsinin dəyəri, təmirin texnologiyası ilə əlaqədar olaraq detalların dəyişdirilməsinin dəyəri, həmçinin də nəqliyyat vasitəsinin istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi üçün lazım olan işlərin və istismar materiallarının dəyəri daxil edilir.

Yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində sürücünün və avtomaşında olan sərnişinlərin məsuliyyət sığortası üzrə ölüm hadisəsi baş vermişsə yaxud əlil hesab olunmuşlarsa, onda sığorta ödənişi məbləği ölüm haqqında şəadətnamənin və həkim-ekspert komissiyasının aktından çıxarışın surətinə və həmin qəza ilə əlaqədar alınmış zədə nəticəsində ölümün yaxud əlilliyin baş verməsini təsdiq edən sənədlər (tibbi rəy,

Sahələr üzrə sığortanın təkmilləşdirilməsi və inkişafı problemləri

istintaq orqanının qərarı, məhkəmənin hökümü və i.a.) əsasında verilir.

Sığorta hadisəsi üzrə hesablanmış sığorta ödənişi məbləği sığorta etdirənə və ya onun qanunvericiliklə vəkil etdiyi şəxsə, ölüm hallarında isə sığorta olunanın varislərinə verilir.

Sığorta ödənişi məbləği faktiki dəymiş zərər üzrə ödənilir, lakin ödənilmiş sığorta məbləği müqavilə üzrə göstərilmiş sığorta məbləğindən çox ola bilməz.

Sığorta ödənişi verildikdən sonra oğurlanmış nəqliyyat vasitəsi, əlavə avadanlıq və baqaj əşyaları sığorta etdirənə qaytarılarsa bu halda oğurlanmış əşyaların, nəqliyyat vasitəsinin hissələrinin təmiri və bərpası üzrə çəkilən xərclər verilmiş sığorta məbləğindən çıxılmaqla qalan məbləğ sığortaçıya qaytarılır.

Sığorta ödənişi verilmir:

- zərərin vurulmasında sığorta etdirənin bilərəkdən qəsd hərəkəti olmuşdursa;

- sığorta etdirən nəqliyyat vasitəsini sərxoş yaxud sürücülük vəsiqəsi olmadan idarə etmiş və ya bu hal üzrə nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsini başqa sürücüyə həvalə etmişdirsə;

- sığorta hadisəsi haqqında müəyyən olunmuş müddətdə (sığorta qaydasında və müqavilədə nəzərdə tutulmuşdursa) sığortaçıya məlumat verməmişdirsə və ya zədələnmiş nəqliyyat vasitəsi sığortaçı tərəfindən baxılıb akt tərtib edilmədən təmir olunmuşdursa;

- vurulmuş zərər məbləğini zərər vurandan almışdırsa;

Nəqliyyat vasitəsinin sığortasından irəli gələn mübahisə və iddalar müqavilə bağlamış sığortaçı və ya məhkəmə tərəfindən baxılır.

Yüklərin sığortası növü-təşkilati, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərə və vətəndaşlara məxsus yüklərin hava, dəniz, dəmir yol və avtomobil nəqliyyatı vasitələri ilə daşınması zamanı

baş verə biləcək hadisələr nəticəsində yüklərin zədələnməsi və məhv olması üzrə dəyən zərərin sığorta təminatına alınmasını əhatə edir.

Sığorta müqaviləsi sığorta etdirənin yazılı ərizəsinə və sığortaçı tərəfindən müəyyən edilmiş formada sığorta etdirənin iki nüsxədən ibarət yazılı təklifnaməsi əsasında bağlanılır. Bu təklifnamədə aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:

a) göndərilən yükün dəqiq adı, qablaşdırma növü, yerlərin sayı və yükün çəkisi;

b) daşınma sənədlərinin nömrəsi və rəsmiləşdirmə tarixi;

v) nəqliyyatın növü (hava,dəmir yolu,dəniz və ya avtomobil nəqliyyatı), təyyarə üzrə reys, vaqon ilə qatar nömrəsi, dənizlə daşımada gəminin adı və yük götürmə qabiliyyəti;

q) yüklərin daşınma xüsusiyyətləri (gəmi anbarında, göyərtidə, qabsız, kisələrdə, baklarda, bağlamalarda, yeşiklərdə və s.);

d) yükün göndərilmə tarixi, yüklənməsi, anbarların surğucla möhürlənməsi və təyinat məntəqələrinin adı;

ğ) yüklərin dəyəri və sığorta məbləği;

e) yüklərin hansı sığorta hadisəsindən sığortalanması;

Sığorta müqaviləsi sığortaçının və ya onun vəkili etdiyi şəxs tərəfindən sığortalanacaq yükə baxış keçirməklə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi üzrə hesablanmış sığorta haqqı müqavilədə şərtləşdirilmiş müddətdə (nəqdi və ya nəqdiyəsiz qaydada) sığorta etdirən tərəfindən ödənilməlidir.

Bu növ üzrə – nəqliyyat vasitələrinin toqquşması, oğurluq, yanğın, ildırım vurması, çovğun, fırtına, burulğan və digər təbii fəlakətlər, yüklərin yükləmə və boşaldılması və ambarda saxlanması və üçüncü şəxslərin düşünülmüş qəsd hərəkətləri nəticələrində yüklərin zədələnməsi və ya məhv olması sığorta hadisələri sayılır.

Sığorta müqaviləsi üzrə məsuliyyət yükün sığorta etdirənin ambarından nəqliyyat vasitəsinə yükləndiyi andan həmin yükün təyinat məntəqəsinə çatdırılanadək (müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa) müddəti əhatə edir.

Aşağıdakı hadisələr nəticəsində yüklərin zədələnməsi və ya məhv olması üzrə dəymiş zərərlər sığorta təminatına alınmır:

a) müxtəlif hərbi əməliyyatlar, yaxud hərbi tədbirlər və onun nəticələri, mina, torpedo, bomba və digər hərbi silahlar, quldurluq, xalq ixtişaşları, nümayişlər, hərbi və mülki hakimiyyətin tələbi üzrə girov götürmə, müsadirə etmə;

b) atom partlayışının birbaşa yaxud dolayı təsiri (radiasiya, radioaktiv yoluxma);

v) sığorta etdirən və ya onun nümayəndələri tərəfindən qəsdən qablaşdırma, yük daşıma, göndərilmə və saxlama qaydalarına bilərəkdən əməl olunmaması;

q) yüklərin zədələnməsi və ya əskik halda qablaşdırılması;

d) sığortanın şərtlərinə əsasən qəza nəticəsində ödəniləsi zərərlərdən başqa, yüklərin daşınmasında yol verilən ləngimələr və qiymətlərin aşağı düşməsi ilə əlaqədar dəyən zərərlər;

ğ) gəmilərin tərləməsi və atmosfer töküntüləri nəticəsində yük islandıqda;

e) gəminin göyertəsində yüklərin daşınması zamanı dalğaların təsirindən yükün borddan suya düşməsi;

ə) gəminin, lixterin üzmə qabiliyyətinin azalması və digər nəqliyyat vasitələrinin yararsızlığı nəticəsində yükün zədələnməsi;

j) yükün daşınmasında səbəbindən asılı olmayaraq baş vermiş gecikmələr, zamanət və dayanmalar, yükləmə və boşaltma əməliyyatları üzrə əmələ gələ biləcək vergi, rüsum və xərclər;

k) gizli və qadağan olunmuş ticarət, qaçaqmalçılıq, idxal, ixrac və tranzit qayda və daşınmaların pozulması;

i) valyuta məzənnəsi və bazar qiymətinin fərqləri və ya faiz itkiləri, təhvil verməyə və ya gecikməyə görə ödənilən cərimə faizləri, gəlirdən məhrumolma, əmtəələrə təsir edə biləcək bütün növ qəza, ziyan, dağılma və itkilər, hava və atmosfer şəraitinin təsiri, çürümə və aşınmalar, gəmirici və digər həşəratların vurduğu zərərlər;

0) sığorta etdirənin məlumatı olduğu halda, barıt, kibrit, xam neft, benzin, fosfor, kimyavi maddələr, dinamit, nitroqliserin və bu kimi tez reaksiyaya girən və partlaya bilən maddələrlə bir yerdə yüklənib və ya boşaldılan zaman dəyən zərərlər;

Baş vermiş sığorta hadisələri ilə əlaqədar sığorta ödənişi sığortaçının baxış aktına, ekspertiza sənədlərinə, səlahiyyətli orqanlardan alınmış müvafiq sənədlərə (arayış, qərar, sərəncam və baş vermiş hadisə ilə əlaqədar nəqliyyat təşkilatı tərəfindən tərtib və təsdiq olunmuş aktlara) əsasən faktiki dəymiş zərəre görə, sığorta məbləğindən artıq olmamaq şərti ilə verilir.

Dəymiş zərərin miqdarı sığorta etdirənin və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakı ilə müəyyən edilir. Tərəflər arasında fikir ayrılığı olduqda tərəflərin razılığı ilə zərər ekspertiza yolu ilə müəyyən edilir və burada ekspert rəyi əsas götürülür.

Sığorta ödənişinin verilməsindən imtina edilməsi hallarında, sığortaçı sığorta qaydasının və sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə əməl etməklə imtinanın səbəblərini göstərməklə sığorta etdirənə yazılı məlumat verməlidir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası üzrə sığortanın obyektinə təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq dövlət aktı olan kənd təsərrüfatı istehsalçılara (fermer təsərrüfatlarında daxil olmaqla) məxsus kənd təsərrüfatı bitkilərinin və çoxillik əkmələrin məhsulları (gül-bəzək, tingliklər, şitilliklər və çoxillik otların məhsullarından başqa) aiddir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası üzrə – saxta vurma, dolu, leysan yağış, sel, tufan, ildırım vurma, quraqlıq, yanğın hadisələri və üçüncü şəxsin qəsd hərəkətləri sığorta hadisələri sayılır.

Aşağıdakı hallarda sığorta təminatı verilmir:

- a) partlayış nəticəsində əmələ gələn itkilər;
- b) xalq hərəkatları, tətil, üsyan və bunların qarşısını almaq və ya təsirlərini azaltmaq üçün səlahiyyətli orqanlar tərəfindən görülən tədbirlər nəticəsində yaranmış itkilər;
- v) terror aktları nəticəsində dəymiş itkilər;
- q) təbii itkilər;
- d) xəstəliklər və ziyanvericilər nəticəsində əmələ gələn itkilər;

ğ) radiasiya və radioaktiv birləşmələrin və ya bunların nəticəsində hərbi və inzibati tədbirlərin aparılmasından əmələ gələn itkilər;

e) müharibə, hər hansı döyüş nəticəsində əmələ gələn itkilər;

ə) məhsulun vaxtında toplanmamasına görə itkilər;

Sığorta müqaviləsi sığorta etdirənin iki nüsxədən ibarət sığortaçıya təqdim etdiyi təklifnaməsinə əsasən bağlanılır. Bu təklifnamədə sığorta etdirənin adı, ünvanı, kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkildiyi yer, əkilmiş bitkilərin adı, əkin sahəsinin miqdarı, plan məhsuldarlığı, axırıncı ilin faktiki məhsuldarlığı, qəbul olunan məhsuldarlıq və məhsulun dəyərinin təyin edilməsi üçün bir sentnerin bazar qiyməti göstərilir.

Təklifnamənin bir nüsxəsi sığorta haqları və onun ödənilmə müddəti göstərilməklə sığorta etdirənə qaytarılır.

Kənd təsərrüfatı bitkiləri və çoxillik əkmələrin məhsulunun sığortası üzrə müqavilə, hər bir bitkinin bütün əkin sahəsi üçün bağlanılır.

Bitkilərin və əkmələrin məhsulunun sığortası üzrə müqavilələr əkin sahələrində cücərtilər (yaşıllaşma) alındıqdan, bağlarda isə tumurcuqların oyanmasından və meyvə

ağaclarında çiçəklənmənin başa çatmasından sonra əkin sahəsinə baxmaqla və müəyyən edilmiş təqvim müddətləri nəzərə alınmaqla bağlanılır.

Aşağıdakı hallarda müqavilə bağlanılmır:

-kənd təsərrüfatı bitkilərinin və çoxillik əkmələrin təqvim müddəti keçdikdə;

-əkin sahələrində cücərilərin normal çıxışı olmadıqda;

-meyvə və bağlarda normal tumurcuqlar və çiçəklənmənin olmadığı hallarda;

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası üzrə sığorta məbləğinin təyin edilməsi zamanı məhsulun dəyəri – keçmiş ildə bir hektara düşən faktiki məhsuldarlığa (sığortalanan bitki birinci il əkildikdə 1 ha müəyyən olunan proqnoz məhsuldarlığı), sığorta etdirənin verdiyi 1 sentnerin bazar qiymətinə və ümumi əkin sahəsinə görə hesablanır. Məsələn: fermer təsərrüfatı cari ildə 30 ha payızlıq buğda əkin sahəsinə sığorta etdirmək üçün sığortaçıya təqdim etdiyi təklifnamədə keçən ilin 1 hektardan məhsuldarlığını 15 sentner, 1 sen. Buğdanın qiymətini isə 40000 manat göstərmişdir. Bu halda əkin sahəsinin dəyəri $15 \times 40000 = 600000 \times 30 \text{ ha} = 18000000$ manat təşkil edəcək.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığorta müqaviləsində sığorta etdirənin qəbul etdiyi məhsuldarlıq (proqnoz) onun axırncı il aldığı faktiki məhsuldarlıqdan, o olmadıqda, onda həmin ərazi üzrə keçən ilin faktiki orta məhsuldarlığından neçə dəfə artıqdırsa, sığorta haqqının hesablanması üçün müəyyən olunmuş tarif dərəcəsində bir o qədər artırılır.

Sığortalanmış kənd təsərrüfatı məhsulları baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində tam məhv olduqda zərər məbləği müqavilədə göstərilmiş məbləğ həcmində sığorta etdirənə ödənilir.

Əkin sahəsinin bir hissəsi tam, digər hissəsi isə qismən zərər çəkərsə, tamamilə zərər çəkmiş hissədə sığorta təminatı başa çatmış olur. Qismən halda isə sığorta təminatı

müqavilənin sonuna və ya məhsul yığımına qədər baş verə biləcək digər zərərlər üçün də davam edir.

Sığorta etdirən kənd təsərrüfatı bitkisinin əkin sahəsini faktiki səpdiyindən çox göstərildiyi hallarda zərərin miqdarı sığorta müqaviləsində göstərilən əkin sahəsinə görə müəyyən edilir və ödənilir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları sığorta hadisəsi nəticəsində tam məhv olduqda 1 ha əkin sahəsi məhsulunun dəyəri nəzərə alınmaqla məhsulun sığortalama faizi, əkin sahəsi qismən zədələndiyi halda isə məhsul toplandıqdan sonra tam məhv olmaya görə sığorta ödənişi verilən sahə çıxılmaqla, qalan sahə üzrə hesablanmış sığorta ödənişi məbləğindən sığorta qaydasında göstərilmiş müəyyən faiz miqdarında ödənilir.

Sığorta ödənişindən aşağıdakı hallarda imtina edilə bilər:

a) sığorta etdirənin imkanı olduğu halda məhsulun məhv olması, zədələnməsi barədə sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçıya vaxtında məlumat vermədikdə;

b) toplanmış məhsulun miqdarı barədə düzgün məlumat vermədikdə;

v) kənd təsərrüfatı bitkilərinin və çoxillik əkmələrin məhsullarının becərilməsində aqrotexniki qaydalara əməl edilmədikdə;

q) yangından mühafizə qaydalarına əməl edilmədikdə;

d) əkin sahələrinin qorunub saxlanması təmin edilmədikdə;

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası üzrə iddalara qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada baxılır.

Əmanətlərin sığortası növü üzrə vətəndaşların və hüquqi şəxslərin müyyən müddət üzrə banklara qoyduqları pul vəsaitlərinin və bu pul vəsaitləri üzrə hesablanmış bank faizlərinin sığorta təminatına alınmasını əhatə edir.

Sığorta müqaviləsi təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasında dövlət qeydiyyatı

tından keçmiş və bank fəaliyyətini həyata keçirən, fətondaşlardan və hüquqi şəxslərdən müəyyən müddətə, faiz məbləği ödəməklə öz məsuliyyətinə pul vəsaiti, depozit məbləği qəbul etmiş banklarla sığorta təşkilatları arasında bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi banka qoyulmuş əmanətlər üzrə vətəndaşlar və hüquqi şəxslərlə bank arasında bağlanmış əmanət və depozit müqavilələrinə əsasən, müqavilənin müddəti, əmanətin məbləği və bank faizi əsas götürülməklə bağlanılır.

Müqavilə bankın yazılı müraciyyətinə əsasən bağlanılır. Müqavilənin təminat müddəti, əmanətin qoyulduğu müddət götürülür. Əmanətin qoyulduğu müddət vətəndaşlar və ya hüquqi şəxslərlə bank arasında razılaşmaya əsasən müqavilə əsasında uzadılsa, bu halda sığorta haqqı ödənilməklə yeni müddət üçün sığorta müqaviləsi bağlanılır.

Müqavilə bağlanmış bank tərəfindən əmanətin sığortası üzrə hesablanmış sığorta haqqı sığortaçıya ödənildikdən sonra ona müəyyən olmuş formada sığorta şəhadətnaməsi verilir. Müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa sığorta haqqının nəqd ödənilməyi halda sığorta haqqının alındığı gündən, nəqdiyəsiz köçürmə yolu ilə sığortaçının bank hesabına daxil olduğu gündən sığorta müqaviləsi qüvvəyə minir.

Sığortaçı bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə yalnız müqavilə ilə müəyyən edilmiş sığorta məbləği həddində bank qarşısında məsuliyyət daşıyır.

Əmanətlərin sığortası üzrə bankların müflisləşməsi, vətəndaşlar və hüquqi şəxslər qarşısında götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirə bilməməsi halları sığorta hadisələri sayılır.

Bankların müflisləşmiş hesab olunması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş prosedurlara uyğun olmalı, ləğvetmə komissiyası tərəfindən bankın ödəmə qabiliyyətinin olmaması təsdiq olunmaqla, bankın müflisləşməsi barədə dövrü mətbuatda elan olmalıdır.

Müflisləşmə halında sığortalanmış əmanətlər üzrə bank ödəyə bilməyəcəyi əmanətlər barədə sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçıya sığorta ödənişinin verilməsi barədə ərizə ilə müraciyyət edir və əmanətçilərə olan borclara dair siyahını ərizəyə əlavə edir. Sığortaçı isə öz növbəsində ərizəni aldıqdan sonra bankın ləğv etmə komissiyasına əmanətçilərin alacaqları əmanət və faiz məbləğlərini araşdırmaqla sığorta ödənişini haqq – hesab edir və ödəyir

Bankların düşünülmüş qəsd hərəkətləri, «Bank fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununa və digər qanunvericilik aktlarına və bankın öz nizamnaməsinə zidd fəaliyyəti ilə bağlı müflisləşmə ilə bağlıdırsa, bu halda sığortaçı sığorta ödənişindən imtina edə bilər.

Sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada həyata keçirilir.

Bazar iqtisadiyyatında vətəndaşların həyatı və sağlamlıqlarının qorunmasında şəxsi sığortanın həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Şəxsi sığorta - vətəndaşların həyat sığortasını (yığım sığortası), uşaqların sığortasını, nigahadək sığortanı, bədbəxt hadisələrdən sığortanı və hava, dəniz, dəmir yol və avtomobil nəqliyyatı vasitələrindən istifadə edən sərnəşinlərin sığortasını əhatə edir.

Müasir dövüdə şəxsi sığortanın inkişafında, o cümlədən uzunmüddətli həyat sığortası, uşaqların və nigahadək sığortanın geniş yayılmasına mənfi təsir edən amillərdən biri SSRİ dövründə həyatlarını, uşaqlarını sığortalamış vətəndaşlara, müstəqillik əldə etdikdən sonra verilməli olan sığorta alışı və sığorta məbləğlərinin tələb olunan səviyyədə indeksləşdirilməməsi, bir çox istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin dayandırılması olmuşdur. Bundan başqa həyat sığortasının inkişaf etdirilməsinə təsir edən amillərdən biridə əhali arasında sığortanın bu növünün sosial və maddi əhəmiyyətinə dair kütləvi izahat işlərinin zəif aparılması, sığorta etdirənlərin sığortaçının əldə etdiyi

mənfəətdə iştiraklarına dair sığorta qaydalarının günün tələblərinə uyğunlaşdırılmaması, radio və telereklamlardan istifadə olunmamasıdır.

Həyat sığortası üzrə sığorta qaydalarının şərtlərindən asılı olaraq sığorta müqaviləsi bağlanılan günə yaşı 16 və ya 18 yaşdan 60 yaşadək olan, lakin müqavilənin müddətinin qurtarması vaxtı 65 yaşdan yuxarı olmamaq şərti ilə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, respublikada daimi yaşayan xarici ölkə vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə 3, 5, 10,15 və 20 il müddətinə sığorta müqaviləsi bağlanılır.

Müqavilənin şərtlərinə görə həyatı sığorta olunan şəxs «sığortalı», sığorta haqqı ödəməklə sığortalının mənfəyini sığortaçıda sığortalayan «sığorta etdirən», sığorta müqaviləsində tərəf kimi iştirak etməməsinə baxmayaraq lehinə sığorta müqaviləsi bağlanan və sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortaçıdan sığorta ödənişi tələb etmək hüququna malik olan şəxs isə «sığortadan faydalanan adlanır».

Eyni bir şəxs həm sığortalı, həm sığorta etdirən, vəfat etməmə şərti ilə bağlanan sığortalarda isə həm də sığortadan faydalanan ola bilər.

Həyat sığortası üzrə sığorta hadisələri aşağıdakılar hesab olunur:

-müqavilə üzrə şərtləşdirilmiş sığorta müddətinin başa çatması;

-həyat sığortası qaydalarında qeyd olunan istisnalar nəzərə alınmaqla sığortalının ölümü;

-bədbəxt hadisə nəticəsində alınmış zədə;

-zəhərli bitkilərlə, kimyavi maddələrlə, keyfiyyətsiz ərzaq məhsulları ilə və tibbi dərmanlarla təsadüfi ciddi zəhərlənmə;

-gənə ensefaliti (ensafalomieliti), yaxud peliomelitle xəstələnmə;

-potoloji doğuş;

-düzgün olmayan tibbi manipulyasiya nəticəsində sümüklərin, dişlərin təsadüfi sınıması, yanması, orqanların partlaması (yaralanması) yaxud onların kəsilib çıxarılması;

Aşağıdakı hallar sığorta təminatına alınmır:

-Sığortalı intihar və ya intihara cəhd etmə nəticəsində vəfat edərsə (bu halda sığortalının həmin andakı əqli vəziyyətindən asılı olmayaraq onun hüquqi vərəsəsinə sığorta müqaviləsi üzrə sığortaçı tərəfindən yalnız sığortanın həmin tarixə olan riyazi ehtiyatını ödəyir);

-sığortadan faydalanan şəxs həyatı sığorta olunmuş şəxsi öldürərsə və ya öldürülməsində hansısa formada iştirak edərsə (bu halda həmin şəxs sığorta ödənişinin alınmasından məhrum edilir və həmin ödəniş vəfat edənənin hüquqi varisinə verilir);

-alkaqol, narkotik, yaxud toksiki maddələrin təsirindən sərxoş vəziyyətdə nəqliyyat vasitəsini idarə etməsi, yaxud idarəetməni sərxoş vəziyyətdə olan şəxsə verməsi nəticəsində həlak olma və ya zədələnmə;

-müqavilədə əlavə razılaşma yoxdursa, müharibə. Lakin, sığortalı müharibə zamanı və hərbi hərəkətlərlə əlaqədar vəfat edərsə, vəfat etmə tarixindəki riyazi ehtiyatlar, ödənişin veriləcəyi tarixə qədər keçən müddətin texniki ayırma faizləri ilə birlikdə sığortalının hüquqi varislərinə ödənilir;

-sığortalı, əlavə razılaşma yoxdursa, müalicə məqsədli olanlar istisna edilməklə, nüvə risqi və ya QİÇS xəstəliyi nəticəsində vəfat etdikdə. Bu halda sığortaçı yalnız riyazi ehtiyatın ödənilməsinə görə məsuliyyət daşıyır;

Həyat sığortası üzrə sığorta müqaviləsi, müqavilənin şərtlərindən asılı olaraq dünyanın bütün ölkələrində hüquqi qüvvədə ola bilər.

Sığorta müqaviləsində əlavə razılaşmalar yoxdursa, sığorta müqaviləsinin başlanma tarixi sığort şəhadətnaməsində göstərilmiş başlama və sona çatma tarixində saat 24-00-da başlayır və 24-00-da başa çatır.

Sığorta etdirən, sığortadan faydalanan şəxsi sığorta müqaviləsi bağlandığı zaman və ya sonra təyin etmək, eləcədə istədiyi vaxt başqası ilə əvəz etmək hüququna malikdir. Lakin, sığorta etdirən dəyişdirmə hüququndan imtina etdiyini sığorta şəhadətnaməsində yazdıraraq onu sığortadan faydalananla təhvil verərsə, həmin şəxsi başqası ilə əvəz etmək hüququnu itirir.

Sığorta şəhadətnaməsinin itirilməsi halında, sığortaçıda saxlanılan və sığorta etdirən tərəfindən imzalanmış qeyd və sənədlər əsas götürülməklə sığorta şəhadətnaməsinin itmiş nüsxəsi etibarsız hesab olunur. Onun yerinə, sığorta etdirənin ərizəsinə əsasən itmiş sığorta şəhadətnaməsinin dublikatı verilir.

Bu sığorta ilə hər hansı bir şəxsin sığorta şəhadətnaməsində göstərilən müddət ərzində və ya müqavilədə göstərilən hal və şərtlər daxilində vəfat etməsi, yaxud həmin şəxsin müqavilədə göstərilən müəyyən bir müddətdən artıq yaşamaq ehtimalına və yaxud hər iki ehtimalla birlikdə sığorta təminatı verilə bilər. Lakin, 16-18 yaşından kiçik olan şəxslərin, himayədə olanların və ya anormal şəxslərin vəfat etməsini şərt kimi qəbul etməklə sığorta müqaviləsi bağlanmasına yol verilmir və belə müqavilələr etibarsız hesab olunur.

Həyatı sığorta olunan şəxs ilkin sığorta haqqının ödənilməməsindən əvvəl vəfat etdikdə, sığorta müqaviləsi etibarsız sayılır.

Sığortalı sığorta müqaviləsi ilə özünün ölümü halında bir və ya bir neçə şəxsi sığorta ödənişinin alınması üzrə vərəsəlik hüququnun olmasını təyin edə bilər.

Sığorta məbləği sığortaçı ilə sığorta etdirən arasındakı razılığa əsasən istənilən məbləğə bağlanıla bilər. Müqavilənin və sığorta qaydasının şərtləri əsas götürülməklə müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə sığorta məbləği artırıla və ya azaldıla bilər.

Sığorta haqları sığortalının yaşından, müqavilənin müddətindən və sığorta məbləğindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Sığorta müqaviləsi ilə müəyyən olunmuş sığorta haqlarını sığorta etdirən və ya onun tapşırığı ilə başqa bir şəxs tərəfindən birdəfəlik və ya aylar üzrə nəqdi və ya nəqdiyəsiz qaydada (sığortaçının bank hesabına köçürməklə) ödənilə bilər. Sığorta haqqı sığorta etdirən tərəfindən nəqdi qaydada ödəniləndə ona müəyyən olunmuş formada sığorta haqqının alınması barədə qəbz verilir.

Sığorta və alış məbləğinin (müqavilənin vaxtından əvvəl dayandırılması ilə əlaqədar) verilməsi üçün aşağıdakı sənədlər sığortaçıya təqdim olunur:

a) sığortalı tərəfindən:

-müqavilənin müddətinin başa çatması ilə əlaqədar sığorta şəhadətnaməsi, sığorta haqqı nəqdi qaydada ödənilmişdirsə, axıncı ödəniş qəbzi;

-zəhərlənmə, zədələnmə və s. sığorta hadisələri ilə əlaqədar sığortaçı tərəfindən müəyyən olunmuş formada ərizə, müalicə profilaktika müəssisəsinin arayışı;

-sığorta müqaviləsinin vaxtından əvvəl dayandırılması ilə əlaqədar ərizə;

b) xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanmış şəxs (şəxslər) tərəfindən:

-ərizə, sığorta şəhadətnaməsi, sığorta haqqının ödənilməsinə dair axıncı qəbz (nəqd ödəniləndə), sığortalının ölümü haqqında şəhadətnamə (yaxud onun notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti), özünün ölümü halında onun hüquqi vərəsəsinin vərəsəlik haqqında sənədi;

Sığortalı və ya sığorta və alış məbləğinin alınmaq hüququ olan şəxs, istənilən şəxsə həmin məbləğin alınması üçün vəkalətnamə verə bilər. İstənilən halda sığorta və alış məbləğinin alınması üçün müraciyyət edən şəxs sığortaçıya qeyd olunan sənədlərlə bərabər şəxsiyyət vəsiqəsinidə təqdim etməlidir.

Sığorta müqaviləsinin müddəti qurtardıqda sığortalıya şərtləşdirilmiş sığorta məbləği ödənilir. Bu halda sığortalı sığorta məbləğini sığortanın müddəti qurtardığı gündən Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən olmuş müddət ərzində sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçıdan tələb etmək hüququna malikdir. Bu hüquq sığorta olunanın ölümü hallarında onun hüquqi varislərinə keçir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi ilə müqavilənin başa çatması müddətindən sonra tələb etmə müddətinin qurtarması gününədək sığorta məbləği alınmazsa, ödənilməmiş məbləğ müvafiq sığortaçı tərəfindən dövlət büdcəsinin hesabına keçirilir.

Müqavilənin qüvvədə olduğu dövüdə ödənilməyən sığorta haqları sığorta məbləği ödənilərkən sığortaçı tərəfindən tutulur.

Uşaqların sığortası üzrə sığorta müqaviləsi Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə, Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan xarici vətəndaşlarla və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə (uşaqları övladlığa götürənlərlə) və uşağın qohumları ilə, həmçinin uşaqları qəyyumluğa götürən şəxslərlə onların sığortaçıya təqdim etdikləri ərizələrə əsasən bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi bağlanılan günə xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanmış uşağın yaşı 15 yaşdan yuxarı olmalıdır.

Sığortanın müddəti, xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanan uşağın yaşı ilə 18 il arasındakı fərq kimi müəyyən edilir. Bununla yanaşı uşağın yaşı tam ilə kimi yuvarlaqlaşdırılır (aylar tam il kimi hesab olunur).

Sığorta məbləği sığorta etdirənin təklifi ilə istənilən məbləğə bağlanıla bilər.

Sığorta haqları sığorta müqaviləsinin müddətindən, uşağın yaşından və sığorta məbləğindən asılı olaraq hesablanır. Müqavilə üzrə hesablanmış sığorta haqları sığorta etdirən tərəfindən nəqdi və ya nəqdiyəsiz

(sığortaçının bank hesabına köçürmək yolu ilə) birdəfəyə və ya sığorta müddəti üzrə hər ay sığortaçının müəyyən etdiyi cədvələ uyğun ödənilir.

Əgər sığorta etdirənin əvəzinə sığorta haqqını hər hansı bir şəxs verirsə, bununla əlaqədar olaraq o, sığorta müqaviləsi üzrə heç bir hüquq əldə etmir.

Sığorta müqaviləsi ilk sığorta haqqı ödənildikdən sonra qüvvəyə minir. İlk sığorta haqqı ödənildikdən sonra sığorta etdirənə müəyyən olunmuş formada sığorta şəhadətnaməsi verilir. Sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu dövrdə sığorta etdirən tərəfindən sığorta şəhadətnaməsi itirilərsə ona həmin şəhadətnamənin dublikatı verilməklə əvvəlki şəhadətnamə etibarsız sayılır.

Sığorta etdirən, sığorta müqaviləsindən irəli gələn bütün hüquq və vəzifələrini qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada başqa bir şəxsə verə bilər. Bu halda sığorta müqaviləsi üzrə sığorta etdirənin hüquq və vəzifələrini öz öhdəsinə götürmüş şəxs sığortaçıya ərizə ilə müraciyyət edir və şəxsiyyət vəsiqəsini və sığorta etdirənin öz hüquq və vəzifələrinin bu şəxsə verilməsinə dair notarial qaydada təsdiq olunmuş ərizəsini təqdim edir.

Sığorta etdirənin ölümü yaxud onun məhkəmə tərəfindən ölmüş, itkin düşmüş elan edilməsi ilə əlaqədar, sığorta haqqının ödənilməsinə başqa bir şəxs öz üzərinə götürə bilər.

Sığorta müqaviləsinin vaxtından əvvəl, yəni müqavilə üzrə müddətin başa çatmasını gözləmədən müqavilənin dayandırılması və ya ona xitam verilməsi həyata keçirilərsə, bu «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun və sığorta qaydasının tələblərinə uyğun olmalıdır.

Sığorta etdirən sığortaçıya yazılı ərizə verməklə, sığorta müqaviləsini vaxtından qabaq dayandırmaq hüququna malikdir. Bu halda sığorta etdirənə, sığorta müqaviləsi üzrə ödədiyi sığorta haqlarından alışı məbləği verilir. Sığorta etdirən (onun ölümü hallarında isə vərəsələr) müqavilənin

pozulması ilə əlaqədar alış məbləğini Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müddətdə sığortaçıdan ala bilər.

Sığorta müqaviləsinin vaxtından əvvəl dayandırılması haqqında ərizə vermiş sığorta etdirən sığorta müqaviləsində və sığorta qaydalarında müqavilənin bərpa edilməsi nəzərdə tutulmuşdursa, bu halda sığorta etdirən əlavə ərizə təqdim etməklə sığorta müqaviləsini bərpa etməklə, ödənilməmiş sığorta haqlarını birdəfəlik ödəməklə, qalan dövr üçün sığorta haqlarının ödənilməsini davam etdirə bilər.

Sığorta müqaviləsi üzrə müddətin başa çatması – sığorta hadisəsi sayılır. Bu halda sığorta məbləği, sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçı tərəfindən xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanmış uşağa və ya sığorta etdirənə verilir. Sığorta məbləği verilərkən, sığorta etdirən tərəfindən ödənilməmiş sığorta haqları məbləği sığortaçı tərəfindən tutulur.

Əgər sığorta etdirən sığorta məbləğinin verilməsi haqqında sığortaçıya ərizə veribsə, lakin həmin məbləği almadan vəfat edibsə, onda sığorta məbləği – sığorta olunmuş uşağa verilir.

Xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanmış uşaq sığortanın müddəti qurtardıqdan sonra sığorta məbləğini almadan vəfat etmişdirsə, bu halda sığorta məbləği onun hüququ vərəsələrinə verilir.

Sığorta müqaviləsi üzrə müddətin başa çatması ilə yanaşı sığorta hadisələrinə aşağıdakılar aiddir:

a) qəza hadisəsi nəticəsində sığorta olunan uşağın zədələnməsi, ölümü;

b) zəhərli bitkilərlə, kimyəvi maddələrlə, keyfiyyətsiz yeyinti ərzaqları ilə, tibbi dərmanlarla təsadüfi zəhərlənmə;

v)kənə ensefaliti yaxud peyvənddən sonra ensefalitlə (ensefalomielitlə), poliomiellitlə, qematogen ostemielitlə xəstələnmə;

q) düzgün olmayan tibbi manipulyasiya nəticəsində sümüklərin, dişlərin təsadüfi sınıması, çıxması, orqanların partlaması;

-a, b, v, q yarımbəndlərində göstərilmiş sığorta hadisələri zamanı sığorta qaydalarının şərtlərinə əsasən sığorta etdirənə sığorta müqaviləsi üzrə ödədiyi sığorta haqları tam qaytarılmaqla bərabər sığorta məbləğindən müəyyən faizlə əlavə yardımda verilə bilər.

Sığorta etdirənə sığorta məbləği, sığorta müqaviləsinin vaxtından əvvəl dayandırılması üzrə verilən məbləğ və ya əlavə yardım sığorta etdirən tərəfindən təqdim olunmuş sığorta şəhadətnaməsinə, ərizəsinə, tibbi arayışlara və şəxsiyyət vəsiqəsinə əsasən, sığortalanmış uşağa sığorta şəhadətnaməsi və şəxsiyyət vəsiqəsinə, uşağı qəyyumluğa, övladlığa götürənlərə isə bu hüquqları təsdiqedic səndlər, sığorta şəhadətnaməsi, ərizələri və şəxsiyyət vəsiqələrinə əsasən verilir.

Əlavə sığorta yardımı sığorta etdirənin qəsd hərəkətləri nəticəsində törədilmiş hallarında verilmir.

Uşaq sığortası üzrə mübahisələrə məhkəmə yolu ilə baxılır.

Nigahadək (toyadək) sığorta müqavilələri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan 18 yaşdan 60-65 yaşadək (sığorta qaydalarının şərtlərindən asılı olaraq) şəxslərlə, valideyinlərlə (övladlığa götürənlərlə), uşağın digər qohumları ilə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi sığorta etdirənin müəyyən olunmuş formada sığortaçıya təqdim etdiyi yazılı ərizəsinə əsasən bağlanılır.

Sığorta müqaviləsi bağlanılan günə uşağın yaşı 15 yaşdan artıq olmamaq şərti ilə sığortalanır.

Aşağıdakı hallar istisna olmaqla, müqavilənin qüvvədə olduğu dövrdə sığorta etdirənin ölümü sığorta hadisəsi sayılır:

a) sığorta etdirənin, sığorta etdirənin sığorta müqaviləsinin qüvvəyə mindiyi gündən 6 ay keçənədək (bu müddət sığortaçı ilə sığorta etdirən arasında razılaşmaya əsasən artırıla bilər) onkoloji xəstəlikdən yaxud ürək-damar sistemi xəstəliyindən, özünə qəsd nəticəsində ölümü;

b) istintaq orqanları və ya məhkəmə tərəfindən sığorta etdirənin hərəkətində düşünülmüş cinayət əlamətləri müəyyən olunmuş ölümü;

v) alkoqol, narkotik yaxud toksiki sərxoşluq vəziyyətində ölümü;

q) sığorta olunan bilərəkdən sığorta etdirəni bilərəkdən həyatından məhrum edərsə, yaxud ölümünə gətirib çıxara biləcək bədən xəsarəti yetirərsə;

Sığorta məbləği sığorta etdirənin arzusu ilə istənilən məbləğə bağlanıla bilər.

Sığorta haqqı sığorta etdirənin yaşından (uşağın yaşı nəzərə alınmır), sığorta məbləğindən və sığortanın müddətindən asılı olaraq sığortaçının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış sığorta qaydalarında nəzərdə tutulmuş cədvələ əsasən müəyyən olunur.

Hesablanmış sığorta haqqı sığorta etdirən tərəfindən nəqdi və ya nəqdiyəsiz, birdəfəlik və ya aylar üzrə ödənilə bilər. Sığorta müqaviləsi ilk sığorta haqqı ödənildikdən sonra qüvvəyə minir.

Əgər sığorta haqqı sığorta etdirənin əvəzinə hər həansı bir şəxs tərəfindən ödənilərsə, bununla əlaqədar olaraq o, sığorta müqaviləsi üzrə heç bir hüquq əldə etmir.

Sığortanın müddəti, xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlanmış uşağın yaşı ilə (sığorta müqaviləsi bağlanılan günə) 18 il arasındakı fərq kimi müəyyən edilir.

Sığortanın müddətinin qurtarması sığorta hadisəsi sayılır. Sığorta olunana sığorta məbləği (18 yaşla nigah müqaviləsi bağlanılan günədək olan müddət üçün sığortaçının əlavə ödəniş faizində nəzərə alınmaqla) əlavə ilə birlikdə

ona sığortaçıya təqdim etdiyi sığorta şəhadətnaməsinə və nigaha girməsinə dair şəhadətnaməyə əsasən verilir.

Sığorta etdirənin sığorta hadisəsi nəticəsində ölümü hallarında sığorta olunana sığorta müddətinin başa çatması ilə əlaqədar tam sığorta məbləği ödənilir.

Sığorta olunanın ölümü hallarında isə sığorta məbləği sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçı tərəfindən onun hüquqi varisinə ödənilir.

Sığorta etdirən tərəfindən sığortaçıya ərizə verməklə sığorta müqaviləsini vaxtından əvvəl dayandıra bilər, bu halda sığorta qaydalarına əsasən sığorta etdirənə ödədiyi sığorta haqqlarından işlərin aparılması xərcləri çıxılmaqla ona alış məbləği ödənilir.

Müqavilənin qüvvədə olduğu dövürdə bir və ya bir neçə sığorta hadisələri üçün sığorta ödənişlərinin ümumi məbləği müqavilədə göstərilmiş sığorta məbləğindən artıq ola bilməz.

Əgər sığorta olunan sığorta qaydalarında nəzərdə tutulmuş son yaş həddinədək nigaha girməzsə bu haldada ona eyni qayda ilə sığorta məbləği ödənilir. Sığorta müddəti üzrə sığorta etdirən tərəfindən ödənilməmiş sığorta haqqı, sığorta məbləği ödənilərkən sığortaçı tərəfindən tutulur.

Nigahadək sığorta üzrə iddalara Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmədə baxılır.

Bu sığorta növü üzrə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan xarici ölkə vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan şəxslər bədbəxt hadisələrdən sığorta təminatına alınır.

Sığorta müqavilələri ayrı – ayrı vətəndaşlarla, idarə, müəssisə və təşkilatlarla, sığorta etdirənin yazılı və ya şifahi müraciyyətinə əsasən bağlanılır.

İdarə, müəssisə və təşkilatlar öz vəsaitləri hesablarına fəhlə və qulluqçuları kollektiv şəkildə bədbəxt hadisələrdən sığorta etdirə bilər. Bu halda onlar fəhlə və qulluqçuların

siyahısını (vəzifələrini göstərməklə), hər bir işçinin nə məbləğdə sığortalanmasını sığortaçıya bildirir.

Sığorta müqaviləsi bir il müddətinə bağlanır. Bu müddət tərəflərin razılığına əsasən artırıla bilər.

Sığorta etdirənin arzusu ilə istənilən məbləğə sığorta müqaviləsi bağlanılır.

Sığorta haqqı sığorta məbləğindən, sığortanın müddətindən və sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimallarına əsasən, sığortaçının qaydalarında nəzərdə tutulmuş qaydada hesablanır.

Sığorta müqaviləsi ilk sığorta haqqı ödənildikdən sonra qüvvəyə minir və müqavilədə şərtləşdirilmiş gün saat 24-00-da başa çatır.

Hesablanmış sığorta haqqı nəqdi və ya nəqdiyəsiz (sığortaçının bank hesabına köçürməklə) ödənilə bilər. İlk sığorta haqqı ödənildikdən sonra sığorta olunana sığorta şəhadətnaməsi verilir. Sığorta olunan sığorta şəhadətnaməsini itirdikdə ona şəhadətnamənin dublikatı verilir və itirilmiş şəhadətnamə etibarsız sayılır.

Bədbəxt hadisələrdən sığorta üzrə fiziki şəxslərin (vətəndaşların) məişətdə və istehsalatda baş vermiş bədbəxt hadisələr nəticəsində zədələnməsi, zəhərlənməsi və hlak olması (ölümü) sığorta hadisəsi sayılır.

Sığorta olunana baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində zədələnməsi, zəhərlənməsi və ölümü hallarında sığortaçı tərəfindən aşağıdakı sənədlərə əsasən sığorta ödənişi verilir:

a) zədələnmə hallarında:

- sığorta olunanın ərizəsi;

- sığorta şəhadətnaməsi;

- tibb müəssisəsinin arayışı;

- sığorta olunan I, II və III qrup əlillik aldıqda, əlilliyi

təsdiq edən sənədin notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti;

- baş vermiş hadisə idarə, müəssisə və təşkilatda baş vermişdirsə, hadisənin baş verməsinə dair tərtib olunmuş aktın surəti;

b) zəhərlənmə hallarında - a) bəndinin 4-cü abzası istisna olmaqla göstərilən sənədlər;

v) ölüm hallarında – a) bəndinin 4-cü abzası istisna olmaqla göstərilən sənədlər;

- vərəsəlik haqqında sənədin natorial qaydada təsdiq olunmuş surəti;

- ölüm haqqında şəhadətnamənin natorial qaydada təsdiq olunmuş surəti;

Sığorta ödənişinin verilməsi ilə əlaqədar, sığortaçı sığorta hadisəsinin baş verməsinə və onun nəticəsində zədələnmə, zəhərlənmə və ya ölüm hadisəsinin baş verməsinin araşdırılması üçün məhkəmə və istintaq orqanlarından əlaqədar məlumatları və sənədlərin surətlərini sorğu məktubu ilə tələb edə bilər.

Sığortalı və ya sığorta olunanın hüquqi varisi vaxtında sığorta ödənişini almamışdırsa, bu halda o, Azərbaycan Mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş müddətdə sığortaçıdan sığorta ödənişinin alınması hüququna malikdir.

Sərnişinlərin könüllü sığortası növü üzrə sığorta etdirənlər hava, dəmir yol, dəniz və avtomobil nəqliyyatı xidmətindən (şəhər daxili nəqliyyat istisna olmaqla) istifadə edən fiziki şəxslərdir.

Sığorta müqaviləsi müvafiq sığortaçı ilə (bu növ sığorta üzrə müqavilə bağlamaq hüququ olan) nəqliyyat xidmətindən istifadə edən, gediş (uçuş) üçün bilet alan şəxslərlə (sərnişinlərlə) fərdi qaydada bağlanılır.

Sığorta məbləği sığorta etdirənin arzusu ilə istənilən məbləğə bağlanıla bilər.

Sığorta haqqının hesablanması üzrə tarif dərəcəsi nəqliyyat vasitəsinin növündən, sığorta məbləğindən və gediş (uçuş) məsafəsindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Hesablanmış sığorta haqqı sığorta olunan tərəfindən müqavilə bağlanılarkən tam məbləğdə ödənilir. Sığorta haqqı ödənildikdə sığorta olunana müəyyən olunmuş formada

sığorta şəhadətnaməsi və sığorta haqqının qəbuluna dair qəbz verilir.

Sığorta müqaviləsi üzrə sığortaçı gediş (uçuş) üçün bilet almış sərnəşinlər qarşısında nəqliyyat vasitəsinin gedişi (uçuşu) üzrə xəbərdarlıq elan olunduğu andan sərnəşinlərin dediş (uçuş) biletində göstərilən marşrut üzrə nəqliyyat vasitəsinin son təyinat məntəqəsinə çadığı anadək məsuliyyət daşıyır.

Nəqliyyat vasitəsində gediş (uçuş) üçün bilet almış sərnəşinlərin nəqliyyat vasitəsindən istifadə etmə zamanı, habelə vağzalda, limanda, dayanacaqda və stansiyada olduqları zaman baş vermiş bədbəxt hadisələr nəticəsində sərnəşinlərin zədələnməsi və ölməsi (həlak olması) sığorta hadisələri sayılır.

Sərnəşinlərin özünə qəsd hərəkətləri, nəqliyyat vasitəsindən istifadə qaydalarına riayət etməməsi, cinayət tərkibli hadisə törətməsi, habelə sərxoş halda ehtiyatsız hərəkəti nəticəsində ölümü və ya səhhətə zərərin vurulması sığorta hadisəsi sayılmır.

Sığorta ödənişi - sığorta olunanın və ya onun hüquqi varisinin ərizəsi və şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərlə birlikdə aşağıdakı sənədləri sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçıya təqdim edir:

1. Sığorta olunanın ölümü halında:

-Sığorta hadisəsinin baş verməsini təsdiq edən sərnəşin daşıyıcısının aktı;

-gediş (uçuş) üçün alınmış bilet və ya onun kötüyünün surəti (sərnəşin daşıyıcısı tərəfindən təsdiq olunmuş);

-sığorta olunanın ölümü haqqında şəhadətnamənin notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti;

-vərəsəlik hüququnu təsdiq edən sənəd;

2.Sığorta olunanın səhhətinə zərər dəydikdə:

-sığorta hadisəsinin baş verməsini təsdiq edən sərnəşin daşıyıcısının aktı;

-sərnişinin ağır və ya yüngül xəsarət almasına dair tibb müəssəsinin arayışı;

-əlillik barədə HƏEK –nin arayışı və əlillik barədə vəsiqənin təsdiq olunmuş surəti;

-bilet yaxud onun təsdiq olunmuş kötüyünün surəti;

Sığorta hadisəsinin baş verməsinə dair akt sərnişin daşıyıcısı tərəfindən tərtib olunmaqla, hadisənin baş verdiyi tarix, saat, yer, hadisənin nə səbəbdən baş verdiyi və hər bir sərnişinə dəymiş zərər barədə məlumat verilir.

Sığorta hadisəsi nəticəsində sərnişinin ölümü hallarında sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçı tərəfindən tam sığorta məbləği, zədələnmə hallarında və əlillik hallarında isə sığorta məbləğindən sığorta qaydasında nəzərdə tutulmuş faiz məbləği ödənilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhalinin maddi və sosial müdafiəsində sosial və tibbi sığorta mühümü əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, əhalinin sağlamlığının qorunması, insanların pensiya yaşına çatması, əlil olması, ailə başçısını itirməsi, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum, uşağa qulluq, ölüm və sanatoriya-kurort müalicəsi zəruriliyindən irəli gələn tələblərin maddi cəhətdən ödənilməsində sosial və tibbi sığorta təminatı əsas amillərdən biridir.

Bazar iqtisadiyyatında müəssisələrin, o cümlədən tibb müəssisələrinin özəlləşdirilməsi ilə əlaqədar, vətəndaşlara pullu tibbi xidmət göstərilməsi şəraitində az təminatlı əhali təbəqəsinə tibbi xidmət göstərilməsi, özəlləşdirilmiş müəssisələrdə çalışan fəhlə və qulluqçulara sosial təminat verilməsi məqsədi ilə dövlət, sosial və tibbi sığortanın icbari (məcburi) qaydada tətbiq edilməsinə dair qanunvericilik aktı qəbul edilməsi ilə həyata keçirilir.

Bu qanunvericilik aktlarında sığorta təminatı halları nəzərə alınmaqla sosial və tibbi sığorta təminatının dəqiq məbləği və icra mexanizmi göstərilir.

Sosial və tibbi sığorta icbari (məcburi) və könüllü qaydada aparılır.

Sosial sığorta-vətəndaşların itirilmiş əmək haqlarının, gəlirlərinin və ya xərclərinin kompensasiya edilməsinə (əvəzinin ödənilməsi, bərpa), habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş təminat fondudur.

Tibbi sığorta-sağlamlığın qorunması sahəsində əhalinin sosial müdafiəsi forması olmaqla, sığorta hadisəsi (tibbi proqrama əsasən xəstələnmə, bədbəxt hadisələr nəticəsində yaralanma, xəsarət alma) baş verdikdə əhaliyə tibbi və dərman yardımı göstərilməsinə təminat verir.

Hər iki sığorta növü əhalinin sosial müdafiəsinə yönəldilmişdir.

Sosial sığortanın prinsiplərinə, bazar iqtisadiyyatında əhalinin maddi drumu üzrə təbəqələşmədən asılı olmayaraq aşağıdakılar aiddir:

- sosial sığortanın müntəzəmliyinə dövlət təminatı;
- sosial sığortanın ümumiliyi;
- sosial sığortanın işçilərə əmək qabiliyyətinin itirildiyi hər bir halda təminat verməsi;
- sosial sığorta subyektlərinin hüquq bərabərliyi;
- dövlət sosial sığortasının məcburiliyi;
- məcburi dövlət sosial sığortasının idarə edilməsində ictimai təşkilatların iştirakının təmin olunması;

Sosial sığorta hadisəsinin baş verdiyini təsdiq edən və sığorta ödəməsinin təyin edilməsinə əsas olan sənədlər qanunvericiliklə müəyyən edilir.

Sosial sığorta hadisəsi baş verdikdə aşağıdakı sığorta ödəmələri verilir:

- «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq dövlət pensiyaları;
- kəndli (əlavə) sosial sığorta əsasında dövlət pensiyalarına əlavələr;
- əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə müavinət;
- hamiləliyə və doğuma görə müavinət;
- uşağın anadan olmasına görə birdəfəlik müavinət;

-qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatana qədər uşağa qulluqla əlaqədar müavinət;

-dəfn üçün müavinət;

-sığorta olunanların sanatoriya-kurort müalicəsi üzrə xərclərinin tam və ya qismən ödənişi;

İcbari tibbi sığorta dövlət sosial sığortasının tərkib hissəsi olmaqla, icbari tibbi sığorta proqramına müvafiq həcmdə əhalinin tibbi və dərیمان yardımı alınmasını təmin edir.

Könüllü tibbi sığorta isə icbari tibbi sığorta proqramında müəyyənləşdirildiyindən əlavə könüllü tibbi sığorta müqaviləsi əsasında əhalinin tibbi və digər tibbi xidmətlər almasını təmin edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sağlam cəmiyyətin formalaşması və sosial və maddi cəhətdən təmin olunması dövlət proqramının əsas atributlarından olduğu üçün sosial sığortanın və tibbi sığortanın aparılması (tətbiqi) və onun inkişaf etdirilməsi labüddür.

Sığorta bazarının formalaşması və inkişaf etdirilməsində, sığorta təşkilatlarının bağlanmış sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə sığorta olunanlar və sığortaçılar qarşısında sığorta və təkrarsığorta təminatının yerinə yetirilməsi, maliyyə sabitliyi və ödəniş qabiliyyətinin təmin edilməsində təkrarsığorta əməliyyatının tətbiq edilməsi, aparılması əsas amillərdən biridir.

Beləliklə, təkrar sığorta-sığortaçının (sığorta təşkilatının) sığortalı qarşısında öz öhdəliklərinin bir hissəsinin yerinə yetirilməsi risqini başqa sığortaçıda (təkrarsığortaçıda) sığortalanmasından ibarətdir.

Təkrarsığorta əməliyyatları üzrə əsas anlayışlar aşağıdakılardan ibarətdir:

Təkrarsığorta etdirən – sığortaya risq qəbul edən və həmin risqin müəyyən hissəsini təkrarsığortaya ötürən sığortaçı. O, həm də ötürücü sığortaçı və ya sedent adlanır;

Təkrarsığortaçı – təkrarsığortaya risq qəbul edən sığortaçı;

Retrosessiya – təkrarsığortaya qəbul edilən risqin başqa sığortaçıya ötürülməsi əməliyyatı;

Retrosessioner – sığorta risqini retrosessiyaya ötürən təkrarsığortaçı;

Bordero – təkrarsığorta olunmaq üçün təkrarsığortaçıya sistemli şəkildə göndərilən risqlərin siyahısı;

Rekapitulyasiya – borderoların siyahısı sənədi;

Tantyema – təkrarsığortaçının təkrarsığorta əməliyyatının aparılmasından əldə etdiyi mənfəətdən komissiya;

Şəxsi tutum – iqtisadi əsaslandırılmış məbləğ, hansı ki, bu məbləğdən artıq olmamaq şərti ilə sığortaçı öz məsuliyyətində sığorta risqi saxlayır;

Eksedent – sığorta məbləğinin şəxsi tutumdan artıq olan hissəsi;

Slip – fakultativ (hər bir sığorta müqaviləsi üzrə ayrı-ayrılıqda) təkrar sığortada təkrarsığorta etdirənin təkrarsığortaçılara göndərdiyi sənəd. Bu sənəddə sığorta müqaviləsində göstərilən bütün məlumatlar öz əksini tapır;

Depo mükafat – təkrarsığortaçıya çatacaq sığorta haqlarının müvəqqəti olaraq (təkrarsığorta müqaviləsinin müddəti qurtarana qədər) sığortaçıda qalan hissəsi;

Sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığortaçının təkrarsığorta əməliyyatları üzrə şəxsi tutumu, sığortaçının öz vəsaitinin, yəni ödənilmiş nizamnamə kapitalının, ehtiyat kapitalının (K-t 86), əlavə kapitalın (K-t 87) və bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərərlər) hesabının (K-t 88) cəmi vəsaiti əsas götürülməklə onun 10 faizi həcmində bir sığorta müqaviləsi üzrə öz üzərində öhdəlik (sığorta risqi) saxlaya bilər;

Təkrarsığortanın əsas prinsipləri sığortanın prinsipləri ilə eynidir. Sığorta marağının mövcud olması, zərərin ödənilməsi prinsiplərinə əməl edilməsi sığortaçı və təkrarsığortaçı arasında yüksək məsuliyyətlik prinsipi əsasında

işgüzar əlaqələrin mövcudluğunu tələb edir. Bu prinsip sığorta ilə müqayisədə təkrarsığortada böyük rol oynayır.

Belə ki, təkrarsığortaçılar hər hansı bir risk haqqında qabaqcadan məlumatlara malik olmadan (fakultativ təkrarsığorta istisna olmaqla) avtomatik olaraq müvafiq risklərin təkrarsığorta edilməsində iştirak edirlər. Təkrarsığortaçılar müqaviləyə daxil olan bütün risklər üzrə yekun netto-dərəcələri (dövri hesabları) sığorta riskini ötürən sığortaçı (sedent) tərəfindən aparılır.

Sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətliyində təkrarsığortanın zəruriliyi və əhəmiyyətini nəzərə alaraq, sığorta bazarında təkrarsığortanın inkişaf etdirilməsi (genişləndirilməsi) və təkmilləşdirilməsi əsas amillərdən biridir.

Bu məqsədlə milli sığorta bazarında təkrarsığorta risklərinin qəbul edilməsində iştirak etmək üçün maraq göstərən xarici təkrarsığorta təşkilatları və onların maliyyə vəziyyətləri və digər təkrarsığortaçılarla əlaqəli işləmələri barədə dövrü mətbuatda məlumatlar verilməsi, sığorta risklərinin təkrarsığorta əməliyyatları üzrə təkrarsığortaçılar arasında bölüşdürərkən fraşiza (azad olma) məbləğinin sığortaçının qisməndə olsa xeyrinə yönəldilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Bundan başqa təkrarsığortaya verilmiş sığorta müqavilələri üzrə sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalını və sığorta növlərindən asılı olaraq sığortaçının öz məsuliyyətində şəxsi tutum paylarının artırılması qarşıda duran mühüm amillərdən biridir.

Sığorta bazarında təkrarsığortanın təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsinə təsir edən amillərdən biridə, təkrarsığortada əməliyyatlarının operativ aparılması və milli təkrarsığorta sektorunun qurulması üçün milli təkrarsığorta qrupunun yarvadılmasını tələb edir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə ölkə iqtisadiyyatını inkişaf etdirilmək üçün iqtisadiyyatının müxtəlif

sahələrinə (yerli və birgə müəssisələrin yaradılması, istehsal gücünün artırılması üçün yeni texnika və texnologiyanın mənimsənilməsi, alınması, qeyri istehsal sayələrinin inkişaf etdirilməsi və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılması üçün) xarici investisiyaların cəlb olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması. ilk növbədə, dünya bazarında ölkə müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, ixracın strukturunun təkmilləşdirilməsi, ölkə sənayesinə qoyulan xarici investisiya ilə yanaşı, iqtisadiyyatın digər sahələrinə, o cümlədən kənd təsərrüfatı sektorunda xarici investisiyanın yönəldilməsi ölkənin iqtisadi və sosial durumunun yüksəldilməsinə xidmət edir.

Ölkədə investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədi ilə 13 yanvar 1995-ci ildə qəbul olunmuş «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların intensiv surətdə cəlb olunmasına, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və inteqrasiyanın inkişafına və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər surətdə qorunmasına yönəldilmişdir.

Xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına əmlak, intellektual və pul şəklində qoyduqları investisiyaların qorunması məqsədi ilə 15 yanvar 1992-ci il tarixdə «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul olunmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların qorunmasında onların investorlar tərəfindən sığortalanması əsas şərtlərdən biridir. Məhz bu səbəbdən «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 27-ci maddəsində bu məsələ öz əksini tapmışdır.

Investorlar sığorta qanunvericiliyinə əsasən iqtisadiyyatın istənilən sahəsinə qoyduqları investisiyanı öz seçim-

lərindən asılı olaraq ölkə daxilində fəaliyyət göstərən istənilən sığorta təşkilatları ilə bağlamaq hüququna malikdir.

Xarici investorlar üçün sığorta xidməti sahəsində belə imkanların yaradılması ölkə iqtisadiyyatına əlavə investisiyaların qoyulmasına şərait yaradır.

Sığortalanmış investisiyalar üzrə investorların hüquqları, dəymiş zərər üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsi «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənməklə, qorunması təmin olunmuşdur.

Sığorta xidməti sahəsində sığortanın növləri könüllü, həm də icbari (məcburi) formada aparılır.

Sığortanın könüllü növləri, hər bir sığorta növü üzrə sığorta təşkilatları tərəfindən hazırlanmış və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış sığorta qaydalarına əsasən aparılır. Bu qaydalarda tərəflərin hüquq və vəzifələri göstərilməklə, sığorta müqavilələri bağlanılarkən sığorta məbləğinin, tarif dərəcəsinin, sığorta hadisəsinin və hesablanmış sığorta haqqının ödənilməsi qaydası və s. sığorta etdirənlə sığortaçı arasında sərbəst müəyyən olunur.

Sığortanın icbari növləri isə fiziki (vətəndaşların) və hüquqi (idarə, müəssisə və təşkilat) şəxslərin konstitusiyaya hüquqlarının qorunması, dövlət əhəmiyyətliyiindən asılı işlərin və lahiyyələrin icbari sığortanın tətbiqinə dair dövlət siyasətinə uyğun sığortalanmasından ibarətdir.

İcbari (məcburi) sığorta qanunla qəbul olunur və bu qanunlarda sığortanın şərtləri və aparılması qaydası, sığortanın müddəti, sığorta təminatı üzrə vahid sığorta məbləği, tarif dərəcəsi, sığorta haqqı və onun ödənilməsi mexanizmi, sığorta haqqı üzrə güzəşt verilməsi tam şərh olunur.

İcbari sığorta üzrə sığorta etdirənlərə vahid formada sığorta şəhadətnaməsi verilir.

Sığortanın könüllü növləri üzrə fiziki və hüquqi şəxslər sığorta müqaviləsinin bağlanmasını öz arzuları və sığorta təşkilatları ilə qarşılıqlı razılaşma əsasında sərbəst həyata keçirirlərsə, icbari sığortanın tətbiqi zamanı sığorta

etdirənlərin razılığı tələb olunmur. Yalnız onlar sığortaçıını seçməkdə (əgər qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa) sərbəsdirlər.

Fiziki və hüquqi şəxslər öz əmlak mənafeyləri ilə bağlı icbari sığorta növləri ilə yanaşı həmin növ sığortalar üzrə əlavə sığorta təminatının verilməsi üçün könüllü sığorta müqavilələri bağlaya bilər. Bu halda baş vermiş sığorta hadisələri ilə əlaqədar sığorta etdirənlərə həm icbari sığorta üzrə sığorta ödənişi məbləği həm də könüllü sığorta müqaviləsi üzrə sığorta ödənişi məbləği verilir. Lakin verilən sığorta ödənişi faktiki dəymiş zərər məbləğindən və könüllü və icbari sığorta üzrə sığorta təminatı məbləğlərinin cəmindən artıq ola bilməz.

IX

Sığortaçının maliyyə sabitliyini təmin edən əsas amillər

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 39-cu maddəsinə əsasən sığortaçının maliyyə sabitliyinin əsasını onun nizamnamə kapitalı, xüsusi təminatı, ödəmə qabiliyyətini təmin edən normativlər, sığorta ehtiyatları, habelə təkrarsığorta sistemi təşkil edir. Bu amillərin hər birinin sığortaçının maliyyə sabitliyində rolunu müəyyənləşdirək.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.1 maddəsinə əsasən sığortaçının və təkrarsığortaçının minimum nizamnamə kapitalı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Qanunun 8.2 maddəsinə əsasən isə sığortaçının nizamnamə kapitalı dövlət qeydiyyatına alınmazdan əvvəl tamamilə ödənilməlidir. Nizamnamə kapitalının tam ödənilməsi xüsusi razılıq (lisenziya) alındıqdan sonra fəaliyyətə başlamağa, sığorta müqavilələri bağlamaqla sığorta haqqlarını qəbul edib öhdəlik daşımağa imkan verir.

Nizamnamə kapitalının minimum məbləği xarici ölkələrdə də qanunvericiliklə müəyyən edilir. Bunun da əsasən iki səbəbi vardır. Birincisi, sığortaçı ilk əvvəl fəaliyyətə başlayandan sığorta müqavilələri bağlayır, öhdəliklər götürür. Lakin qısa müddət ərzində bağladığı sığorta müqavilələrin həm sayı az olur, həm də sığorta haqqları yüksək olmur. Bu səbəbdən öhdəliklərə ilk əvvəl cavab

vermək, yerinə yetirilməsi üçün nizamnamə kapitalı əsas rol oynayır. İkincisi, sığortaçının maliyyə sabitliyi, ödəniş qabiliyyətliyi müəyyən olunarkən başqa meyarlarla yanaşı iki meyar əsas götürülür:

a) Sığortaçının öz vəsaitinin sığorta haqqlarına olan nisbəti;

b) Bir müqavilə üzrə sığortaçının qəbul etdiyi öhdəliyin maksimum həcmnin onun öz vəsaitinə olan nisbəti.

Göründüyü kimi, hər iki halda sığortaçının öz vəsaiti əsas rol oynayır. Sığortaçının öz vəsaitinin əsas və daimi hissəsini nizamnamə kapitalı təşkil edir. Öz vəsaitinə aid edilən əlavə kapital, ehtiyat kapitalı, bölüşdürülməmiş mənfəət təsisçilərin razılığı ilə dəyişdirilə və ya istifadə oluna bilər. Nizamnamə kapitalının məbləği isə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məbləğdən yalnız yuxarı müəyyən oluna bilər, aşağı salına bilməz.

Bundan başqa nizamnamə kapitalının yüksək olması sığortaçıya sığorta bazarında daha inamlı fəaliyyət göstərməyə, iri əməliyyatları yerinə yetirməyə, bununla da rəqabətə tab gətirməyə imkan verərdi. Sığortalılardan alınan sığorta haqqları hesabına yaradılan sığorta ehtiyatlarının məhdud müddət üçün nəzərdə tutulduğu halda sığorta təşkilatı qeyri-müəyyən müddətə, uzun müddət fəaliyyət üçün yaradılır. Bu səbəbdən sığorta təşkilatı yarandığı vaxt nizamnamə fondunun məbləği və strukturuna fikir vermək lazımdır. Başqa sözlə, sığortaçının maliyyə sabitliyinin əsası onun yarandığı vaxtdan qoyulur.

Sığortaçının sığorta bazarında uzun müddət fəaliyyəti zamanı da nizamnamə kapitalının əhəmiyyəti aşağı düşmür. Əksinə, onların sığortaçının cari fəaliyyəti zamanı maliyyə sabitliyində rolu sığorta ehtiyatlarından az deyildir. Belə ki, ən dəqiq hesablanmış sığorta ehtiyatları müəyyən fərziyyəyə əsaslanır. Buna görə də ən stabil portfel və etibarlı statistik əsaslandırılmış və istifadə olunmuş riyazi metodlar zamanı da sığortaçı üçün zərərlik dəyişməsi təhlükəsi yarana bilər. Bu isə sığortaçının uğursuz tarif siyasəti, sığorta

müqavilələrinin strukturunda gözlənilməz dəyişiklik, aktivlərinin qiymətlərinin aşağı düşməsi (daşınmaz əmlak, qiymətli kağızlar və s.), ödəniş üçün əlavə iddiaların təqdim edilməsi və s. nəticəsində baş verə bilər.

«Sığorta haqqında» Qanunun 40-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən sığortaçılar qeyri-həyat sığortası üzrə daxil olan sığorta haqqlarından təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları çıxılmaqla 10 faizindən çox olmamaq şərti ilə Maliyyə Nazirliyinin müəyyən etdiyi minimum faiz miqdarında xüsusi təminat kimi saxlanılır. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən isə minimum faiz miqdarı 10 faiz müəyyən edilmişdir.

Qanunun 40-cı maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən isə yeni təsis edilmiş sığortaçılar nizamnamə kapitalının 10 faizi miqdarında xüsusi təminat kimi saxlamalıdır. Belə ki, bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə daxil olacaq sığorta haqqlarından xüsusi təminat üçün ayırma aparılana qədər sığortaçının xüsusi təminatı olmalıdır. Sığortaçı sığorta fəaliyyətinə başlayandan əvvəl onun minimum 200 mln. manat xüsusi təminatı olmalıdır.

Həmin maddənin 3-cü bəndinə əsasən isə sığortaçının xüsusi təminatı nizamnamə kapitalının 10 faizindən aşağı ola bilməz. Beləliklə, sığortaçının sığorta haqqları artdığı halda onun xüsusi təminatı da artmalı, sığorta haqqlarının və ya nizamnamə kapitalının 10 faizlərindən hansı məbləğ yüksək olarsa, həmin məbləğ xüsusi təminat kimi qəbul olunmalıdır.

Sığortaçının qanunvericiliyə uyğun miqdarda xüsusi təminatın yaradılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, xüsusi təminat sığortaçının ləğv edilməsi və ya ödəmə qabiliyyəti olmaması halında ilk növbədə sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün yaradılır və sığortalı bütün hallarda təminat alır. Sığortaçının maliyyə vəziyyətindən asılı olmayaraq sığortalının baş verə biləcək sığorta hadisəsi zamanı sığorta ödənişinin və ya ləğv edilmiş sığorta müqaviləsi üzrə sığorta haqqlarının geri alınması təmin edilir.

Eyni zamanda sığortaçılar Qanunun 41-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən xüsusi təminat kimi saxlanılan pul vəsaitinə və daşınar əmlaka Maliyyə Nazirliyinin icazəsi olmadan sərəncam verə bilməzlər. Beləliklə, xüsusi təminatın yaradılmasına, saxlanılmasına və istifadəsinə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada nəzarət olunur. Bu isə sığortalıların mənafeələrinin qorunması üçün böyük rol oynayır. Sığortaçılar tərəfindən xüsusi təminat kimi saxlanılan pul vəsaitləri, daşınar və ya daşınmaz əmlak barədə məlumatlara (harada saxlanmalı və məbləğ barədə) təsdiqedicə sənədlər əsasında nəzarət edilir.

Pul vəsaitləri müvafiq banklarda ayrıca sığortaçının hesab formasında saxlanılır. Sığortaçı xüsusi təminat kimi Azərbaycan manatı və ya xarici valyuta, dövlət qiymətli kağızları, dövlətin payı minimum 51 faizi olan səhmdar cəmiyyətlərin səhmləri, sığortaçının mülkiyyətində olan və Azərbaycan Respublikasında yerləşən daşınmaz əmlak (lakin bu halda daşınmaz əmlakın dəyəri xüsusi təminatın ümumi məbləğinin yarısından çox ola bilməz) formasında saxlaya bilər.

Xarici ölkələrdə də qanunvericiliyə uyğun müxtəlif adlar (təminat fondu, ehtiyat fondu və s.) ilə xüsusi təminata uyğun fondlar yaradılır. Məsələn, Türkiyə Respublikasında analoji xüsusi fond yaradılır. Lakin onlarda sığorta haqlarından təkrarsığorta haqları çıxılmadan 15 faiz miqdarında xüsusi təminat yaradılır. Analoji metoddan respublikada istifadəsi müsbət nəticə verir və sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsində təminat yaradardı.

Belə ki, müqavilə üzrə sığortalı qarşısında sığortaçı məsuliyyət daşıyır, təkrarsığortaçı isə sığortaçı qarşısında məsuliyyət daşıyır və sığortalının təkrarsığortaçı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Təkrarsığortaçının isə sığortaçı qarşısında öhdəliyinin yerinə yetirməməsi və ya vaxtında yerinə yetirməməsi sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi və ya vaxtında yerinə yetirməməsinə səbəb ola

Sığortaçının maliyyə sabitliyini təmin edən əsas amillər

bilər. Bu səbəbdən qeyri-həyat sığortası üzrə xüsusi təminatın sığorta haqqlarından təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları çıxılmadan yaradılması həm sığortaçıların, həm də sığortalıların mənafeyinə uyğun olardı.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 46.1 maddəsinə əsasən sığortaçı öz ödəmə qabiliyyətini təmin etmək üçün aşağıdakı normativlərə riayət etməlidir.

46.1.1.–sığortaçının öz vəsaitinin sığorta haqqları məbləğinə (təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları çıxılmaqla) 16 faizdən az olmayan nisbət;

46.1.2.–bir müqavilə üzrə öhdəliklərin maksimum həcmi sığortaçının öz vəsaitinə on faizdən çox olmayan nisbət.

Qanunun 46.2 maddəsinə əsasən isə «sığortaçının öz vəsaitinə onun aktivləri ilə müqavilə öhdəliklərinin məbləği arasında fərq aid edilir». Yəni sığortaçının öz vəsaitinə nizamnamə kapitalı, əlavə kapital, ehtiyat kapitalı, bölüşdürülməmiş mənfəət və ümumiyyətlə, mənfəətdən yaradılan başqa fondlar aiddir.

Daha aydın olmaq üçün 1-ci halda aşağıdakı bərabərsizlikdən istifadə etmək olar:

$$\frac{\text{sığortaçının öz vəsaiti} \times 100\%}{\text{sığorta haqları}} \geq 16\%,$$

Yəni sığortaçının yığdığı sığorta haqqlarının məbləği onun öz vəsaitinin 6,25 misindən artıq ola bilməz.

2-ci halda aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$\frac{\text{bir müqavilə üzrə maksimum öhdəlik} \times 100\%}{\text{sığortaçının öz vəsaiti}} \leq 10\%,$$

Yəni bir müqavilə üzrə öhdəliyin maksimum həcmi sığortaçının öz vəsaitinin 10 faizindən yüksək ola bilməz.

Göründüyü kimi, ödəmə qabiliyyətini təmin edən normativlər də sığorta haqqlarından təkrarsığortaya verilmiş (hesablanmış) sığorta haqqları çıxılmaqla hesablanır. Lakin təbii bu müvəqqəti hal daşılmalıdır və yaranmaqda olan sığorta bazarının qorunması məqsədi ilə zəruridir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə ödəmə qabiliyyətini təmin edən normativlər təkrarsığorta haqqları çıxılmadan hesablanır. Buna isə səbəb sığortalının qarşısında sığortaçının məsuliyyət daşmasıdır. Təkrarsığortaçı isə yalnız sığortaçı qarşısında götürdüyü öhdəliklər üzrə məsuliyyət daşıyır.

Qeyd edilənlərdən aydın olur ki, sığortaçının maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi zamanı onun öz vəsaiti məbləğinin əhəmiyyəti yüksəkdir. Öz vəsaiti yüksək olduqda maliyyə sabitliyi gözlənilər, müqavilələrin sayı artar, sığorta haqları artar, sığorta bazarında rəqabət tab gətirə bilər.

Sığortaçının öz vəsaiti eyni zamanda onun sərbəst ehtiyatları kimi də başa düşülür. Sərbəst ehtiyatları isə eyni zamanda sərbəst aktivlərin məbləğinə bərabərdir. Sığortaçının öz vəsaitinə isə onun aktivləri ilə müqavilə öhdəliklərinin məbləği arasındakı fərq aid edilir.

Aşağıdakı bərabərsizliyə nəzər salaq:

$$A - \ddot{O} \geq N,$$

A – sığortaçının aktivlərinin faktiki məbləği,

\ddot{O} – sığortaçının öhdəliklərinin faktiki məbləği,

N– sığortaçının aktivlərinin onun öhdəlikləri üzərində artımının normativ miqdarı.

Sığortaçının aktivləri dedikdə onun əmlak formasında əsas vəsaitləri, mal-material, pul vəsaitləri, həmçinin maliyyə qoyuluşları nəzərdə tutulur. Sığortaçının öhdəliyi dedikdə isə onun fiziki və hüquqi şəxslər qarşısında olan borcları, o cümlədən sığorta ehtiyatları, bank kreditləri, başqa cəlb

olunmuş vəsaitlər, gələcək dövr xərcləri, təkrarsığortaçı qarşısında pul öhdəlikləri və s. borcları nəzərdə tutulur.

Beləliklə, Aktiv = öhdəliklər + sığortaçının öz vəsaiti. Bundan da tapılır ki, Aktiv – öhdəlik = sığortaçının öz vəsaiti.

«Sığorta haqqında» Qanununun 46.3 maddəsinə əsasən sığortaçı yuxarıda qeyd edilən normativlərə öz aktivlərinin tamamlanması, öhdəliklərinin müvafiq hissəsinin təkrarsığortaya verilməsi və ya sığorta əməliyyatlarının azaldılması yolu ilə riayət etməlidir.

«Sığorta haqqında» Qanununun 44.1 maddəsinə əsasən «öz fəaliyyətinin sabitliyini təmin etmək üçün sığortaçılar bu Qanuna uyğun olaraq sığorta haqqlarından sığorta ehtiyatları yaradırlar». Sığorta ehtiyatları bu müddət ərzində sığortaçının bağladığı sığorta müqavilələri üzrə yerinə yetirmədiyi məcmu öhdəliklərini əks etdirir. Sığorta ehtiyatları sığortaçının bağladığı sığorta müqavilələri üzrə öz öhdəliklərinə cavab verilməsi, yerinə yetirilməsi məqsədi ilə müəyyənləşdirilmişdir.

Həyat sığortası növləri və qeyri-həyat sığorta növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması qaydası bir-birindən fərqlənir, lakin hər iki sığorta ehtiyatı sığortaçının deyil, sığortalıların vəsaiti hesab edilir və hesabat tarixinə başa çatmamış sığorta müqavilələrindən əmələ gələn öhdəliklər üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsi üçün müəyyənləşdirilir. Sığorta ehtiyatlarının miqdarı gələcək sığorta ödənişlərini tam halda üstələməlidir. Bu səbəbdən sığorta ehtiyatlarının miqdarı sığortaçının sığorta əməliyyatlarının təhlili və riyazi hesablamaların nəticəsi əsasında müəyyənləşdirilir.

Hal-hazırda respublikada fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları sığorta ehtiyatlarına ayırmaları 20 dekabr 1999-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyata alınan (№ 200) «Qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması qaydaları» əsasında aparılır. Qaydanın

adından da görüldüyü kimi bu yalnız qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının hesablanması qaydasıdır.

Qeyd edildiyi kimi bu qaydalar «Sığorta haqqında» Qanunun 44-cü maddəsinə uyğun işlənmiş və sığortaçılar tərəfindən sığorta müqavilələri üzrə qəbul edilən öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün yaradılan sığorta ehtiyatlarının tərkibini, təyinatını və hansı formada yaradılmasını təyin edir. Sığorta ehtiyatları sığortaçılar tərəfindən sığortanın hər bir növü üzrə ayrılıqda yaradılır. Sığorta ehtiyatlarının miqdarı hesabat tarixinə sığorta fəaliyyəti üzrə maliyyə göstəriciləri müəyyən edilərkən hesablanır.

Sığorta ehtiyatlarının tərkibinə texniki ehtiyatlar və qarşısızalma tədbirləri fondu (QTF) daxildir. Texniki ehtiyatlara isə qazanılmamış mükafatlar ehtiyatı (QME) və zərərlər ehtiyatı (ödənilməmiş zərərlər ehtiyatı) aiddir. Zərərlər ehtiyatı isə öz növbəsində bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatından (BTZE) və baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatından (BVBZE) ibarətdir.

Bundan başqa sığortaçı sığortanın növünün spesifikliyindən asılı olaraq Maliyyə Nazirliyinin razılığı ilə əlavə olaraq zəlzələ ehtiyatı (ZE) və zərərliklik dəyişməsi ehtiyatı (ZDE) yaratmalıdır.

Texniki ehtiyatların miqdarı sığortaçının gələcək sığorta ödənişləri üzrə maliyyə öhdəliklərini pul formasında qiymətləndirməklə təyin olunur.

Texniki ehtiyatları hesablamaq üçün (bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı istisna olmaqla) baza sığorta mükafatı hesablanmalıdır. Baza sığorta mükafatı daxil olmuş sığorta haqqlarından təkrarsığortaya hesablanmış (verilmiş) sığorta haqqları çıxılmaqla qalan vəsaitdən müəyyən olunmuş qaydada hesablanmış xüsusi təminat, sığorta müqavilələrinin bağlanması üçün faktiki ödənilmiş (hesablanmış) komisiyon mükafatları və qarşısızalma tədbirləri fondunun yaranmasına yönəldilən vəsaitlər çıxılmaqla yaradılır.

Baza sığorta mükafatı əsasında isə qazanılmamış mükafatlar ehtiyatı (QME) hesablanır. QME dedikdə, hesabat dövründə qüvvədə olmuş sığorta müqavilələri üzrə daxil olmuş və qüvvədə olma müddəti hesabat dövrünün hüdudlarından (hesabat dövründən sonrakı dövr üçün də qüvvədə olacaq) kənara çıxan sığorta müqavilələrinə aid olan baza sığorta mükafatları başa düşülür.

Yuxarıda qeyd olunan qaydaya əsasən QME-ni hesablamaq üçün sığortanın növləri 3 uçot qrupuna bölünür. 1-ci qrupa əmlak sığortasının növləri, mühəndislik, bədbəxt zadisələrdən, könüllü tibbi sığorta, nəqliyyat vasitələri, yük, məsuliyyət sığortası aiddir. 2-ci qrupa maliyyə risklərinin və kreditlərin ödənilməsi üçün borcluların məsuliyyətinin sığortası, 3-cü uçot qrupuna isə qüvvədə olma müddətinin başlanğıc və son tarixləri qeyri-müəyyən (açıq) olan sığorta müqavilələrinin bağlanması mümkünliyünü nəzərdə tutan sığorta növləri aiddir. Qaydaya əsasən birinci uçot qrupu üzrə QME-nin hesablanması üç variantı mümkündür.

1-ci variantda «Pro rata temporis» metodundan (qazanılmamış mükafatlar sığorta müqaviləsinin hesabat tarixinə başa çatmamış qüvvədə olma müddətinə mütənasibdir) istifadə edilir.

Qazanılmamış mükafat sığorta müqaviləsinin hesabat tarixinə günlərlə başa çatmamış qüvvədə olma müddətinin günlərlə bütün qüvvədə olma müddətinə nisbətinin hesablanması üçün qəbul edilmiş baza sığorta mükafatına hasili kimi hesablanır.

2-ci variant «24-cü» metoduna əsaslanır. Bu metoda əsasən baza sığorta mükafatları sığortanın məsuliyyəti müddətinin başlanğıc ayı, sığorta brutto mükafatlarının ödənilməsinin dövrünü və sığorta müqavilələrinin qüvvədə olma müddətləri üzrə qruplaşdırılır. QME-nin miqdarı baza sığorta mükafatlarının müqavilələrin qüvvədə olma müddətindən asılı olaraq əmsallara vurmaqla təyin edilir.

3-cü variant üzrə QME-nin yuxarıda qeyd edilən 1-ci və 2-ci variantlar üzrə hesablanması texniki cəhətdən

mümkün olmadıqda onda bu ehtiyat baza sığorta mükafatının nəqliyyat sığortası üzrə 25 faizi, digər sığorta növləri üzrə isə 33,5 faizi miqdarında ayırmalar hesabına yaradılır.

İkinci uçot qrupu üzrə QME hər bir sığorta müqaviləsi üzrə baza sığorta mükafatı miqdarında sığorta müqaviləsinin qüvvədəolma müddəti tam qurtaranadək təyin olunur.

Üçüncü uçot qrupu üzrə QME hər bir sığorta müqaviləsi üzrə hesabat tarixinə baza sığorta mükafatının 40 faizi miqdarında təyin olunur.

Bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı sığortacı tərəfindən hesabat və ya ondan əvvəlki dövrlərdə baş vermiş və baş vermə faktı haqqında qanunla və ya sığorta müqaviləsi ilə müəyyən olunmuş qaydada sığortacıya bildirilmiş, lakin sığorta hadisələri ilə əlaqədar yaranmış zərərlərin tənzimlənməsi üzrə hesabat tarixinə icra olunmamış və ya tam icra olunmamış öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə yaradılır.

BTZE-nin miqdarı hesabat dövründən əvvəlki dövrlər üçün tənzimlənməmiş zərərlərin məbləği qədər artırılan və hesabat dövrü ərzində ödənilmiş zərərlərin məbləği üstəgəl hesabat dövrü üçün tənzimlənməmiş tələblərin məbləğindən 3 faiz miqdarında zərərlərin tənzimlənməsi üzrə xərclər qədər azaldılan bildirilmiş zərərlərin məbləğinə uyğundur.

Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı (BVBZE) hesabat dövrü ərzində baş vermiş, lakin hadisə haqqında qanunla və ya müqaviləyə uyğun olaraq sığortacıya bildirilməmiş sığorta hadisələri ilə əlaqədar yaranmış zərərlərin tənzimlənməsi üzrə xərclər də daxil olmaqla öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün yaradılır. BVBZE dörd rüb ərzində daxil olmuş baza sığorta mükafatının 10 faizi miqdarında hesablanır.

Yağın və mühəndislik sığortası növləri üzrə götürülmüş risklər üzrə əlavə zəlzələ üzrə də risk qəbul edilirsə, təminat verirsə, onda sığorta tarifində zəlzələ

təminatı üçün tətbiq olunan hissəsi üzrə alınmış sığorta haqqlarından təkrarsığortaya verilmiş (hesablanmış) sığorta haqqları, işin aparılması və qarşısının alınma xərcləri çıxılmaqla qalan sığorta haqqları məbləğinin on beş il müddətinə sığorta ehtiyatı yaradırlar.

Zərərlik dəyişməsi ehtiyatı sığorta məbləğinin zərərlik qiyməti sığortanın növləri üzrə sığorta tarifi netto dərəcə hissəsinin hesablanması əsasında təşkil edən gözlənilən zərərlik səviyyəsini hesabat dövründə aşdıqda sığortaçının sığorta ödənişlərini vermək üçün xərclərini kompensasiya etmək üçündür. Yəni bu ehtiyat ayrı-ayrı sığorta növləri üzrə zərərliyin orta illik səviyyəsini təmin etmək üçün bir neçə il ərzində sığorta ödənişlərinə çəkilən xərclərin dəyişməsinin uzun müddətli kompensasiyası təyinatını daşıyır.

Qarşısının alınma tədbirləri fondu baş verə biləcək sığorta hadisəsinin qarşısını almaq məqsədi ilə sığortaçılar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçündür. QTF tarif dərəcələrinin strukturunun nəzərdə tutulmuş faiz miqdarında sığorta müqavilələri üzrə hesabat dövründə daxil olmuş sığorta brutto mükafatlarından ayırma yolu ilə yaradılır.

«Sığorta haqqında» Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən «Təkrarsığorta sığortaçının sığortalı qarşısında öz öhdəliklərinin bir hissəsinin yerinə yetirilməsi riskinin başqa sığortaçıda (təkrarsığortaçıda) sığortalımasıdır», 14.2 maddəsinə əsasən isə «təkrarsığorta müqaviləsini bağlamış sığortaçı sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq sığortalı qarşısında götürdüyü öhdəliklərə görə tam həcmdə məsuliyyət daşıyır».

Deməli, sığortaçının götürdüyü öhdəliklərinin bir hissəsinin təkrar sığortalanması onun sığortalı qarşısında həmin hissəyə uyğun məsuliyyətdən azad olmasına əsas vermir. Belə ki, sığortaçı sığorta müqaviləsinə uyğun götürdüyü öhdəliklər üzrə sığortalı qarşısında məsuliyyət

daşıyır və sığortalının təkrar sığortaçı ilə heç bir əlaqəsi olmur.

Bu səbəbdən sığortaçının maliyyə sabitliyinin və ödəniş qabiliyyətliliyinin qorunmasında təkrarsığorta sisteminin düzgün qurulmasının, təkrarsığortaçıların düzgün seçilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Əvvəla, sığortaçı əvvəlki bölmədə qeyd edildiyi kimi «Sığorta haqqında» Qanunun 46.1.1 və 46.1.2 maddələrinə uyğun ödəmə qabiliyyətini təmin edən normativləri gözləməlidir. 2-cisi, sığortaçı il ərzində nəzərdə tutulan normadan artıq sığorta ödənişlərinin verilməsinə daim hazır olmalıdır. Bu isə bir müqavilə üzrə yüksək məbləğdə sığorta ödənişinin verilməsi və ya təbii fəlakət nəticəsində küllü miqdarda bağlanmış müqavilələr üzrə iddiaların irəli sürülməsi zamanı baş verə bilər. Ən əsası sığortaçının özünü sığorta hadisələri zamanı iri risklərdən qorumasıdır. Bu isə götürülmüş öhdəliklər qarşısında təkrarsığorta yolu ilə məsuliyyətinin azaldılması yolu ilə əldə oluna bilər.

Başqa sözlə, təkrarsığortaçı sığortaçıya öz fəaliyyətini genişləndirmək üçün maliyyə yardımı göstərir. Sığortaçının sığorta bazarında özünü tutmasında və inkişafına səbəb olur. Çoxlu sayda müqavilə bağlanır, stabil portfel yaranır, müqavilələrin sayı artdıqca isə sığorta ödənişləri üzrə iddialar azalır.

Beləliklə, təkrarsığorta sığortaçının öz vəsaitindən və sığorta ehtiyatlarının miqdarından asılı olmayaraq onun maliyyə sabitliyi və normal fəaliyyəti üçün əsas şərtidir.

X

Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi

Sığorta tarifi anlayışı sığorta işində mühüm yer tutur. “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsində bu anlayışa aşağıdakı şəkildə tərif verilmişdir:

Sığorta tarifi sığorta haqqının hesablanması üçün aktuar hesablamalarına əsasən müəyyən edilən dərəcədir.

İcbari formada aparılan sığorta növləri üzrə sığorta tarifləri icbari sığorta haqqında qanunlarla, könüllü formada aparılan sığorta növləri üzrə sığorta tarifləri isə sığortaçılar tərəfindən müəyyən edilir.

Tarif dərəcəsi netto-dərəcədən və yüklənmədən ibarətdir. Netto-dərəcə sığorta ödənişlərinin verilməsi üçün sığorta ehtiyatlarının yaradılması, yüklənmə isə sığorta əməliyyatlarının aparılması üzrə sığortaçının xərclərinin təmin edilməsi və tarif mənfəətinin (planlaşdırılan mənfəətin) alınması təyinatına malikdir.

Qeyri-həyat sığortası sahəsinə aid olan sığorta növləri üzrə netto-dərəcənin tərkibi əsas hissə və risk üstəliyindən ibarətdir. Netto-dərəcənin əsas hissəsi orta sığorta ödənişinə uyğundur. Risk üstəliyi isə ayrı-ayrı illər üzrə sığorta hadisələrinin sayının onların orta qiymətini aşmasını nəzərə almaq məqsədi ilə netto-dərəcənin tərkibinə daxil edilir.

Həyatın qarışıq sığortası üzrə netto-dərəcə sığorta müqaviləsinin müddətinin sonunadək yaşamaq və ya həmin müddət ərzində ölmək hadisələri üzrə netto-dərəcələrin cəmindən ibarətdir. Bu növ sığortanın şərtlərində əlavə

olaraq həm də bədbəxt hadisə nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsi üzrə sığorta təminatının verilməsi nəzərdə tutulduqda həmin hissəyə uyğun netto-dərəcə ümumi netto-dərəcənin tərkibinə daxil edilir. Bundan başqa, həyatın qarışıq sığortasının şərtlərində əlavə olaraq həm də müəyyən xəstəliklərdən sığorta təminatının verilməsi nəzərdə tutula bilər.

Qeyri-həyat sığortasında yüklənmənin tərkibinə işlərin (sığorta ilə əlaqədar) aparılması xərcləri, qarşısızalma tədbirləri fondu və tarif mənfəəti daxildir. Həyat sığortasında isə yüklənmənin tərkibi işlərin aparılması xərclərindən və tarif mənfəətindən ibarətdir.

İşlərin aparılması xərclərinə ştat işçilərinin və sığorta vasitəçilərinin əməyinin ödənilməsi xərcləri, inzibati-təsərrüfat xərcləri (otaqların icarə haqqı, kommunal xərclər, poçt-teleqraf xidmətləri üçün xərclər, ezamiyyə xərcləri), blank xərcləri, sığorta işinin reklamı xərcləri və s. daxildir.

İşlərin aparılması xərcləri dəyişən və ya sabit ola bilər. Dəyişən xərclər ayrıca sığorta növünə və ya sığorta şəhadətnaməsinə aid edilə bilər. Sabit xərclər isə ayrıca sığorta növünə aid edilə bilməz. Bu xərclər bağlanmış sığorta müqavilələrinin bütün portfeli üzrə bölüşdürülməlidir.

Sabit və ya dəyişən xərclər anlayışı müddəti bir ildən çox olan sığorta müqavilələri üzrə aktuar hesablamalarda istifadə edilir. İşlərin aparılması xərcinin tərkibində sabit xərclərin çəkisi dəyişən xərclərlə müqayisədə kiçikdir. Sığortaçının fəaliyyətində dəyişən xərclər mühüm yer tutur.

Sığorta tarifləri hesablanarkən nəzərə alınır ki, bu tarifləri tətbiq etməklə sığorta etdirənlərdən alınacaq sığorta haqları sığorta ödənişlərinin verilməsi ilə yanaşı həm də işlərin aparılması xərclərinə kifayət edəcək.

Qarşısızalma tədbirləri fondu baş verə biləcək sığorta hadisələrinin qarşısını almaq məqsədi ilə həyata keçirilən tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün yaradılır. Bu fond sığorta tarifinin strukturunda nəzərdə tutulduğu halda

Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi

yaradılır (sığorta müqaviləsi üzrə daxil olmuş sığorta haqqından sığorta tarifinin strukturunda nəzərdə tutulmuş faiz qədər birbaşa ayırma yolu ilə).

Tarif mənfəəti sığorta işinin kommersiya xarakterinə malik olması nəzərə alınaraq sığorta tarifinin strukturuna daxil edilir. Başqa sözlə desək, sığortaçı fiziki və hüquqi şəxslərə sığorta xidmətləri göstərməklə yanaşı həm də mənfəət qazanmağa çalışır. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta tarifinin strukturunda tarif mənfəəti nəzərdə tutulmaya da bilər. Çünki sığortaçı maliyyə nəticəsini birbaşa olaraq sığorta tarifinin strukturu üzrə deyil, konkret fəaliyyətlə əlaqədar yaranan gəlirlər və xərclər əsasında müəyyən edir.

Netto-dərəcə hesablandıqdan sonra yüklənmə nəzərə alınmaqla brutto-dərəcə hesablanır.

Qeyri-həyat sığortası sahəsinə aid olan sığorta növləri üzrə netto-dərəcənin əsasını sığorta məbləğinin zərərlik göstəricisi təşkil edir. Bu göstərici müəyyən tarif dövrü üçün mövcud olan sığorta statistikasına əsasında hesablanır və sığortanın növü üzrə ümumi sığorta ödənişinin ümumi sığorta məbləğinə nisbətini xarakterizə edir. Tarif dövrü keçmişə aid olan illəri əhatə etməklə müəyyən ərazi (respublika, vilayət, diyar, şəhər və s.) üzrə adətən 5 il götürülür. Sığortanın ayrı-ayrı növləri (məsələn, kənd təsərrüfatı bitkilərinin sığortası) üzrə isə tarif dövrü 10 il qəbul edilir.

Həyat sığortasının növləri üzrə netto-dərəcə ölüm cədvəlinin göstəriciləri və netto-sığorta haqlarının investisiyasından gözlənilən gəlirlər əsasında hesablanır.

Sığorta hadisəsinin ehtimalı dedikdə, keçmişdə müəyyən dövr ərzində bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə baş vermiş sığorta hadisələrinin sayının həmin müqavilələrinin ümumi sayına nisbəti başa düşülür. Həmin kəmiyyət 0-dan 1-dək dəyişir. Əgər hadisənin ehtimalı 0 və ya 1 olarsa, onda həmin hadisələrdən sığorta aparılmır. Başqa sözlə desək, sığorta əməliyyatı elə hadisələrdən aparılır ki, həmin hadisələrin əvvəlcədən baş verəcəyi və ya verməyəcəyi məlum deyildir.

Aktuar hesablamalar sığorta tariflərinin və sığorta ehtiyatlarının hesablanması üçün istifadə edilən iqtisadi-riyazi metodların sistemidir. Aktuar hesablamalar üzrə mütəxəssis aktuar adlanır. Aktuar termini latın dilində olan “actuarius” sözündən olub Azərbaycan dilində “qeydə alan”, “hesabdar” mənalarını ifadə edir.

Aktuar hesablamalar sığorta təcrübəsi ilə əlaqədar bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Onlardan ən mühümləri aşağıdakılardır:

1) Qiymətləndirilən hadisələr ehtimal xarakterinə malikdir. Bu işə ödəniləcək sığorta haqlarının məbləğində öz əksini tapır.

2) Ayrı-ayrı illərdə ümumi qanunauyğunluq kütləvi sığorta hadisələri vasitəsi ilə yaranır.

3) Sığortaçı tərəfindən göstərilən sığorta xidmətlərinin maya dəyərinin hesablanması bütün sığorta obyektlərinə nəzərən aparılır.

4) Sığorta ehtiyatlarının yaradılması və onun optimal həcmnin müəyyən edilməsi zəruridir.

5) Sığortaçının və sığorta etdirənin maliyyə öhdəliklərinin ekvivalentliyi prinsipi.

6) Baxılan sığorta obyektləri çərçivəsində risk qruplarının seçilməsi.

Aktuar hesablamaların əsas məsələlərinə aiddir:

1) Baxılan sığorta obyektləri çərçivəsində risk qruplarının seçilməsi və onların tədqiqi.

2) Sığorta hadisələrinin baş verməsi ehtimalının hesablanması və zərərin ağırlılığının müəyyən edilməsi.

3) Sığorta əməliyyatlarının aparılmasına çəkiləcək xərclərin zəruri məbləğinin riyazi əsaslandırılması və həmin xərclərin dəyişməsinin proqnozlaşdırılması.

4) Sığortaçının zəruri ehtiyat fondlarının riyazi əsaslandırılması və həmin fondların yaradılması mənbələrinin və metodlarının müəyyən edilməsi.

Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi

Qeyri-həyat sığortası üzrə tarif dərəcəsi hesablanarkən əvvəlcə netto-dərəcə hesablanır. Netto-dərəcənin hesablanması aşağıdakı statistik məlumatlardan istifadə edilir:

- 1) Sığorta hadisəsinin baş verməsi ehtimalı;
- 2) Bir sığorta müqaviləsi üzrə orta sığorta məbləği;
- 3) Bir sığorta hadisəsi üzrə orta sığorta ödənişi.
- 4) Bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin gözlənilən

sayı.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi ehtimalını q , bir sığorta müqaviləsi üzrə orta sığorta məbləğini S , bir sığorta hadisəsi üzrə orta sığorta ödənişini isə S_0 ilə işarə edək.

Nəzərdən keçirilən sığorta növü üzrə statistika mövcud olduqda q , S və S_0 kəmiyyətləri aşağıdakı düsturlarla hesablanır:

$$q = M/N, \quad (1)$$

$$S = \left(\sum_{k=1}^N S_k \right) / N, \quad (2)$$

$$S_0 = \left(\sum_{k=1}^M S_{0k} \right) / M, \quad (3)$$

Burada:

N - keçmişdə müəyyən dövr ərzində bağlanmış sığorta müqavilələrinin sayıdır;

M - keçmişdə müəyyən dövr ərzində bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə baş vermiş sığorta hadisələrinin sayıdır;

S_k - k saylı sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləğidir;

S_{0k} - k saylı sığorta hadisəsi üzrə sığorta ödənişidir.

Yeni sığorta növləri üzrə q , S və S_0 kəmiyyətləri barədə məlumat olmadığı üçün bu kəmiyyətlər ekspert metodu ilə qiymətləndirilə bilər və ya onların əvəzinə həmin kəmiyyətlərin analoqunu götürmək olar. Bu halda ekspertin rəyi və ya həmin kəmiyyətlərin analoqunun götürülməsi üzrə əsaslandırılmış izahat təqdim olunmalıdır. Orta sığorta ödənişinin orta sığorta məbləğinə nisbətini isə aşağıda göstərilənlərdən az götürməmək tövsiyyə olunur:

0,3 - fərdi qəza sığortası və sağlamlıq sığortası növləri üzrə;

0,4 - yerüstü nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə ;

0,5 - yüklərin sığortası üzrə;

0,6 - hava və su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası üzrə;

0,7 - avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin və məsuliyyətin digər növlərinin sığortası, maliyyə risqlərinin sığortası üzrə.

Netto-dərəcəni T_n , onun əsas hissəsini $T_ə$, risq üstəliyini isə T_r ilə işarə etsək yaza bilərik:

$$T_n = T_ə + T_r , \quad (4)$$

Netto-dərəcənin əsas hissəsi (100 manat sığorta məbləğinə uyğun olaraq) aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$T_ə = 100qS_0/S , \quad (5)$$

Risq üstəliyi q , S və S_0 kəmiyyətlərindən başqa həm də aşağıdakı üç parametrdən asılıdır:

n - bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin gözlənilən sayı;

R_0 - sığorta ödənişlərinin orta kvadratik kənarlaşması ;

γ (təminat ehtimalı) - yığılan sığorta haqlarından yaradılan sığorta ehtiyatlarının baş vermiş sığorta hadisləri üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsinə kifayət etməsi üçün tələb olunan ehtimal.

Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi

Risq üstəliyi hər bir sığorta növü üzrə ayrılıqda hesablandıqda aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$Tr = Tə \cdot \alpha(\gamma) \cdot ((1-q + (R\ddot{o}/S\ddot{o})^2)/nq)^{1/2}, \quad (6)$$

Burada $\alpha(\gamma)$, γ -dan asılı əmsaldır. Onun qiymətləri aşağıdakı cədvəldən götürülür:

γ	0,84	0,90	0,95	0,98	0,9986
$\alpha(\gamma)$	1,0	1,3	1,645	2,0	3,0

$R\ddot{o}$ kəmiyyəti aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$R\ddot{o} = (1/(M-1)) \cdot \sum_{k=1}^M (S_{\ddot{o}k} - S\ddot{o})^2, \quad (7)$$

Əgər sığortaçıda $R\ddot{o}$ kəmiyyəti barədə məlumat yoxdursa, onda risq üstəliyi aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$Tr = 1,2Tə \cdot \alpha(\gamma) \cdot ((1-q)/nq)^{1/2}, \quad (8)$$

Netto-dərəcə hesablandıqdan sonra aşağıdakı düsturla brutto-dərəcə hesablanır:

$$Tb = 100Tn/(100-f), \quad (9)$$

Bu düsturda Tb ilə brutto-dərəcə, Tn ilə netto-dərəcə, f ilə isə yüklənmə (brutto-dərəcədən faizlə) işarə edilmişdir.

Nümunə 1. Müəssisənin əmlakının yanğın hadisəsindən sığortası üzrə tarif dərəcəsini hesablayaq. Tutaq ki, yanğın hadisəsinin baş verməsi ehtimalı 0,02, bir sığorta müqaviləsi üzrə orta sığorta məbləği 800 mln manat, bir sığorta hadisəsi üzrə orta sığorta ödənişi isə 120 mln manat təşkil edir.

Bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin gözlənilən sayını 600, yüklənməni isə 30% qəbul edək.

(5) düsturundan istifadə etməklə əvvəlcə netto-dərəcənin əsas hissəsini hesablayaq:

$$T_{\alpha} = 100qS_{\alpha}/S = 0,02 \cdot 100 \cdot 120000000 / 800000000 = 0,3 \text{ (manat).}$$

Risq üstəliyini hesablamaq üçün təminat ehtimalını 0,95 götürək. Bu halda həmin ehtimala uyğun əmsal 1,645 olur. Əgər sığorta ödənişlərinin orta kvadratik kənarlaşması barədə sığortaçıda məlumat yoxdursa, onda (8) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$$T_r = 1,2T_{\alpha} \cdot \alpha(\gamma) \cdot ((1-q)/(nq))^{1/2} =$$

$$0,3 \cdot 1,2 \cdot 1,645 \cdot ((1-0,02)/(600 \cdot 0,02))^{1/2} = 0,17 \text{ (manat).}$$

$$T_n = T_{\alpha} + T_r = 0,17 + 0,3 = 0,47 \text{ (manat).}$$

Netto-dərəcənin və yüklənmənin qiymətlərini (9) düsturunda nəzərə almaqla brutto-dərəcəni hesablayırıq:

$$T_b = 100T_n / (100-f) = 0,47 \cdot 100 / (100-30) = 0,67 \text{ (manat).}$$

Beləliklə, müəssisənin əmlakının yanğın hadisəsindən sığortası zamanı sığorta məbləğinin hər 100 manatına görə ödənilməli olan sığorta haqqı 0,67 manat təşkil edir. Bu isə o deməkdir ki, tarif dərəcəsi 0,67%-dir.

Həyat sığortası üzrə tarif dərəcəsinin hesablanması ölüm cədvəlindən və uzunmüddətli maliyyə hesabından istifadə edilməsinə əsaslanır.

Ölüm cədvəlinin göstəriciləri aşağıdakılardır:

1) Yaş. Bu göstərici x ilə işarə edilir.

2) **x yaşında olanların sayı.** Bu göstərici l_x ilə işarə edilir. Sıfır yaşında olanların (yeni doğulmuşların) sayı adətən 100000 nəfər qəbul edilir.

3) **x yaşından (x+1) yaşına keçdikdə ölənlərin sayı.** Bu göstərici d_x ilə işarə edilir və aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$d_x = l_x - l_{x+1}, \quad (10)$$

4) **x yaşlı şəxsin qarşısındakı il ərzində ölmək ehtimalı.** Bu göstərici q_x ilə işarə edilir və aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$q_x = (l_x - l_{x+1})/l_x = d_x/l_x, \quad (11)$$

5) **x yaşlı şəxsin qarşısındakı həyatının orta davam etmə müddəti.** Bu göstərici e_x ilə işarə edilir və aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$e_x = 0,5 + (l_{x+1} + l_{x+2} + \dots + l_w)/l_x, \quad (12)$$

Bu düsturda və aşağıdakı düsturlarda w ilə ölüm cədvəli üzrə yaşın son həddi işarə edilmişdir. Milli sığorta bazarında sığortaçılar tərəfindən istifadə edilən ölüm cədvəli bu kitabın 1 sayılı Əlavəsində göstərilmişdir.

Nümunə 2. $x=40$ olduqda d_x və q_x göstəricilərini hesablamalı.

(10), (11) düsturlarına və 1 sayılı Əlavədə göstərilən ölüm cədvəlinə əsasən yaza bilərik:

$$d_{40} = l_{40} - l_{41} = 93694 - 93463 = 231;$$

$$q_{40} = (l_{40} - l_{41})/l_{40} = 231/93684 = 0,00246;$$

Həyat sığortası müqavilələri uzunmüddətli olduğundan yığılan sığorta haqları sığortaçı tərəfindən investisiyaya yönəldilərək müəyyən gəlir əldə edilir. Pul məbləği vahidinin il ərzində investisiyasından alınan gəlir

norma faizi və ya illik gəlirlilik norması adlanır. Bu göstərici i ilə işarə edilir və faizlə ifadə olunur.

Əgər P məbləği illik gəlir norması i olmaqla n il müddətinə investisiyaya qoyulmuşdursa, onda həmin müddətin sonuna $S = P \cdot (1+i)^n$ həcmində məbləğ yığılacaqdır. Bu düstur mürəkkəb faizlər düsturu, P məbləği S məbləğinin müasir dəyəri, S məbləği isə P məbləğinin gələcək dəyəri adlanır.

Pul vəsaitinin müasir dəyərinin müəyyən edilməsi prosesi diskontlaşdırma adlandırılır. Mürəkkəb faizlər düsturuna əsasən, pul vəsaitinin müasir dəyəri $P = S \cdot (1+i)^{-n}$ düsturu ilə hesablanır.

$(1+i)^{-1}$ ifadəsi diskontlaşdırıcı vuruq yaxud diskont adlandırılır və v ilə işarə edilir. Bu işarələməyə əsasən, $P = S v^n$ olur.

Həyat sığortası üzrə aktuar hesablamaları sadələşdirmək məqsədi ilə komutasiyon funksiyalardan istifadə edilir. Bu funksiyaların qiymətləri cədvəli ölüm cədvəlinin göstəriciləri və illik gəlirlilik normasının vasitəsi ilə tərtib edilir. Aktuar hesablamalarda istifadə olunan komutasiyon funksiyalar aşağıdakılardır:

$$D_x = l_x \cdot v^x, N_x = D_x + D_{x+1} + \dots + D_w,$$

$$C_x = d_x \cdot v^{x+1}, M_x = C_x + C_{x+1} + \dots + C_w.$$

$$S_x = N_x + N_{x+1} + \dots + N_w,$$

$$R_x = M_x + M_{x+1} + \dots + M_w.$$

İllik gəlirlilik norması 5% olmaqla 1 sayılı Əlavədə göstərilən ölüm cədvəlindən istifadə edilməklə qurulan komutasiyon ədədlər cədvəli bu kitabın 2 sayılı Əlavəsində göstərilmişdir.

Sığorta təcrübəsində həyat sığortasının ən çox yayılmış növlərindən biri həyatın qarışıq sığortasıdır. Bu növ

Sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi

sığortanın şərtlərində ən sadə halda sığorta müqaviləsinin müddətinin sonunadək yaşamaq və ya həmin müddət ərzində ölmək hadisələrindən sığorta təminatının verilməsi nəzərdə tutulur. Ona görə də həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta haqlarını hesablamaq üçün yaşamaq və ölüm hadisələri üzrə hesablanmış sığorta haqlarını toplamaq lazımdır.

Sığorta haqları sığorta etdirən tərəfindən birdəfəlik və ya hissə-hissə ödənilə bilər. Əvvəlcə sığorta haqlarının birdəfəlik ödənilməsi halına baxaq. Bu halda, sığorta məbləği 1 manat olmaqla x yaşlı şəxslə yaşamaq hadisəsindən n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik netto-dərəcə aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_nE_x = D_{x+n}/D_x, \quad (13)$$

Bu düsturda ${}_nE_x$ ilə birdəfəlik netto-dərəcə işarə edilmişdir.

Nümunə 3. Sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə yaşamaq hadisəsindən 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik netto-mükafatı (sığorta haqqının xalis hissəsini) hesablayaq.

Komutasion funksiyalar cədvəlindən istifadə etməklə (13) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$${}_{15}E_{40} = D_{55}/D_{40} = 5882/13309 = 0,44.$$

Deməli, 1 manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan birdəfəlik netto-mükafat 0,44 manatdır. Onda 50 mln manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan birdəfəlik netto-mükafat 22 mln manat (50 mln. 0,44 manat) olacaqdır.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla x yaşlı şəxslə ölüm hadisəsindən n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik netto-dərəcə aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_nA_x = (M_x - M_{x+n})/D_x, \quad (14)$$

Bu düsturda nA_x ilə birdəfəlik netto-dərəcə işarə edilmişdir.

Nümunə 4. Sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə ölüm hadisəsindən 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik netto-mükafatı hesablayaq.

(14) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$${}_{15}A_{40} = (M_{40} - M_{55})/D_{40} = (2543 - 1851)/13309 = 0,05.$$

Beləliklə, 1 manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan birdəfəlik netto-mükafat 0,05 manatdır. Onda 50 mln manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan birdəfəlik netto-mükafat 2,5 mln manat (50 mln \cdot 0,05 manat) olacaqdır.

Bu nümunələrdən istifadə edərək, həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik netto-mükafatın 24,5 (2,5 + 22) mln manat olmasını müəyyən edirik.

Netto-mükafat hesablandıqdan sonra aşağıdakı düsturla brutto-mükafat (ümumi sığorta haqqı) hesablanır:

$$B = 100N/(100-f), \quad (15)$$

Bu düsturda B ilə birdəfəlik və ya illik brutto-mükafat, N ilə birdəfəlik və ya illik netto-mükafat, f ilə isə yüklənmə (brutto-mükafatdan faizlə) işarə edilmişdir.

Xüsusi halda, $f=10\%$ götürək və həyatın qarışıq sığortası üzrə birdəfəlik brutto-mükafatı hesablayaq:

$$B = 100 \cdot 24500000 / (100 - 10) = 27222222 \text{ (manat)}.$$

Beləliklə, həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə birdəfəlik ödənilməli olan sığorta haqqı 27222222 manat təşkil edir.

İndi isə sığorta haqlarının hər bir sığorta ilinin əvvəlində illik ödənilməsi halını nəzərdən keçirək. Qeyd edək ki, illik ödənilən sığorta haqqını müəyyən etmək üçün birdəfəlik ödənilən sığorta haqqını mexaniki olaraq sığortanın müddətinə bölmək olmaz. Bu, sığorta olunanların müəyyən hissəsinin illik sığorta haqlarını bir sıra sığorta illəri üçün ödəyə bilməməsindən (ölüm hadisəsi ilə əlaqədar) və sığortaçının investisiya fəaliyyətindən alınan gəlirlərin az olmasından irəli gəlir.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla x yaşlı şəxslə yaşamaq hadisəsindən n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə illik netto-dərəcə aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_n P_x = D_{x+n} / (N_x - N_{x+n}), \quad (16)$$

Bu düsturda ${}_n P_x$ ilə illik netto-dərəcə işarə edilmişdir.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla x yaşlı şəxslə ölüm hadisəsindən n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə illik netto-dərəcə isə aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_n P_x = (M_x - M_{x+n}) / (N_x - N_{x+n}), \quad (17)$$

(16) və (17) düsturlarına əsasən həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta məbləği 1 manat olmaqla x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə illik netto-dərəcə isə aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_n P_x = (D_{x+n} + M_x - M_{x+n}) / (N_x - N_{x+n}), \quad (18)$$

Nümunə 5. Həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə illik netto-mükafatı hesablayaq.

(18) düsturuna əsasən yaza bilirik:

$$\begin{aligned} {}_{15}P_{40} &= (D_{55} + M_{40} - M_{55}) / (N_{40} - N_{55}) = \\ &= (5882 + 2543 - 1851) / (213962 - 72533) = 0,046. \end{aligned}$$

Beləliklə, həyatın qarışıq sığortası üzrə 1 manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan illik netto-mükafat 0,046 manatdır. Onda 50 mln manat sığorta məbləğinə uyğun ödənilməli olan illik netto-mükafat 2,3 mln manat (50 mln.0,046 manat) olacaqdır.

Yüklənməni 10% qəbul edərək illik brutto-mükafatı hesablayaq:

$$B = 100.2300000 / (100 - 10) = 2555556 \text{ (manat).}$$

Beləliklə, həyatın qarışıq sığortası üzrə sığorta məbləği 50 mln manat olmaqla 40 yaşlı şəxslə 15 il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə illik ödənilməli olan sığorta haqqı 2555556 manat təşkil edir.

Göründüyü kimi illik ödənilən sığorta haqlarının cəmi birdəfəlik ödənilən sığorta haqqından çoxdur.

XI

Riyazi ehtiyatlar

Riyazi ehtiyat dedikdə, qüvvədə olan həyat sığortası müqaviləsi üzrə sığortaçının öz öhdəliyini yerinə yetirməsi üçün yaratdığı sığorta ehtiyatı başa düşülür. Bu ehtiyat hər bir sığorta müqaviləsi üzrə ayrılıqda hesablanır. Ona görə də həyat sığortası üzrə ümumi riyazi ehtiyat ayrı-ayrı sığorta müqavilələri üzrə hesablanmış riyazi ehtiyatların cəminə bərabərdir.

Riyazi ehtiyatın Prospektiv metodla hesablanması sığorta təcrübəsində daha çox yayılmışdır. Bu metoda əsasən, riyazi ehtiyat sığortaçının gələcək öhdəliklərinin müasir ehtimal dəyəri ilə sığorta etdirənin gələcək öhdəliklərinin müasir ehtimal dəyəri arasındakı fərqə bərabərdir.

Riyazi ehtiyat sığorta haqlarının birdəfəlik və ya hissə-hissə ödənilməsindən asılı olaraq müxtəlif düsturlarla hesablanır. Əvvəlcə sığorta haqlarının birdəfəlik ödənilməsi halına baxaq.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla yaşamaq hadisəsindən x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə riyazi ehtiyat aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_tV_{x,n} = D_{x+n}/D_{x+t}, \quad (1)$$

Burada, ${}_tV_{x,n}$ ilə x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə t ildən sonrakı tarixə riyazi ehtiyat işarə edilmişdir.

Nümunə 1. Fərz edək ki, 40 yaşlı şəxs sığorta məbləği 50 mln. manat olmaqla yaşamaq hadisəsindən 15 il

müddətinə sığortalanmış və sığorta haqqını birdəfəlik ödəmişdir. İllik gəlirlilik normasını 5% qəbul edərək, sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonra riyazi ehtiyatı hesablamalı.

Əvvəlcə 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyatı hesablayaq. Bu məqsədlə (1) düsturundan istifadə edək:

$${}_2V_{40,15} = D_{55}/D_{42} = 5882/12008 = 0,49.$$

Beləliklə, 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 0,49 manatdır. Onda 50 mln. manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 24,5 mln manat (50 mln. 0,49 manat) təşkil edəcəkdir.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla ölüm hadisəsindən x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə riyazi ehtiyat aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_tV_{x,n} = (M_{x+t} - M_{x+n})/D_{x+t}, \quad (2)$$

Nümunə 2. Fərz edək ki, 40 yaşlı şəxs sığorta məbləği 50 mln. manat olmaqla ölüm hadisəsindən 15 il müddətinə sığortalanmış və sığorta haqqını birədfəlik ödəmişdir. İllik gəlirlilik normasını 5% qəbul edərək, sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonra riyazi ehtiyatı hesablayaq.

(2) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$${}_2V_{40,15} = (M_{42} - M_{55})/D_{42} = (2478 - 1851)/12008 = 0,05.$$

Beləliklə, 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 0,05 manatdır. Onda 50 mln. manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 2,5 mln manat (50 mln. 0,05 manat) təşkil edəcəkdir.

Həyatın qarışıq sığortası üzrə (sığorta müddətinin sonunadək yaşamaq və ya həmin müddət ərzində ölüm hadisələrindən sığorta təminatının verilməsi nəzərdə tutulan) riyazi ehtiyat (1) və (2) düsturlarına əsasən aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_tV_{x:n} = (M_{x+t} - M_{x+n} + D_{x+n})/D_{x+t}, \quad (3)$$

Xüsusi halda, 1-ci və 2-ci nümunələrin nəticələrinə əsasən ${}_2V_{40:15} = 0,54$ manat, 50 mln manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat isə sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 27 mln. manat (50 mln.0,54 manat) olur.

Sığorta təcrübəsində riyazi ehtiyat hesabat tarixinə və ya sığorta müqaviləsi pozulan tarixə müəyyən edilir. Bu halda, əgər hesabat tarixi sığorta illərinin tam sayına deyil, $t=z+u$ ədədinə uyğundursa ($0 < u < 1$), onda 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat aşağıdakı təqribi düsturlarla hesablanır:

-sığortanın birinci ilində ($z=0$):

$${}_uV_{x:n} = (1-u) \cdot N + u \cdot {}_1V_{x,n}, \quad (4)$$

-növbəti sığorta illərində ($z=1,2,\dots,n-1$):

$${}_{z+u}V_{x,n} = (1-u) \cdot {}_{z+u}V_{x,n} + u \cdot {}_{1+z}V_{x,n}, \quad (5)$$

(4) düsturunda N ilə birdəfəlik netto-dərəcə işarə edilmişdir.

İndi isə sığorta haqlarının illik ödənilməsi (hər bir sığorta ilinin əvvəlində ödənilməklə) halını nəzərdən keçirək.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla yaşamaq hadisəsindən x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə riyazi ehtiyat aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_tV_{x:n} = (D_{x+n}/D_{x+t}) \cdot (N_x - N_{x+t}) / (N_x - N_{x+n}), \quad (6)$$

Nümunə 3.Fərz edək ki, 40 yaşlı şəxs sığorta məbləği 50 mln. manat olmaqla yaşamaq hadisəsindən 15 il müddətinə sığortalanmışdır və sığorta haqlarını illik ödəyir.İllik gəlirlilik normasını 5% qəbul edərək, sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonra riyazi ehtiyatı hesablayaq.

(6) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$${}^2V_{40,15} = (D_{55}/D_{42}).(N_{40}-N_{42})/(N_{40}-N_{55}) =$$

$$= (5882/12008).(213962-188009)/(213962-72533) = 0,09.$$

Beləliklə, sığorta haqları illik ödənildikdə 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 0,09 manatdır.Onda 50 mln. manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 4,5 mln manat (50 mln.0,09 manat) təşkil edəcəkdir.

Sığorta məbləği 1 manat olmaqla ölüm hadisəsindən x yaşlı şəxslə n il müddətinə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə riyazi ehtiyat aşağıdakı düsturla hesablanır:

$${}_tV_{x,n} = ((M_{x+t}-M_{x+n})/D_{x+t}) -$$

$$- (M_x-M_{x+n}).(N_{x+t}-N_{x+n})/(D_{x+t}.(N_x-N_{x+n})), \quad (7)$$

Nümunə 4.Fərz edək ki, 40 yaşlı şəxs sığorta məbləği 50 mln. manat olmaqla ölüm hadisəsindən 15 il müddətinə sığortalanmışdır və sığorta haqlarını hər bir sığorta ilinin əvvəlində ödəyir.İllik gəlirlilik normasını 5% qəbul edərək, sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonra riyazi ehtiyatı hesablayaq.

(7) düsturuna əsasən yaza bilərik:

$${}^2V_{40,15} = ((M_{42}-M_{55})/D_{42}) - (M_{40}-M_{55}).(N_{42}-N_{55})$$

$$/(D_{42}.(N_{40}-N_{55})) = ((2478-1851)/12008) - (2543-$$

$$1851).(188009-72533)/(12008.(213962-72533)) = 0,005.$$

Beləliklə, 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 0,005 manatdır. Onda 50 mln. manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 250 min manat (50 mln.0,005 manat) təşkil edəcəkdir.

Həyatın qarışıq sığortası üzrə (sığorta müddətinin sonunadək yaşamaq və ya həmin müddət ərzində ölüm hadisələrindən sığorta təminatının verilməsi nəzərdə tutulan) riyazi ehtiyatın hesablanması düsturu (6) və (7) düsturlarının tərəf-tərəfə toplanması yolu ilə alınır.

Xüsusi halda, 3-cü və 4-cü nümunələrin nəticələrinə əsasən ${}_2V_{40,15} = 0,095$ manat, 50 mln manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat isə sığorta müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə 4750 min manat (50 mln.0,095 manat) olur.

Əgər riyazi ehtiyatın hesablandığı tarix sığorta illərinin tam sayına deyil, $t=z+u$ ədədinə uyğundursa ($0 < u < 1$), onda 1 manat sığorta məbləğinə uyğun riyazi ehtiyat aşağıdakı təqribi düsturla hesabalanır:

$${}_{z+u}V_{x,n} = (1-u) \cdot ({}_zV_{x,n} + P) + u \cdot {}_{z+1}V_{x,n}, \quad (8)$$

Bu düsturda P ilə illik netto-dərəcə işarə edilmişdir.

Sığorta təcrübəsində elə hallara rast gəlinir ki, sığorta etdirən müəyyən səbəbə (məsələn, növbəti sığorta haqlarını ödəyə bilməməsinə) görə sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl pozur. Bu halların hər birində sığortaçı sığorta etdirənə müəyyən məbləğ qaytarır. Sığorta etdirənə qaytarılan həmin məbləğ alış məbləği adlanır.

Sığorta etdirən alış məbləği almaq hüququna o vaxt malik olur ki, sığorta haqları sığortanın şərtlərində göstərilən müddətdən az olmayan müddət üçün ödənilmiş olsun. Beynəlxalq sığorta təcrübəsinə əsasən həmin müddət ən azı iki və ya üç ildir.

Milli sığorta bazarında həyat sığortası üzrə alış məbləğinin verilməsi Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 936-cı maddəsi ilə tənzimlənir. Həmin maddəyə əsasən, "Həyat sığortası müqaviləsinə imtina, ləğvetmə və ya şikayət nəticəsində xitam verildikdə, sığortaçı bu müqaviləyə xitam verildiyi günədək yaradılmış sığorta ehtiyatını qaytarmalıdır. Sığortaçı müqavilədə nəzərdə tutulmuş məbləği qaytarılan vəsaitdən çıxıb bilər".

Sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan və qaytarılan vəsaitdən çıxılan məbləğin (k_b ilə işarə edilir) hesablanması üçün sığorta təcrübəsində müxtəlif düsturlardan istifadə edilir. Onlardan biri aşağıdakı şəkildədir:

$$k_b = 0,002SD_x \cdot (N_{x+k} - N_{x+n}) / (D_{x+k} \cdot (N_x - N_{x+n})), \quad (9)$$

Bu düsturda S sığorta məbləğini, k isə sığorta müqaviləsinin neçə ildən sonra pozulduğunu göstərir.

Nümunə 5. Fərz edək ki, 40 yaşlı şəxs sığorta məbləği 50 mln. manat olmaqla həyatın qarışıq sığortası üzrə 15 il müddətinə sığortalanmış və sığorta haqlarını iki il ödədikdən sonra növbəti sığorta haqqını ödəyə bilmədiyi üçün sığorta müqaviləsinin pozulması barədə sığortaçıya müraciət etmişdir. Bu şərtlər daxilində alış məbləğini hesablayaq.

(9) düsturuna əsasən, əvvəlcə çıxılan məbləği hesablayaq:

$$2_b = 0,002SD_{40} \cdot (N_{42} - N_{55}) / (D_{42} \cdot (N_{40} - N_{55})) =$$

$$= 0,002 \cdot 50000000 \cdot 13309 \cdot (188009 - 72533) / (12008 \cdot (213962 - 72533)) = 90496.$$

Beləliklə, sığorta etdirənə qaytarılan vəsaitdən çıxılan məbləğ 90496 manat təşkil edir. Digər tərəfdən, həyatın qarışıq sığortası müqaviləsinin bağlandığı tarixdən 2 il sonrakı tarixə riyazi ehtiyat 4750000 manat olduğundan alış məbləği 4659504 (4750000 - 90496) manat olacaqdır.

XII

Sığortaçıların vergiyə cəlb olunması və maliyyə nəticələri

Sığortaçının mənfəət vergisinin bazasının hesablanmasında nəzərə alınan gəlirlərin tərkibinə aşağıdakılar daxil olunur :

1) Sığorta ödənişləri, sığorta ehtiyatları və təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları çıxılmaqla, sığorta təşkilatının hesabına daxil olmuş və hesablanmış sığorta, şərikli sığorta və təkrarsığorta müqavilələr üzrə sığorta haqqları.

Gəlirlər :

- Sığorta haqlarına birbaşa sığortadan bağlanmış müqavilələr üzrə hesablanmış və ya sığortaçının hesabına daxil olan gəlirlər aiddir.

- Təkrarsığorta üzrə haqqlara, sığorta təşkilatının təkrarsığortaya qəbul etdiyi risklər üzrə hesablanmış sığorta haqqları aiddir.

- Sığorta ehtiyatlarının qaytarılmasına xüsusi hesablamalarla hesablanmış sığorta ehtiyatlarının azalması nəticəsində sığorta ehtiyatlarının bir hissəsi gəlirlərə çıxardılması.

- Sığorta ehtiyatlarının investisiyaya qoyulmasından əldə edilən gəlirlərə sığorta qanunvericiliyinə müvafiq qaydada sığorta ehtiyatlarında müvəqqəti sərbəst olan vəsaitlərinin investisiyaya yönəldilməsi nəticəsində əldə olunan gəlirlərdir.

- Təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə zərər paylarının alınmış ödəniş məbləğlərinə, sığorta təşkilatının ödədiyi

sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçının bu müqavilələr üzrə öhdəliyində olan payının ödənilməsidir.

- Təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə alınmış komission və broker faiz mükafatlarına, təkrarsığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq təkrarsığorta haqqlarından sığortaçıya verilən komission mükafatları və tanyemlər.

- Sair gəlirlərə, valyuta məzənnəsində olan fərqiindən əldə olunan gəlirlər, sığorta təşkilatının xeyrinə iddiaları üzrə məhkəmələrinin qərarları üzrə gəlirlər, sığorta təşkilatlarına məxsus olan əmlakın icarəyə verilməsindən əldə olunan gəlirlər.

Sığorta təşkilatlarının xərcləri aşağıdakılardır :

- Sığorta ödənişlərinin və sığorta məbləğlərinin verilməsi.

- Sığorta ehtiyatlarına ayırmalar.

- Təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları (mükafatları).

- Qarşısızalma tədbirlərinin maliyyələşdirməsi üçün ehtiyatlara ayırmalar.

- İşin aparılması xərcləri.

- Sığorta fəaliyyəti üzrə sair xərclər.

- Sair xərclər.

- Sığorta ödənişlərinin və sığorta məbləğlərinin verilməsinə baş vermiş sığorta hadisələri ilə və yığım növ sığortalarında müqavilənin şərtlərinə uyğun sığorta hadisələri sayılan hadisələrin baş verməsi nəticəsində ödənilən sığorta məbləğləri aiddir. Bu məsrəflər təkrarsığortaçının ödənişdə olan payı ilə birgə ödənişin tam məbləği qədər xərclərə aid edilir.

- Sığorta ehtiyatlarına ayırmalar xüsusi hesablaşma metodları ilə hesablanmış sığorta ehtiyatlarının artması nəticəsində ehtiyatının artan hissəsinin xərcləri aid edilir.

- Təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqlarına (mükafatlarına) təkrarsığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş qaydada sığortaçıya çatacaq komission mükafatlarında daxil olmaqla hesablanmış təkrarsığorta haqqları.

- Qarşısılınma tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi üçün ehtiyatlara ayırmalara sığorta təşkilatının sığorta qaydalarında göstərilən sığorta tarifinin strukturunda nəzərdə tutulmuş sığorta haqqlarının müəyyən faizi qədər yaradılan və sığorta hadisələrinin qarşısı alınması üçün istifadə edilən ehtiyatlardır.
- sığorta fəaliyyəti üzrə sair xərclərə sığorta təşkilatının təkrarsığortaya qəbul etdiyi müqavilələr üzrə ödədiyi təkrarsığorta komission mükafatları, sığortaçı tərəfindən ödənilən sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçının ödənişdə olan payının ödənilməsi xərcləri.
- İşlərin aparılması xərcləri.
- Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində və başqa normativ sənədlərində nəzərdə tutulmuş sığorta xidmətlərinin maya dəyərinə daxil olan xərclərdir.

Bu xərclər aşağıdakılardır :

- əsas vəsaitlərin amortizasiyası ;
- qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyası ;
- əməyin ödənilməsi xərcləri ;
- sosial fondlarına ödəmələr ;
- binaların, avadanlıqların və inventarların saxlanılması və icarəsi ilə əlaqədar xərclər ;
- əsas vəsaitlərin təmir xərcləri ;
- materiaların alınması xərcləri ;
- azqiymətli və tezköhnələn əşyaların köhnəlməsi ;
- ezamiyyə xərcləri ;
- reklam xərcləri ;
- bank xidmətləri xərcləri ;
- auditor, informasiya və digər xərclərin ödənilməsi ;
- sığorta təşkilatının digər xərcləri.

Azərbaycan Respublikası sığorta qanunvericiliyinə əsasən, Sığortaçı yalnız sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti göstərmək məqsədilə yaradılmış, qanunvericiliklə müəyyən-

lənşdirilmiş qaydada xüsusi razılıq almış hüquqi şəxs olan sığorta təşkilatıdır.

1. Sığortaçının gəlirləri aşağıdakılardır :

- Birbaşa sığorta üzrə sığorta haqqları
- Təkrarsığorta üzrə haqqlar
- Sığorta ehtiyatlarının qaytarılması
- Sığorta ehtiyatlarının investisiyaya qoyulmasından əldə edilən gəlirlər
- Təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə zərər paylarının alınmış ödəniş məbləğləri
- Təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə alınmış komission və broker faiz mükafatları.

2. Mənfəət vergisinin ödənilməsi üçün vergitutma bazasının hesablanması nəzərə alınan gəlirlərin tərkibinə aşağıdakılar daxildir :

- a) Sığorta ödənişləri, sığorta ehtiyatları və təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqqları çıxılmaqla, sığorta, şərikli sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə sığorta təşkilatının daxil olmuş və hesablanmış sığorta haqqları.
- b) Keçmiş hesabat dövründə hesablanmış sığorta ehtiyatlarının qaytarılması.
- c) Sığorta agentləri, sığorta brokerləri, syürveer və qəza komisarı işlərinin icrası üçün alınan komission mükafatları.
- d) Təkrarsığortaçı tərəfindən sığorta ödənişlərində olan öz payının sığortaçıya ödəməsi.

3. Sığorta fəaliyyətindən digər daxil olmalar :

- a) Sığorta ehtiyatlarının və digər vəsaitlərin investisiyaya yerləşdirməsindən əldə olunan gəlirlər.
- b) Təkrarsığortaya qəbul edilmiş risklər üzrə sığorta haqqları deposuna hesablanmış faizlər.
- c) Reqress iddiaları üzrə ödənilən zərərlərin təqsirkar şəxslərdən qaytarılması.
- d) Sığorta fəaliyyətindən digər gəlirlər.

4. Digər fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər :

- a) Əsas vəsaitləri və digər aktivlərin satılmasından əldə olunan mənfəət.
- b) əmlakın icarəyə verilməsindən əldə olunan gəlirlər.
- c) Keçmiş dövrdə zərərlərə silinən debitor borcları üzrə daxil olan məbləğlər.
- d) Kreditor borcların silinməsi nəticəsində əldə olunan gəlirlər.

Sığortaçıların mənfəət vergisinin ödənilməsi üçün vergitutma bazasının hesablanmasında nəzərə alınan maya dəyərində və digər xərclər tərkibinə daxil edilən xərclərə aşağıdakılar aid edilir :

1. Bədbəxt hadisələrdən, əmlakın zədələnməsi və məhf olunmasının qarşısını almaq üçün ehtiyatlarına ayrılan vəsaitlər.

2. Təkrarsığortaya qəbul edilmiş müqavilələr üzrə zərərlərdə iştirak payının ödənilməsinə verilən vəsaitlər.

3. Təkrarsığorta əməliyyatları üzrə ödənilmiş komission mükafatlar və tanyemalar.

4. İşlərin aparılması xərcləri :

a) Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş maya dəyərində daxil edilən məhsulun, işlərin, xidmətlərin istehsalına çəkilən xərclər ;

b) Xidmətlərinə görə sığorta agentlərinə və brokerlərinə ödənilmiş komission mükafatlar ;

c) Sığorta agentlərinin yaşadıkları yerdən sığorta təşkilatına gəlmələri və geri qayıtmaqları üçün (təsdiq edici sənədlər olduqda) xərclərin ödənilməsi ;

d) Müəssisə, təşkilat və fiziki şəxslərə sığorta fəaliyyəti ilə bağlı xidmətlərin ödənilməsi, o cümlədən :

- işçilərin tapşırıqlarına əsasən əmək haqqlarından sığorta tədiyyələrinin tutulması və köçürülməsi üçün müəssisə və təşkilatların göstərdiyi xidmətlərin ödənilməsi;

- statistik məlumatların, tibbi arayışların və rəylərin verilməsi üçün tibbi və digər müəssisələrinin xidmətlərinin ödənilməsi;

- inkasasiya xidmətlərinin ödənilməsi ;
 - sığorta risqinin və sığorta ödənişlərinin qiymətləndirilməsi, sığorta hadisələrinin nəticələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün mütəxəssislərə (ekspertlər, syürveyerlər, hüquqşunaslar, vəkillər və s.) verilən komission mükafatlar;
 - sığorta fəaliyyəti əlaqəli bank və kredit təşkilatlarına xidmətləri üçün, sığorta ödənişləri, hesablaşma və digər hesablar üzrə əməliyyatları həyata keçirmələrinə görə ödəmələr.
- e) Reklam xərcləri, kadrların hazırlanması üçün ödənilən xərclər ;
- ə) Sığorta şəhadətnamələrinin, qəbzlərin və digər ciddi uçot blanklarının hazırlanmasına çəkilən xərclər;
- f) İnformasiya və məsləhət xidmətlərinin, habelə illik mühasibat hesabatlarının təsdiqlənməsi üçün auditor xidmətlərinə çəkilən xərclər;
- q) İllik mühasibat balansının və maliyyə nəticələri haqqında hesabatları dövrü mətbuatda dərc olunmasına çəkilən xərclər;

4. Sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün icarəyə götürülmüş əsas vəsaitlərin, o cümlədən avtomobil nəqliyyat vasitələrinin icarə haqqlarının ödənilməsi xərcləri.

5. Sığorta fəaliyyəti ilə bağlı digər xərclər.

Sığortaçıların vergiyə cəlb olunması, azadolmalar və güzəştlər, digər vergilərin hesablanması və ödənilməsi.

Sığortaçılar, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşqul olan digər müəssisə və təşkilatlar kimi, aşağıdakı Dövlət vergilərini ödəyirlər:

1. Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi
2. Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi
3. Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi

Azərbaycan Respublikası «Vergi Məcəlləsi»nin əsasən, vergi ödəyicinin gəliri ilə Məcəllənin X-cu fəslində göstərilən gəlirdən çıxılan xərc arasındakı fərq mənfəətdir.

Gəlirdən çıxılmayan xərclərdən başqa gəlirin əldə edilməsi ilə bağlı olan bütün xərclər gəlirdən çıxılır.

Gəlirdən çıxılmayan xərclərə aşağıdakılardır :

- Qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı olan xərclər;
- Əyləncə və yemək xərclərinin, habelə işçilərin mənzil və digər sosial xarakterli xərclər;
- Fiziki şəxsin fərdi istehlakı və ya əmək haqqının alınması ilə bağlı olan xərclər;
- Faktiki ezamiyyə xərclərinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi normadan artıq olan hissəsi;
- Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normalardan artıq ayrılmış sığorta ehtiyatları.

Azərbaycan Respublikası vergi qanunvericiliyinə əsasən, vergi ödəyicisinin gəliri ilə gəlirdən çıxılan xərc arasındakı fərq mənfəətdir.

Bütün müəssisələrin, o cümlədən sığortaçıların mənfəətindən 25 faiz dərəcəsi ilə vergi tutulur.

Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi. Avtonəqliyyat vasitələrinə görə illik əmlak vergisi həmin vasitələrin mühərrikinin həcminə görə (1 kub santimetr hesabı ilə) minik avtomobilləri aylıq gəlirin vergi tutulmayan məbləğinə nisbətən 0,01 faizi, yük daşıyan avtonəqliyyat vasitələri və avtobuslar üçün isə 0,02 faizi.

Vergitutma məqsədi ilə müəssisənin əmlakının orta illik qalıq dəyəri götürülür. Müəssisənin əmlakının hesabat ilinin əvvəlinə və sonuna qalıq dəyəri toplanıb ikiye bölünür.

Müəssisə hesabat ili ərzində yaradıldıqda, onun əmlakının yaradıldığı tarixə və ilin sonuna balans üzrə dəyəri toplanaraq 24-ə bölünür və müəssisənin yaradıldığı aydan sonra illin sonuna qədər olan ayların sayına vurulur.

Müəssisə hesabat ili ərzində ləğv edildikdə onun əmlakının ilin əvvəlinə və ləğv edildiyi tarixə balans üzrə qalıq dəyəri toplanaraq 24-ə bölünür və ilin əvvəlindən

müəssisənin ləğv edildiyi aya qədər olan ayların sayına vurulur.

Müəssisələr əsas vəsaitlərinin dəyərindən 1 faiz dərəcəsi ilə əmlak vergisi ödəyirlər.

Torpaq vergisi. Azərbaycan Respublikasının ərazisində mülkiyyətində və ya istifadəsində torpaq sahəsi olan müəssisələri torpaq vergisinin ödəyiciləridir.

Müəssisənin tutduğu torpaqlar üzrə torpaq sahəsinin hər kvadrat metrinə görə aylıq vergi tutulmayan məbləğinin Bakı şəhərində 0,3 faizi, Qəncə, Sumqayıt şəhərlərində 0,25, digər Respublika əhəmiyyətli şəhərlərdə 0,15 faizi vergiyə cəlb olunur.

XIII Sığortaçılarda mühasibat uçotu və hesabatları

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sığortaçılar, mühasibat uçotunu Azərbaycan Respublikası mühasibat uçotu qanunvericiliyinə və «Sığorta təşkilatlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair Təlimat»ın tələblərinə uyğun olaraq təşkil etməklə fəaliyyətlərinin başladığı gündən öz əmlakının, öhdəliklərinin, kapitalının, dövrüyyə vəsaitlərinin və ümumiyyətlə, bütün maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin natural göstəricilər əsasında, pul ifadəsində, fasiləsiz, başdan-başa, sənədləşdirilmiş və mühasibat registrlərində qarşılıqlı əlaqələndirilmiş bütün təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat hesablarına ikili yazılış üsulu ilə yığılmaqla sistemləşdirirlər.

Uçotunun memorial-order və ya jurnal-order üsulu ilə aparılmaqla yanaşı sığorta və təkrarsığorta əməliyyatlarının spesifik olması ilə əlaqədar, gəlir və xərclərin uçotunu hesablama metodu ilə aparırlar.

Sığortaçıların mühasibat uçotunun aparılmasının əsas xüsusiyyətləri sığorta və təkrarsığorta üzrə gəlirlərin və xərclərinin müəyyən edilməsi, sığorta ehtiyatlarının formalaşması metodları və onların uçotda düzgün əks etdirilməsidir.

Təkrarsığorta əməliyyatlarının uçotunu yalnız hesablama metodu ilə aparılması mümkün olduğundan və

vergi qanunvericiliyinə görə gəlir və xərclərin uçotunun «kassa» və ya «hesablama» metodlarının biri seçməklə aparılması tələb olduğuna görə sığorta təşkilatları mühasibat uçotunu «hesablama» metodu ilə aparırlar.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinə görə sığorta haqqı-sığorta müqaviləsinə və ya bu Qanuna uyğun olaraq sığortalının sığortaçıya verilməli olduğu pul məbləğidir. Sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqqlarının daxil olması 38 N-li hesabın kreditində, və pul vəsaitləri uçotunun aparılması hesabının debetində əks etdirilir.

«Hesablama» metodu ilə uçot aparıldıqda 77 N-li «Birbaşa sığorta üzrə hesablaşmalar» balans hesabının, 77/1 N-li subhesabı («Sığortalılarla hesablaşmalar») istifadə olunur. Bu zaman hesablanmış sığorta haqqları məbləği həmin hesabın debetində və 38 N-li hesabın kreditində əks etdirilir. Sığorta haqqları daxil olduqda 77/1 N-i hesab pul vəsaitləri uçotu hesabları ilə müxabirləşməklə bağlanır. Maliyyə nəticələri müəyyənləşdirildikdə 38 N-li hesabı isə 80 N-li hesabın kreditinə bağlanmaqla gəlirə çıxardılır.

Sığorta müqaviləsi sığorta brokeri və ya sərbəst sığorta agentinin vasitəsi ilə bağlandıqda, sığorta vasitəçisinə hesablanan komissiyon mükafatlarını 77/2 N-li hesabın («sığorta agentləri və brokerləri ilə hesablaşmalar») debetinə və 77/1 N-li hesabın kreditində əks etdirilir və 77/2 N-li hesab 20 N-li hesabın (işlərin aparılması xərcləri) debetinə yazılış verməklə xərclərə aid edilir. Maliyyə nəticələri müəyyən edildikdə 20 N-li hesab 80 N-li hesabın debetinə bağlanmaqla xərclərə aid edilir.

Sığortaçı təkrarsığorta müqaviləsinə əsasən qəbul etdiyi risk üzrə hesablanmış sığorta haqqlarını 72 N-li hesabın («Təkrarsığortaya qəbul edilmiş risqlər üzrə hesablaşmalar») debetinə və 34 N-li hesabın («Təkrarsığortaya qəbul edilmiş risqlər üzrə alınmış sığorta tədiyyələri və

tədiyyə ehtiyatı») kreditinə əks etdirir. Maliyyə nəticələri müəyyən edildikdə 34 N-li hesab 80 N-li hesabın kreditinə bağlanaraq gəlirə çıxarılır.

Əgər təkrarsığorta müqaviləsinin şərtlərində sedentə (təkrarsığorta etdirən sığorta təşkilatı) komissiyon mükafatı verilməsi nəzərdə tutulubsa, hesablanmış təkrarsığorta komissiyon mükafatı məbləğinə 32 N-li hesabın debetinə (ödənilmiş komissiyon və broker faiz mükafatları, xalis gəlirdən bank və müəssisə rəhbərlərinə verilən əlavə mükafatlar (tantiyəmlər) rüsumlar) və 72 N-li hesabın kreditinə mühasibat yazılışı verilir. Maliyyə nəticələri müəyyən edildikdə isə 32 N-li hesab 80 N-li hesabın debetinə silinməklə xərclərə aid edilir.

Sığorta ödənişi-sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalının əmlakına və ya əmlak mənafeələrinə dəyən zərərin yerinə doldurmaq üçün pul və ya natura şəkilində ödənilən vəsaitdir («Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsi).

Hesablanmış sığorta ödənişlərinə aşağıdakı mühasibat yazılışı verilir : 22 N-li hesabın («Birbaşa sığorta üzrə sığorta ödənişləri») debeti və 77/4 N-li hesabın («Sığortalılarla sığorta ödənişləri üzrə hesablaşmalar») krediti. Sığorta ödənişi verildikdə isə 77/4 N-li hesabın debeti və pul vəsaitlərinin uçotu hesabının krediti mühasibat yazılışı verilir. Maliyyə nəticələri müəyyən edildikdə 22 N-li hesabın debetində olan məbləği 80 N-li hesabın («Mənfəət və zərər») debetinə silinməklə xərclərə aid edilir.

Təkrarsığortaya verilən risqlər üzrə hesablanmış sığorta haqqlarına 27 N-li hesabın («Təkrarsığortaya qəbul edilmiş riqlər üzrə ödənilmiş sığorta mükafatları») debetinə və 66 N-li hesabın («Təkrarsığortaya verilmiş risqlər üzrə hesablaşmalar») krediti mühasibat yazılışları verilir. Maliyyə nəticələri müəyyən olunduqda 27 N-li hesabın debeti 80 N-li hesabın debetinə bağlanmaqla xərclərə aid edilir.

Təkrarsığorta müqaviləsinin şərtlərində təkrarsığorta komissiyon mükafatı nəzərdə tutulduğu halda hesablanmış təkrarsığorta komissiyon mükafatını debet 66 N-li hesab kredit 33 N-li hesab («Alınmış komissiyon və broker faiz mükafatları, xalis gəlirdən bank müəssisə rəhbərlərinə verilən əlavə mükafatlar (tantiyə) rüsumlar») mühasibat yazılışı verilir. Maliyyə nəticələri müəyyən olunduqda 33 N-li hesabın krediti 80 N-li hesabın kreditinə silinməklə gəlirlərə aid edilir.

Sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçının iştirak payları ödənildikdə sığortaçı debet 66 N-li hesab və kredit 35 N-li hesab (təkrarsığortaya və başqa təkrarsığortaçılara verilmiş risqlər (retrossesiya) üzrə zərərin bir hissəsinin geri alınmış ödənişləri) mühasibat yazılış verilməklə uçotda əks etdirilir. Maliyyə nəticələri müəyyən olunduqda isə 35 N-li hesabın krediti 80 N-li hesabın kreditinə müxabirləşməklə gəlirə aid edilir.

Təkrarsığortaya qəbul olunmuş risqlərdə isə təkrarsığortaçı ödənişlərdə onun iştirak payı olan məbləğə debet 24 N-li hesab (Təkrarsığortaya qəbul edilmiş risqlər üzrə ödənilməli zərərin bir hissəsinin ödənilməsi) kredit 72 N-li hesab mühasibat yazılışları verir. Maliyyə nəticələri müəyyən olunduqda 24 N-li hesabın debeti 80 N-li hesabın debetinə silinməklə xərclərə aid edilir.

Təkrarsığorta müqavilələrində tərəflərin razılığı ilə təkrarsığorta mükafatlarının bir hissəsi sedentə (təkrarsığorta etdirəndə) depo olunması saxlanılması nəzərdə tutula bilər. Bu şərtlər mütənasib-pay təkrarsığortada istifadə olunur, və adətən təkrarsığorta mükafatlarının 40 faizi, 6 ay ərzində sığortaçıda saxlanılmaqla, qaytarıldıqda həmin məbləğə sedentin yerləşdiyi ölkədə müəyyənləşdirilmiş minimal bank tarifi ilə təkrarsığortaçıya gəlir verilməsi şərtləşdirilir.

Əgər bu şərtlərlə müqavilə bağlanarsa sığortaçı depo edilmiş məbləğə debet 66 N-li hesab kredit 37 N-li (təkrarsığortaya verilmiş risqlər üzrə mükafat və zərərlər ehtiyatının yaradılması) hesab mühasibat yazılışı verir. Təkrarsığortaçıya depo üzrə qaytarılan borc məbləğinə isə debet 37 N-li hesab kredit 66 N-li hesab mühasibat yazılışı verilir.

Eyni zamanda bu əməliyyatları öz uçotunda düzgün əks etdirilməsi üçün, təkrarsığortaçı hesablanmış depo məbləğinə debet 36 N-li hesab (Digər sığorta təşkilatlarında sığorta təşkilatının tədiyyələri və zərərləri ehtiyatının yaradılması) kredit 72 N-li hesab mühasibat yazılışı verilir. Maliyyə nəticələri müəyyən olunduqda 36 N-li hesabın debetində olana məbləğ 80 N-li hesabın debetinə müxabirləşməklə zərərlərə aid edilir. Depo olunan məbləğ sığortaçı tərəfindən qaytarıldıqda debet pul vəsaitlərinin uçotunun aparılması hesabı kredit 36 N-li hesab yazılış verilir, maliyyə nəticələri müəyyən edildikdə isə 36 N-li hesabın krediti 80 N-li hesabın kreditinə bağlanmaqla gəlirə çıxardılır.

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 44.1 maddəsinin tələblərinə görə «öz fəaliyyətlərinin sabitliyinin təmin etmək üçün sığortaçılar bu Qanuna uyğun olaraq vergitutmadan qabaq sığorta haqqlarından sığorta ehtiyatları yaradırlar». Azərbaycan Respublikası «Vergi Məcəlləsi»nin 112-ci maddəsinə əsasən «sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş normalara uyğun olaraq ehtiyat sığorta fondlarına ayırma məbləğlərini gəlirdən çıxmaq hüququna malikdir».

Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları 20 dekabr 1999-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatata alınmış «Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının

yaradılması və ayırmaların hesablanması Qaydaları»na uyğun olaraq sığortanın qeyri-həyat növləri üzrə sığorta ehtiyatlarına ayırmaları hesablayıb yaradmalıdırlar.

Bu ehtiyatlar aşağıdakılardır :

- Qazanılmamış mükafatlar ehtiyatı (QME);
- Zərərlər ehtiyatı:
 - a) Bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı (BTZE)
 - b) Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı (BVBZE)
- Sığortaçı sığortanın növünün spesifikliyindən asılı olaraq əlavə aşağıdakı texniki ehtiyatları yaradmalıdırlar :
 - a) zəlzələ ehtiyatı (ZE)
 - b) zərərliyin dəyişməsi ehtiyatı (ZDE)
- Qarşısılınma tədbirləri fondu.

Adları çəkilən ehtiyatlar qaydalarda göstərilən xüsusi hesablama metodları ilə hesablanır. Mühasibat uçotunda hesablanmış sığorta ehtiyatlarının əks etdirilməsi və ehtiyatların maliyyə nəticələrində öz əksini tapması üçün sığorta təşkilatları mühasibat qanunvericiliyinə uyğun olaraq 49 N-li hesabdan (sığorta ehtiyatları dəyişmələrinin nəticələri), 90 N-li hesabdan (Qazanılmamış mükafatların ehtiyatı), 91 N-li hesabdan (Həyat sığortası üzrə ehtiyatlar) və 92 N-li hesabdan (zərərlər ehtiyatı və başqa texniki ehtiyatlar) istifadə etməlidirlər.

49 N-li hesabına aşağıdakı subhesablar açılır :

- 49/1 «Qazanılmamış mükafat ehtiyatının dəyişilməsi nəticələri»
- 49/2 «Bildirilməmiş, lakin tənzimlənməmiş ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi»
- 49/3 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi»
- 49/4 «Qəzalar ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi»
- 49/5 «Zərərlik dəyişmələri ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi»
- 49/6 «Həyat sığortası ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi»

49/1 N-li «Qazanılmamış mükafat ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının debeti 90 N-li «Qazanılmamış mükafat ehtiyatı» hesabının krediti ilə müxabirləşərək, «Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması Qaydaları»na müvafiq olaraq xüsusi hesablamalarla müəyyən edilən, hesabat dövrünün axırına qazanılmamış mükafatın məbləği əks etdirilir.

49/1 N-li «Qazanılmamış mükafat ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının krediti 90 N-li «Qazanılmamış mükafat ehtiyatı» hesabının debeti ilə müxabirləşərək, əvvəlki hesabat dövrünün qazanılmamış mükafat ehtiyatının məbləği əks olunur.

49/1 N-li «Qazanılmamış mükafat ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının debet qalığı 80 N-li «Mənfəət və zərər» hesabının debetinə, kredit qalığı isə həmin hesabın kreditinə silinir.

49/2 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının debeti 92/1 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər ehtiyatı» subhesabının krediti ilə müxabirləşməklə, hesabat dövrü üçün xüsusi hesablamalar əsasında müəyyən edilmiş, Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər məbləği və həmin zərərlərin tənzimlənməsinə çəkilən xərcləri əks etdirir.

49/2 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının krediti 92/1 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər ehtiyatı» subhesabının debeti ilə müxabirləşməklə, əvvəlki hesabat dövründə ehtiyat yaradılmış zərərlər üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsinə yönəldilmiş məbləğlərdən zərərlər ehtiyatından çıxarılmış məbləğləri və həmin zərərlərin tənzimlənməsi ilə əlaqədar çəkilən xərc məbləğlərini əks etdirir. Habelə 49/2 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənmemiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının krediti

92/1 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı» subhesabının debeti ilə müxabirləşməklə, sığorta təşkilatında sığorta hadisələri üzrə ödəniş öhdəliklərinin itməsi ilə əlaqədar ehtiyatdan çıxarılmış, tənzimlənməsi üçün ehtiyatı yaradılmış (ödənişə imtina edilməsi), yaxud hesablamalarla müqayisədə az miqdarda ödənişin verilməsi ilə əlaqədar məbləğlər əks etdirilir.

Göstərilən subhesab üzrə ehtiyatların çıxarılması uçotu onların yaradıldığı illərə (dövrələrə) görə aparılır.

49/2 «Bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabı üzrə debet qalığı 80 «Mənfəət və zərər» hesabının debetinə, kredit qalığı isə həmin hesabın kreditinə silinir.

49/3 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının debeti 92/2 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı» subhesabının krediti ilə müxabirləşməklə, hesabat dövrünün axırına xüsusi hesablama əsasında müəyyən edilmiş baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı məbləği əks etdirilir.

49/3 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının krediti 92/2 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı» subhesabının debeti ilə müxabirləşməklə, əvvəlki hesabat dövrünün baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı əks etdirilir.

49/3 «Baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabın debet qalığı 80 «Mənfəət və zərər» hesabının debetinə, kredit qalığı isə həmin hesabın kreditinə silinir.

49/6 «Həyat sığortası üzrə ehtiyatın dəyişilməsi nəticəsi» subhesabı üzrə uçot analoji qayda ilə aparılır.

49/4 «Zəlzələ ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının debeti 92/3 «Zəlzələ ehtiyatı» hesabının krediti ilə müxabirləşməklə, hesabat dövrünün axırına xüsusi

hesablama əsasında müəyyən edilmiş zəlzələ ehtiyatı məbləği əks etdirilir.

49/4 «Zəlzələ ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabının krediti 92/3 «Zəlzələ ehtiyatı» hesabının debeti ilə müxabirləşməklə, əvvəlki hesabat dövrünün zəlzələ ehtiyatının məbləği əks etdiril.

49/4 «Zəlzələ ehtiyatının dəyişilməsi nəticəsi» subhesabı üzrə debet qalığı 80 «Mənfəət və zərər» hesabının debetinə, kredit qalığı isə həmin hesabın kreditinə silinir.

49/5 «Zərərlik dəyişmələri ehtiyatının dəyişilməsi nəticələri» subhesabı üzrə uçot da analoji qayda ilə aparılır.

49 «Sığorta ehtiyatları dəyişmələrin nəticəsi» hesabının subhesabları üzrə analitik uçot sığortanın növlərinə görə aparılır.

Sığortaçının illik mühasibat balansının, gəlir və xərclər haqqında hesabatlarında olan məlumatlarının düzgünlüyünü auditor tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra Sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiq olaraq dövrü mətbuatda dərc olunmalıdır.

Ölüm cədvəli

Yaş (x)	x yaşınadək yaşayanların sayı (l_x)	x yaşından (x+1) yaşına keçdikdə önlərin sayı (d_x)	x yaşlı şəxsin qarşısındakı bir il ərzində ölmək ehtimalı (q_x)	x yaşlı şəxsin həyatının orta davam etmə müddəti (e_x)
1	2	3	4	5
0	100 000	1 654	0,01654	67,90
1	98 346	662	0,00673	68,05
2	97 684	289	0,00296	67,51
3	97 395	152	0,00156	66,71
4	97 243	115	0,00118	65,81
5	97 128	87	0,00090	64,89
6	97 041	68	0,00070	63,95
7	96 973	46	0,00047	62,99
8	96 927	43	0,00045	62,02
9	96 884	31	0,00032	61,05
10	96 853	37	0,00038	60,07
11	96 816	27	0,00028	59,09
12	96 789	32	0,00033	58,11
13	96 757	38	0,00039	57,13
14	96 719	36	0,00037	56,15
15	96 683	44	0,00046	55,17
16	96 639	48	0,00050	54,20
17	96 591	52	0,00054	53,22
18	96 539	75	0,00078	52,25
19	96 464	93	0,00096	51,29
20	96 371	108	0,00112	50,34
21	96 263	93	0,00097	49,40
22	96 170	98	0,00102	48,45
23	96 072	110	0,00114	47,50
24	95 962	93	0,00097	46,55
25	95 869	108	0,00113	45,60
26	95 761	111	0,00116	44,65
27	95 650	108	0,00113	43,70
28	95 542	123	0,00129	42,75
29	95 419	114	0,00119	45,80

30	95 305	112	0,00118	40,86
31	95 193	135	0,00142	39,90
32	95 058	137	0,00144	38,96
33	94 921	140	0,00147	38,02
34	94 781	157	0,00166	37,07
35	94 624	139	0,00147	36,13
36	94 485	159	0,00168	35,19
37	94 326	179	0,00190	34,14
38	94 147	218	0,00232	33,31
39	93 929	235	0,00250	32,39
40	93 694	231	0,00246	31,47
41	93 463	265	0,00284	30,55
42	93 198	312	0,00335	29,63
43	92 886	295	0,00318	28,73
44	92 591	317	0,00342	27,82
45	92 274	338	0,00366	26,92
46	91 936	422	0,00459	26,02
47	91 514	450	0,00492	25,14
48	91 064	501	0,00550	24,26
49	90 563	631	0,00697	23,40
50	89 932	899	0,01000	22,56
51	89 033	1 002	0,01125	21,79
52	88 031	1 134	0,01288	21,04
53	86 897	419	0,00482	20,31
54	86 478	386	0,00446	19,41
55	86 092	537	0,00624	18,50
56	85 555	712	0,00832	17,61
57	84 843	946	0,01115	16,76
58	83 897	1 294	0,01542	15,95
59	82 603	1 455	0,01761	15,20
60	81 148	1 165	0,01436	14,47
61	79 983	1 473	0,01842	13,68
62	78 510	1 767	0,02251	12,94
63	76 743	1 541	0,02008	12,24
64	75 202	1 972	0,02622	11,49
65	73 230	2 009	0,02743	10,80
66	71 221	2 036	0,02859	10,10
67	69 185	2 062	0,02980	9,40
68	67 123	2 536	0,03778	8,69
69	64 587	3 128	0,04843	8,03

70	61 459	2 704	0,04400	7,44
71	58 755	2 536	0,04316	6,78
72	56 219	3 062	0,05455	6,09
73	53 067	2 744	0,05171	5,45
74	50 323	3 113	0,06186	4,75
75	47 210	3 147	0,06666	4,06
76	44 063	2 942	0,06677	3,35
77	41 121	2 688	0,06537	2,59
78	38 433	3 066	0,07977	1,77
79	35 367	2 627	0,07428	0,93
80	32740	2706	0,08265	0,92
		.	.	.

Komutasiyon ədədlər cədvəli
 $I=0,05$ $v=0,952381$

x	lx	dx	Dx	Nx	Sx	Cx	Mx	Rx
0	100 000	1654	100000	1958105	36187638	1575,24	6180	188210
1	98 346	662	93663	1858105	34229533	600,45	4605	182030
2	97 684	289	88602	1764442	32371429	249,65	4004	177426
3	97 395	152	84133	1675839	30606987	125,05	3754	173422
4	97 243	115	80002	1591706	28931148	90,11	3629	169667
5	97 128	87	76102	1511704	27339442	64,92	3539	166038
6	97 041	68	72413	1435602	25827738	48,33	3474	162499
7	96 973	46	68917	1363188	24392136	31,13	3426	159024
8	96 927	43	65604	1294271	23028948	27,72	3395	155598
9	96 884	31	62452	1228667	21734677	19,03	3367	152203
10	96 853	37	59459	1166215	20506010	21,63	3348	148836
11	96 816	27	56606	1106756	19339795	15,03	3327	145488
12	96 789	32	53896	1050149	18233039	16,97	3312	142161
13	96 757	38	51312	996254	17182890	19,19	3295	138850
14	96 719	36	48850	944941	16186636	17,32	3275	135555
15	96 683	44	46506	896092	15241695	20,16	3258	132280
16	96 639	48	44271	849585	14345603	20,94	3238	129022
17	96 591	52	42142	805314	13496018	21,61	3217	125784
18	96 539	75	40114	763172	12690704	29,68	3195	122567
19	96 464	93	38174	723058	11927532	35,05	3166	119372
20	96 371	108	36321	684884	11204475	38,77	3131	116206
21	96 263	93	34553	648562	10519591	31,79	3092	113075
22	96 170	98	32876	614009	9871029	31,91	3060	109984
23	96 072	110	31278	581134	9257019	34,11	3028	106924
24	95 962	93	29755	549856	8675886	27,46	2994	103895
25	95 869	108	28310	520101	8126030	30,37	2967	100901
26	95 761	111	26932	491790	7605929	29,73	2936	97935
27	95 650	108	25620	464858	7114139	27,55	2906	94999
28	95 542	123	24372	439239	6649280	29,88	2879	92092
29	95 419	114	23182	414867	6210042	26,38	2849	89213
30	95 305	112	22051	391685	5795175	24,68	2823	86364
31	95 193	135	20977	369634	5403490	28,33	2798	83542
32	95 058	137	19949	348657	5033856	27,38	2770	80744
33	94 921	140	18972	328707	4685200	26,65	2742	77974
34	94 781	157	18042	309735	4356492	28,46	2716	75232
35	94 624	139	17154	291693	4046757	24,00	2687	72516
36	94 485	159	16314	274539	3755064	26,15	2663	69829
37	94 326	179	15511	258225	3480525	28,03	2637	67166
38	94 147	218	14744	242715	3222299	32,51	2609	64529
39	93 929	235	14009	227971	2979585	33,38	2576	61920
40	93 694	231	13309	213962	2751614	31,25	2543	59344
41	93 463	265	12644	200653	2537652	34,14	2512	56800
42	93 198	312	12008	188009	2337000	38,28	2478	54289

x	lx	dx	Dx	Nx	Sx	Cx	Mx	Rx
43	92 886	295	11398	176001	2148991	34,47	2439	51811
44	92 591	317	10820	164604	1972990	35,28	2405	49372
45	92 274	338	10270	153783	1808386	35,83	2370	46967
46	91 936	422	9745	143514	1654602	42,60	2334	44597
47	91 514	450	9238	133769	1511089	43,26	2291	42263
48	91 064	501	8755	124530	1377320	45,87	2248	39972
49	90 563	631	8292	115775	1252789	55,03	2202	37724
50	89 932	899	7842	107483	1137014	74,66	2147	35522
51	89 033	1002	7394	99641	1029531	79,25	2072	33375
52	88 031	1134	6963	92246	929890	85,42	1993	31303
53	86 897	419	6546	85283	837644	30,06	1908	29309
54	86 478	386	6204	78738	752360	26,37	1878	27402
55	86 092	537	5882	72533	673623	34,94	1851	25524
56	85 555	712	5567	66651	601089	44,13	1816	23673
57	84 843	946	5258	61084	534438	55,84	1772	21857
58	83 897	1294	4952	55826	473355	72,74	1716	20084
59	82 603	1455	4643	50874	417529	77,89	1644	18368
60	81 148	1165	4344	46230	366655	59,40	1566	16724
61	79 983	1473	4078	41886	320425	71,53	1506	15159
62	78 510	1767	3812	37808	278539	81,72	1435	13652
63	76 743	1541	3549	33996	240730	67,87	1353	12217
64	75 202	1972	3312	30447	206734	82,72	1285	10864
65	73 230	2009	3072	27135	176288	80,26	1202	9579
66	71 221	2036	2845	24063	149153	77,46	1122	8377
67	69 185	2062	2632	21218	125090	74,72	1045	7254
68	67 123	2536	2432	18585	103873	87,52	970	6210
69	64 587	3128	2229	16153	85287	102,81	883	5240
70	61 459	2704	2020	13924	69134	84,64	780	4357
71	58 755	2536	1839	11904	55210	75,60	695	3577
72	56 219	3152	1676	10065	43305	89,49	620	2882
73	53 067	2744	1507	8389	33240	74,20	530	2263
74	50 323	3113	1361	6883	24850	80,16	456	1733
75	47 210	3147	1216	5522	17968	77,18	376	1277
76	44 063	2942	1081	4306	12446	68,72	298	901
77	41 121	2688	960	3226	8139	59,79	230	603
78	38 433	3066	855	2265	4914	64,96	170	373
79	35 367	2627	749	1410	2648	53,00	105	203
80	32 740	2706	661	1238	1815	52,00	98	144

İstifadə olunan ədəbiyyatlar

1. Страховое дело. Учебник под ред. Проф. Рейтмана Л.И.-М.Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992.

2. Шахов В.В. Введение в страхование: экономический аспект. М.: Финансы и статистика. 1992.

3. Л.А. Орланюк-Малицкая. Платежеспособность страховой организации.-М.: "Анkil", 1994.

4. Сухов В.А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков.-М.: "Анkil", 1995.

5. Шахов В.В. Страхование. М., Юнити, 1997.

6. Akif Kərimov. Sığorta (sığortaçının stolüstü kitabı). Bakı, 2000.

7. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının icbari şəxsi sığortası ("Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, maddə 24), 1996.

8. "Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1996.

9. Əhaliyə tibbi yardımın göstərilməsi, virusologiya müəssisələri üzrə elmi tədqiqatların aparılması və virus preparatlarının istehsalı ilə məşğul olan işçilərin öz xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi zamanı insanın immun çatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma, habelə bununla əlaqədar baş vermiş ölüm hadisələrinin dövlət icbari sığortası, 1997.

10. "Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1997.

11. Sığorta təşkilatlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair Təlimat, 1997.

12. "Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999.

13. "Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999.

14. "Tibbi sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999.

15. Qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması qaydaları, 1999.

16. Sığortanın könüllü növləri üzrə qarşısızalma tədbirləri fondunun yaradılması və yerləşdirilməsi qaydaları, 1999.

17. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 2000.

18. Həyat və qeyri-həyat sığortası sahələri üzrə sığorta tariflərinin hesablanması haqqında metodikalar, 2000.

19. Sığortaya aid normativ-hüquqi sənədlər toplusu, 2001.

20. "İcbari ekoloji sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2002.

21. "Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2002.

22. "Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2003.

B.A.Xankişiyev,
(*Bəybala Aslan oğlu Xankişiyev*)
P.N.Abdullayev.
(*Pünhan Nəcəf oğlu Abdullayev*)

SİĞORTA İŞİ

Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı - 2004, 186 səh.

Yığılmağa verilmişdir: 04.03.2004
Çapa imzalanmışdır: 25.03.2004
Kağız formatı: 60x84 1/16
H/n həcmi: 11,6 ç.v.
Sifariş: 132
Sayı: 500

Kitab "ADİLOĞLU" MMC-nin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən istifadə olunmaqla
ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəh., Ü.Hacıbəyov küç., 38/3
Tel.: 98-68-25; faks: 98-08-14